AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- hüseyin rahmi gürpınar'da sosyalizm ve haydutluk
  berna moran
- türkiye romancılığında nabizade nâzım
  ahmet eken
- emekten yana olmak
  alpaslan ışıklı
- dernekler, birlikler, odalar ve demokrasi mücadelesi
  yavuz çizmeci
- günümüzde işçi sınıfı üzerine bazı düşünceler
  jack cohen
- faşizm
  ömer laçiner
- dr. hikmet kıvılcımlı'nın tarih tezi üzerine
  murat belge
- değinmeler/kültür olayları
  sanat olayları/kitaplar

4

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL.ŞTİ.

HAZİRAN 1975
10 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 1/SAYI 4
HAZİRAN 1975

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'DA SOSYALİZM VE HAYDUTLUK — 5 — BERNA MORAN

TÜRKİYE ROMANCILIĞINDA NÂBİZADE NAZIM — 10 — AHMET EKEN

EMEKTEN YANA OLMAK — 14 — ALPASLAN IŞIKLI

DERNEKLER, BİRLİKLER, ODALAR... VE DEMOKRASİ MÜCADELESİ — 16 — YAVUZ ÇİZMECİ

GÜNÜMÜZDE İŞÇİ SINIFI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER — 24 — JACK COHEN

FAŞİZM — 34 — ÖMER LAÇİNER

DR. HİKMET KIVILCIMLI'NIN TARİH TEZİ ÜZERİNE — 45 — MURAT BELGE

TİP YENİDEN KURULDU/ GÜNEY DOĞU ASYA'DA ZAFER VE ABD/ «YÜKSEK ÖĞRENİM VE DEMOKRASİ» KONGRESİ DÜZENLENDİ — 60

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yöneten
Murat Belge

Yazı Kurulu
Murat Belge, Yavuz Çizmeci, Onat Kutlar,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Redaktör
Selçuk Batur

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no: 20092981

İlan
¼ sayfa 200 TL./½ sayfa 400 TL./1 sayfa 800 TL.

Dizgi-Baskı
Yelken Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Nûmune Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İstanbul - Ankara / DER-DA

Basıldığı Tarih
5/Haziran/1975

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Mayıs sayısında bugünkü hükümetin yapısına değinmiş, bu ayın duygusal dozu yüksek günlerinde çıkabilecek olayları ne yönde kullanmak isteyeceği konusunda düşündüklerimizi söylemiştik. Devrimciler, hükümete umduğunu vermediler. Dolayısıyla buhran yaratma işi, gerici güçlere kaldı. «Demirel'e saldırı» olayı, demokrasiyi yasallık çerçevesi içinde koruyan sol karşısında, sağın ne gibi yollara başvuracağını sergileyen bir örnektir.

Bu «provokasyon» denemesinin ardında ne gibi güçler, tasarılar, kimler olduğunu bugünden bütün ayrıntılarıyla bilmemize imkân yok. Hükümeti oluşturan partilerin hepsinin olaydan haberli olmadığı tahmin edilebilir. Ama, ortaya çıkan durum karşısında ancak bir şekilde tepki gösterebilirlerdi ve onlar da bunu yaptılar.

Provokasyonlara girişilmiş olması, kaygı vericidir. Bugünkü ortamda böyle bir olay, doğrudan doğruya bir yıldırma hareketinin başlatıcısı olamazdı. Çünkü öyle bir hareket için hükümetin önce gerekli kurumlarda yeterince tutunmuş olması gerekirdi. O zaman, bu olay, o kurumları ele geçirmek için atılmış bir adım olabilir. Nitekim hükümet böylece TRT olayını örttü, Güvenlik Mahkemeleri'nin iptali durumunda yeni yasa çıkarmak üzere gerekçe hazırladı; ama oyunu gene de tam tutturamadı.

Devrimciler provokasyona gelmedikleri sürece, demokrasiyi bugünün gerektirdiği biçimde savundukları sürece, gerici güçlerin hazırlayacakları provokasyonlar etkisiz kalacak ve geri tepecektir. Nitekim bu son olay hiçbir şekilde inandırıcı olmamıştır. Ne halk, ne de çeşitli kurumlarda, Milliyetçi Cephe'ye tam angaje olmayan yetkililer, hükümetin iddialarına inanmamışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi de, geçmişte, çeşitli ülkelerdeki sosyal demokratların düştüğü pısırıklığa düşmeyeceğini vaad eden bir kararlılıkla tavrını belli etmiştir. Milliyetçi Cephe, bu gibi hareketlere devam ettikçe karşısında gittikçe genişleyen demokratik cepheyi bulacaktır.

Bu sayıda, politik olaylardan çok, dergiden söz etmek istiyoruz. «Dergiden söz etmek», genellikle biraz «yakınmak» anlamına gelir. Şu günlerde de yayın hayatı oldukça ağır bir buhran içinde. Bu, bir ölçüde, yayıncılığın kendi buhranı, bir ölçüde de ülkedeki genel ekonomik sıkıntının bir parçası. Enflasyon, pahalılık, parasızlık, Türkiye'nin genel durumu. Halkın satınalma gücü gitgide azalırken, kitabın kimbilir kaçıncı «ihtiyaç maddesi» olduğu Türkiye'de, yayıncılığın buhrandan etkilenmesi çok doğal. Ekonomik nedenlerin yanına şimdiki hükümetin politikası, özellikle Anadolu'da kitapçılara yöneltilen baskı eklenince, yayım buhranı biraz daha derinleşiyor. Dergi satışları genel olarak düşük, önümüzdeki aylarda daha da düşmesi şaşırtıcı olmaz. Ama kitap yayınında da durum farklı değil. Herhalde son zamanlarda Türkiye'de okunanın bir hayli üzerinde kitap yayımlandı.

Yayım maliyeti, özellikle kağıt karaborsası yüzünden, akıl almaz bir şekilde artıyor, böylece kitaplar pahalanıyor. Buna karşılık, okurun alım gücü de azalıyor. Bu, kapitalist döngünün, kitapla kitleyi birbirinden ayıran işleyiş mantığının bir sonucu.

Birikim gibi bir dergi, eğer 5000 basarsa, maliyeti sayı başına 4 lira oluyor. Tiraj düştükçe, maliyet artıyor. Bayi ve dağıtıcıya dergi başına 4 lira kaldığına göre, satılan her dergiden topu topu 2 lira kazanıyoruz. Bu durumda derginin Türkiye'de görülmemiş satış rekorları kırmadıkça kâr etmesine imkân yok. Zaten ana sorun bu değil, fazla zarar etmemek.

Bu gibi sözler, genellikle, bir fiyat artışını haklı göstermek için söylenir. Ama biz bunu yapmak istemiyoruz; bugünkü koşullarda önemli bir değişiklik olmazsa yapmayacağız da. Çünkü okurun da bir dergiye verecek on lirayı kolay bulmadığını biliyoruz.

Bu durumda, derginin maliyetini düşürecek başka yollar denenebilir. Sayfa düzenini değiştirmek, ayrı puntolar gerektiren yan notlardan vazgeçmek, kağıt ve baskı kalitesini düşürmek gibi. Ama bunların da hiçbirini yapamayız. Çünkü belli bir özeni gösterdiğimize inandığımız oranda yaptığımız işi seviyoruz. Böyle olunca, tek çare, dört formayı geçmekten kesinlikle kaçınmak oluyor. Bu, durumu kurtarmaya yetmiyor, ama zorunlu.

Anadolu kitapçılarına yapılan baskılar arttıkça, abone sistemine geçmek ya da normal bayi düzeninin dışında yollar denemek gerekli olacak. Bayiler, yayınla okur arasında önemli, belirleyici bir rol oynuyor. Bu rol, çeşitli nedenlerle bir engelleyiciliğe dönüşebiliyor. Yalnız **Birikim** için değil elbette, bütün devrimci yayımcılar için, faşizan baskılar karşısında yeni yöntemler aramak gerekli.

Bu sayıda edebiyat tarihimizle ilgili iki inceleme var. Hüseyin Rahmi'nin sosyalizmle flörtünü inceleyen Berna Moran, İstanbul Edebiyat Fakültesi'nin İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde profesördür. Türk edebiyatı alanında -ne yazık ki seyrek- yayınladığı yazıları, gerek vardığı sonuçlar, gerekse bilimsel yaklaşımı, yöntemiyle, her zaman için çok değerli, yararlı olmuşlardır. **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri** adlı eseri (Cem Yayınevi) Türkiye'de bu konuya ilgi duyanların çok yararlanacağı seçkin bir kitaptır.

Ahmet Eken ise çok genç bir yazar. Bu, belki de dergilerde yayımlanan ilk yazısı. **Birikim**'in ilk sayısında, en genç kuşaktan değerli yazarlar çıkacağına inancımızı belirtmiştik. Ahmet Eken'in bu sayıdaki yazısı, gerek Nâbizade Nâzım, gerekse edebiyat geleneğimiz konusunda gerçekten **özgün** düşünceler getiriyor. Ahmet Eken'in, ciddî çalışmasını sürdürürse, eleştiride önemli şeyler söyleyebilecek bir yazar olacağına inanıyoruz.

Alpaslan Işıklı Siyasal Bilgiler Fakültesinde doçenttir. **Sendikacılık ve Siyaset** adlı kitabı Türkiye'de bu alanda yazılmış en ciddî ve yararlı eserlerden biri. Onun yazısı daha çok işçi hareketi üstüne düşüncelerine yer verirken, arkadaşımız Yavuz Çizmeci de Türkiye'de demokratik kuruluşları inceliyor. İşçi ve teknik eleman, memur sendikalaşması üstüne, bir de çeviri yazı sunuyoruz bu sayıda.

Ömer Laçiner'in Faşizm üstüne yazısı, uzun bir incelemenin ilk bölümü. Yer darlığından tamamını bu sayıya sığdıramadık. Geri kalan kısmını **Birikim**'in Temmuz sayısında yayımlayacağız. Laçiner'in bu incelemesinin, konunun ele alınışına bazı önemli yeni boyutlar getirdiği kanısındayız.

Sosyalist hareketin geçmişini eleştirmek bugünün zorunlu bir görevi. Murat Belge'nin yazısı, Türkiye'de sosyalist hareketin önemli liderlerinden Hikmet Kıvılcımlı'nın «tarih tezi» ile «strateji anlayışı» arasındaki bölünmezliği tesbite yöneliyor.

Bu sayıda vereceğimizi söylediğimiz Portekiz incelemesi çevirisi fazla uzun olduğu için dergide yayımlamaktan vazgeçtik. Bir iki makale daha ekleyerek, sonbaharda broşür halinde yayımlayacağız.

Temmuz sayısında ağırlık edebiyata kayacak. Brecht'in yazılarından ve Brecht üstüne yazılardan bir derleme sunacağız. Telif yazılar arasında, Sencer Divitçioğlu'nun iktisat üstüne bir konferans metni de yer alacak.

Birikim

BERNA MORAN

Hüseyin Rahmi Gürpınar'da Sosyalizm ve Haydutluk

> Sermaye ve akıl sahibi olmayı bir hak sayarak yüzlerce kişiyi çalıştırıp onların emeklerinin gelirini bir veya birkaç adamın kendi kasalarına indirmeleri gibi adaletsiz bir usul sürüp gittikçe bu dünya düzelmez... Milyonlarca lirası olan bir adam bu zenginliği nereden kazanmış? Dünyada bulunan parayı ve geliri nüfus başına bölersek herkesin payına büyük bir şey düşmüyor. Nasıl olmuş da o milyoner, o bir tek adam binlerce insanı kendi paylarından yoksun bırakarak kasasına, yahut imzası altına o kadar zenginliği koymuş. Bunu, kazanç adı altında insanlardan çalmış. Ama kazancını, herşeyi dıştan görenleri kandıracak şekilde kanunlara uydurmuş. Hele bu kazancı noktası noktasına eşeliyelim. Karşımıza büyük bir hırsızlık yığını çıkar... Vicdan sahibi bir adam hiç bir meslekte milyoner olamaz.. Onlar seni, beni çalıştırıyorlar. Bize hiç kabilinden bir ücret vererek çalışmalarımızın gelirini elimizden alıyorlar. Bunlar içinde çalışmaya mahkûm olan insanların bu sermaye sahipleri gözünde boğaz tokluğuna akşamlara kadar dolap çeviren beygirden farkı yok. Bunu bir gün sana, iki kere iki dört eder açıklığıyle ispat ederim. İşte o milyonerler benim gibi sivri akıllıları sevmezler. Çünkü ben kafadakiler rontgen ışığına girmiş gibi onların içini dışını seyrederler, gerçeği bilirler. Senin gibi ahmaklarsa «Tanrı ona vermiş bana vermemiş» sözüyle iki elini böğürlerine sokup otururlar.

Yukardaki parça Hüseyin Rahmi'nin 1908'de tefrika edilmiş *Şıpsevdi* romanından[1]. Türk edebiyatında, bir kaç satırla da olsa, ekonomik adaletsizliğe, emek ve sermaye sorununa, sömürü düzenine değinen, ilk romandır *Şıpsevdi*. Türkiye'de sol fikirlerin 1908 meşrutiyetinden hemen sonra ortaya çıktığı; Türk Sosyalist Fırkası'nın 1910'da kurulduğu ve görüşlerini *İştirak* gazetesinde 1910'dan itibaren yayımladığı; o tarihe kadar bu konuda Türkçe olarak pek bir şey bulunmadığı düşünülürse, Hüseyin Rahmi'nin sosyalist fikirleri basında ilk dile getirenlerden olduğu söylenebilir. Roman tarihimiz bakımından ilginç bir nokta[2].

Türkiye'de sol fikirlerin çok küçük bir çevrenin sınırlarını aşmadığı bir dönemde, Hüseyin Rahmi gibi bir yazarın bunlarla ne münasebetle ilgilendiğini merak ediyor insan. Bu konuda olsa olsa tahminler yürütebiliriz. Öyle sanıyorum ki Hüseyin Rahmi'deki sosyalist görüşlerin kaynağını, yayımcısı İbrahim Hilmi ile dostluğunda aramak yanlış olmaz. Haydar Rıfat (Yorulmaz)'ın George Tournére'den çevirdiği *Sosyalizm* adlı kitabı İbrahim Hilmi, Türkiye'de sosyalizm ile ilgili bir takdim yazısı ekleyerek 1910'da yayımlamıştı[3]. İbrahim Hilmi'nin 1908'de Hüseyin Rahmi ile birlikte *Boşboğaz* ile *Güllâbi* gazetesini çıkardığını (Hüseyin Rahmi gazetenin sahibi, İbrahim Hilmi yayımcısı idi)[4]; *Şıpsevdi*'yi ve Hüseyin Rahmi'nin ondan sonraki romanlarını da yayımladığını; aralarında kurulan yakın dostluğu da hatırlarsak, sol fikirlerin romancımıza hangi kanaldan geldiğini tahmin edebiliriz.

Hüseyin Rahmi'nin sosyalist bir görüşü dile getirmesi *Şıpsevdi*'deki parçadan ibaret kalsaydı, gerçi yine de ilginç olurdu ama üzerinde fazla durmaya değmezdi. Ne var ki, bu temaya, romancı bütün hayatı boyunca birçok romanlarında değinmiş, üzerinde düşünmüştür. Bundan ötürü, sosyalizm konusunda ne düşündüğünü, bir romancı olarak fikirlerini nasıl dile getirdiğini kurcalamaya değer buluyorum, çünkü hem Hüseyin Rahmi'nin dünya görüşüne açıklık kazandırmaya yarayacaktır, hem de haydutluk romanlarının amacına ve tekniğine.

Bu bakımdan yukardaki parçanın nasıl bir bağlam içinde yer aldığı ve kimin ağzından ortaya sürüldüğü önemlidir. *Şıpsevdi*, Hüseyin Rahmi'nin alafranga züppe tipiyle alay ettiği bir roman olarak bilinir. Oysa, bu temanın yanısıra, göreceğimiz gibi, başka bir sorunu daha vardır romanın, ve bu bakımdan sonraki bazı romanlarının bir prototipidir.

Meftun Bey alafrangalık meraklısı züppe bir adamdır. Heveslendiği hayatı kendisine yaşatacak kadar parası olmadığı için, yobaz fakat zengin ve cimri, ihtiyar komşusu Kasım Efendinin kızını almak ister. İlk önce kızkardeşini Kasım Efendinin oğlu Mahir ile evlendirir, sonra kendini zengin diye tanıtarak Kasım Efendinin kızını alır. Ne var ki Kasım Efendi bir türlü ölmek bilmez. Sabırsızlanan Meftun, onun parasından bir an önce yararlanmak için enistesi Mahir'i, babasının kasasından bazı senetleri çalmaya teşvik eder. İşte yukardaki parça Mahir'i kandırmak için yaptığı konuşmadan alınmıştır.

Sosyalizm konusunda nedir Hüseyin Rahmi'-

nin tutumu? Meftun'un bu fikirlerini paylaşıyor mu? Gerçi Mahir de enistesinin önerisini reddederken «bu söylediğiniz lakırdı kalabalığı içinde haklıları da var. Öyle hissediyorum. Ne yapalım ki bende bu sizin düşüncenize adım uydurarak gidecek kafa yok... Ben öyle düşünceleri şimdiye kadar ne bir yerde okudum ne kimseden işittim» diyerek Meftun'a hak verdiğini de itiraf etmiş olur. Fakat okur için önemli olan, bu sol fikirlerin nasıl bir adam tarafından ortaya atıldığıdır. Meftun sadece alafranga bir züppe değil, ahlâksız bir adam aynı zamanda. Mahir'i hırsızlığa zorlamakla kalmaz, karısına, yani kendi kızkardeşine ihanete sürükler, sonunda intiharına da sebep olur. Kısacası, sol fikirleri savunan Meftun, kendi çıkarından başka bir şey düşünmeyen, yalancı, düzenbaz, olumsuz bir tiptir. Romandaki tek dürüst kişi Meftun'un kardeşi Raci de abisinin yalanlarına, rezilliklerine dayanamaz, isyan eder ona. Bu durumda, sol fikirleri böyle bir karakterin ağzından, hem de hırsızlığa özür olarak ileri süren yazarın bu fikirlere hiç katılmadığı kanısına varacaktır okur. Gelgelelim sonraki romanlarına bakınca, Hüseyin Rahmi'nin sosyalist görüşlere katıldığını saptarız. O halde niye ters bir kanı uyandırıyor *Şıpsevdi*'de? Bunun bir sebebi, yazarın sol görüşleri kendi düşüncesi gibi dile getirmekten kaçınmasıdır. Hüseyin Rahmi sakıncalı gördüğü, tepki yaratacağını tahmin ettiği düşünceleri, genellikle, ya bir hırsızın, dolandırıcının, ya da az çok deli diye bilinen bir adamın, kısacası güvenilmez bir karakterin ağzından verir. *Acı Gülüş (Tebessüm-i Elem)*de açıklar bunun nedenini. «Muharrir, sosyal ve moral bir özre sığınarak, kalemini sövüp saymadan kurtarabilmek için, bir akıllı, bir uslu, bir edipten umulmayacak bu taşkın sözleri kaçıklara söyletir»[5]. Fakat şu da bir gerçektir ki, inançlar, moral değerler söz konusu olunca, bu tutumla okuru etkilemek zorlaşır. Hüseyin Rahmi bu teknik yönde titiz davranmadığı için, yüklendiği öğreticilik görevini kendisi baltalar sık sık.

Fakat 1919'da yayımlanan *Hakka Sığındık* romanında değişir durum. Bu romanda, Abdülhamit döneminde mal mülk edinmiş, servete konmuş, komşu iki aile vardır. Halk Birinci Dünya Savaşı sırasında açlıktan kıvranırken, bunlar, bolluk içinde yaşamaktadırlar. İspanyol nezlesi salgını başlar o sırada. Bu iki aile, evliya gözü ile bakılan Abdül Veli'den mektuplar alır ve para yollamadıkları takdirde çocuklarının, gelinlerinin v.b. ölecekleri tehdidi ile karşılaşırlar. Bir an gelir, korkudan yollamak zorunda kalırlar parayı. Gerçekte bu oyunu Nüzhet Ulvi adında bir adam, aç kalmış çocuklar için para sağlamak amacı ile düşünmüş ve uygulamıştır. Sonunda kendisi gider komisere teslim olur ve bu işi ne amaçla yaptığını anlatırken şunları söyler:

> İnsan toplulukları, kuruluklarından beri, bir takım kötülükler altında ezilmektedir. Kanunlar, bir azınlığın mutluluğunu sağlamak bakımından düzenlenlyor. Çünkü herkesin birden bolluk içerisinde yaşamasına ihtimal görülemiyor. İnsanların çoğunluğu, hemen hemen hayvanlara yakın ağır, uzun işler içinde çalıştırılıp bunaltılıyor. Bundan bir avuç seçkine, azınlığa bolluk, rahatlık ve türlü türlü sefahatler sağlanıyor. Kanunlar, insanlığın bu bolluklardan nasipsiz kısmının çektiklerini hafifletmek için uğraşır gibi görünür. Bu, ustalıklı bir oyundur. Kötülüklerin en önemli kısımları, daima olduğu gibi bırakılmak yoluyla kanun düzenlemesine çalışılır. Yani egemen sınıflar, samimi olmadıkları için sorunlar düzelemiyor. Şimdi gözleri açılan ezilmişler, ezenlerle, egemenlerle yerlerini değişmeğe uğraşıyorlar. Bakalım iş ne korkunç olacak?...[6]

Gerçi bunları söyleyen yine para dolandırmış bir adam, ama durum *Şıpsevdi*'dekinden çok başka. Çünkü burda okur kesin olarak yazarın görüşleriyle karşılaştığını biliyor. Nüzhet Ulvi iyi kalpli, dürüst bir adamdır. Yaptığı bir çeşit hırsızlığı da açları kurtarmak için yapmıştır, kendi çıkarı için değil. Yazar Nüzhet Ulvi'den yana olduğunu hiç saklamaz. Hattâ komiser bunun bir hırsızlık sayılmayacağını söyledikten sonra der ki: «Bu, bir günah değil, sevaptır. Çünkü zenginlerin kasalarını dolduran paraların nerelerden geldiğini incelersek dağdaki haydutları haklı çıkaracak iç acısı durumlara rastlarız. En yaman hırsızlıklar, kanunların korunmasıyla olanlardır.»[7] Komiser, Nüzhet Ulvi'ye o kadar hak verir ki onu tutuklamak zorunluğundan kurtulmak için görevinden istifa eder.

Bu romanda, Hüseyin Rahmi'nin, fikirlerini çekinmeden ortaya koyabilmesinin sebebi, belki de, 1919 yılında Kurtuluş Savaşının Sovyetlerce desteklenmesi ve Atatürk ile Anadolu Milliyetçilerinin Sovyetlere karşı takındıkları dostluk tavrıdır.

Can Pazarı'nda (1923) serseri takımından üç fakir genç, haydutluk ,dolandırıcılık ve şantaj yoluyla para kazanmak için bir çete kurarlar. Romanın başında Maşuk, arkadaşlarına bu işi kabul ettirmek için haksız kazançlardan dem vurur, ve «Bolşevik kitabında okuyan» bir arkadaşından öğrendiklerini onlara anlatmaya çalışırken, zenginlerin malında kendi hakları olduğunu söyler: «Şimdi bu camekânlarda gördüğünüz bütün elmaslar senin, benim, bizden daha ziyade açların hapsedilmiş haklarımız, rızklarımızdır.» (s. 28). Dünyada herkesin birbirini aldatarak işini yürüttüğü, zenginlerin hileyle, hırsızlıkla servet edindiği yollu bir nutuk çektikten sonra da, «Bolşevikler insanlar arasında bütün hile ve hurdaları kaldırıp açık ve dümdüz yaşamak istiyorlarmış. Artık zengin, fakir, aç, tok olmayacakmış» der (s. 30). Veysi, Rusya'da herkesin aç kaldığını söyleyecek olur ama, sonunda Maşuk'un haklı olduğuna ve okumuş adamlar bu işe bir çare bulana kadar, zekâca kendilerinden bir gömlek aşağısını vurmaya karar verirler. Romanın geri kalan kısmı *picaresque* türünde gelişir; Yavuzlar Çetesi karaborsacıları, vurguncuları, zenginleri soyarak

birçok iş başarırlar. Hüseyin Rahmi, «sevimli delikanlılar» dediği bu gençlerden yanadır. Onları savunur, yurt dışına kaçırtır ve çaldıklarını helâl ettirir. İster ki, adalet, asıl büyük vurgunculardan hesap sorsun.

Ben Deli miyim (1925) romanının bir yerinde komünist fikirleri yine bir hırsızdan dinleriz. Bu aç kalmış genç, nasıl hırsız olduğunu anlatırken «dünyanın en karanlık Bolşevik felsefesi çok yanmış bir ocağın kurumları gibi beynime doldu» diyerek, emek harcamadan zengin olanlara veryansın eder. Yazar, hırsıza kendini savundururken kaleminin bütün gücünü kullanır, ama hemen arkasından kendini iyice güvenceye almak için Şadan'ı şöyle konuşturur: «Kendimi Petrograt, Moskova sokaklarında coşkun Bolşevik hatiplerinin karşısında zannettim. Gece ıssız yerlerde yol kesen, boğaz sıkan, bu herif, hırsızlığını mazur göstermek için kaç dereden su getiriyordu»[8]. Ne var ki aynı Şadan'ın romanın başında, «milyonerleri idam edip paralarını paylaşmalı» diyerek Bolşevikleri savunur yollu konuştuğunu unutmuş gibidir.

Yine bir hırsız ve dolandırıcı çetesinin zenginleri soyması konusu üzerine kurulmuş *Utanmaz Adam* (1930)'da, komünist fikirleri, çetenin üyelerinden Şahap'ın ağzından dinleriz. Şahap dünyadaki insanların ancak onda birinin acıktıkları vakit karın doyurabildiklerini, açlığın çaresini yine açların bulacağını, fakat bu haksız düzene bir çare bulununcaya kadar da, paraları olmayanların paralıları soymak için her türlü yola başvuracaklarını söyleyerek uzun uzun konuşur.[9] Eserin asıl kahramanı, çetenin başı Avnussalâh da toplumda dönen dolapları bilen düzenbaz, utanmaz, kurnaz bir tilkidir. Fakat komünizme güvenmez; onun da «hak yolunda görünüp sonra halkı soymak için meydana gelmeye» çalıştığını iddia eder. «Kabahat her memleketin halkındadır .O gözünü açmadıkça dünya düzelmez.» (s. 198). Fakat halkın gözünü açmasıyla dünyanın nasıl düzeleceğini açıklamaz Avnussalâh. Aldanmıyorsam komünizme bu hücum, Rusya'da alınan sonucun Hüseyin Rahmi'nin beklediği gibi çıkmadığını gösteriyor. Dikkat edilirse 1923'den sonraki eserlerinde, komünizmin Rusya'daki uygulanışını eleştiren cümlelerin yer aldığı farkedilir.

Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı? (1934) adlı eserinde, sosyalizmin uygulanabileceğinden umudunu büsbütün kestiğini görüyoruz. Bu romanda da hayat kavgasına atılan biri kadın, üç kişilik bir çete komünizm konusunu tartışır, hattâ aralarında komünizmi uygulamayı önerirler. Hüseyin Rahmi eserlerinde İstanbul'un sınırları içinde kalmıştır. Anadolu'ya çevirmez hiç gözlerini. Bununla beraber Türk köylüsünün ekonomik bakımdan sömürüldüğüne ilk defa açıkça işaret eden de sanırım yine Hüseyin Rahim olur. Romanın kahramanı Edip Münir'in maskesini çok acemice kullanarak içini boşaltır bu konuda:

> Eğer hayatın çalışma karşılığında kazanılması sosyal bir şartsa bu şartın o tip aileler [şehir ve kasabalardaki zengin aileler] arasında hiç bir hükmü olmadığı görülüyor. Değirmenin suyu nereden geliyor? Çalışan kimdir? Köylü.
>
> Köylü kadını toprak, fışkı, içinde hayvanlarla beraber çalışıyor... Zengin şehirliye bu refahı veren, köylüyü o sıkıntılara, o çilelere mahkûm eden Tanrı mı? Kanun mu? Bir doğuş tesadüfü mü? Bunun üçünden biri değil, yalnız köylünün bilgisizliği... Bu güçlüğün çözümü, alın yazısının, kader denilen şeyin laftan ibaret olduğunu anlayacak kadar yurt düzeyinde bilgisizliğin yontulacağı güne bırakılabilir. Bu da mümkün mü? Ne yazık... Politika futbolu ile avutulan zavallı insanlık... Bugünkü «Faşizm»ler, «Nazizm»ler çerden çöpten yapılmış geçici birer barajdır ki, biriken akıntı amansız saatta coştuğu vakit yapımcıları ile beraber yapıyı da sürüyüp götürecektir.[10]

Yaptığı soygunlar ve şantajlar sonucu servet sahibi olunca aynı Edip Münir yüz seksen derece fikir değiştirir ve kendisinden yardım isteyen eski arkadaşlarına, «gerçekleşmesi imkânsız bir hayalin arkasında koşan komünistler ne derlerse desinler, insanlar sınıf sınıftır... Ben açken komünisttim. Şimdi bu mesleğin şiddetle düşmanıyım. Bu deyimden büyük bir tiksinti duyuyorum» diyerek kovar onları.[11]

İşte Hüseyin Rahmi'nin sosyalizmin gerçekleşmesi konusunda vardığı sonuç. Sosyalizmin kendisi kötü değildir, fakat insanoğlu sonsuz bencildir. Bundan ötürü, ezilenler fırsat bulup idareyi ele alsalar da yine iki sınıf oluşacaktır: egemen ve ezilen, ya da aldatan ve aldanan. Gerçekleşmesi imkânsız bir hayal olarak kalacaktır sosyalizm. Bu işe bir çare bulunamaz çünkü insan tabiatı buna elverişli değildir.

Hüseyin Rahmi'nin sosyalizm hakkındaki bilgisinin de köklü olmadığını söylemeye gerek yok sanırım. Sermaye ve emek sorunundan, sosyal adaletsizlikten sözeder; kanunların egemen sınıfların çıkarlarını koruduğunu bilir; yığınların sömürüldüğünü, tekrar tekrar söyler, fakat sorunları Marksist temellere oturtamaz. Sosyalizmin uygulanabilmesini, insanların ahlâken iyi olmasına bağlı gördüğü için de, sonunda umudunu keserek, gerçekleşemeyecek bir hayal sayar sosyalizmi.

***

Hüseyin Rahmi'nin sosyalizmle bu kadar ilgilenmiş olmasına rağmen bu yönü neden dikkati çekmemiştir acaba?[12] Sebepler çeşitli. Hiç şüphesiz bunlardan birisi, yukarda işaret ettiğim gibi, sol fikirleri hırsızlar, dolandırıcılar gibi güvenilmez kişilere söyletmesi. Bundan başka, romanda eleştirilen sosyal adaletsizlik, sömürü düzeni somut olarak önümüzde canlanmaz, soyut biçimde, az çok bir nutuk halinde veya konuşmalar

arasında ileriye sürülür. Üçüncü ve asıl sebebi ise, bu yazının konusu ile ilgili şu soru'nun cevabında bulabiliriz: yazar niçin sosyalizm konusunu haydutluk konusu ile birleştiriyor? Buna cevap vermek için yazarın, özellikle haydutluk romanlarında ortaya koyduğu hayat felsefesine eğilmemiz gerek.

Üç ana fikir ayırabiliriz bu felsefede. Birincisi insanoğlunun tabiatı ile ilgilidir. Doğuştan kötüdür, bencildir, yalnız kendi çıkarını düşünür insan. İyilik gibi erdemler yoktur. Namus, vicdan gibi kelimeler boş sözlerdir. Çıkarlar çarpıştığı için, hayat, 'altta kalanın canı çıksın' kuralının geçerli olduğu aşağılık bir savaştır. Adalet yok, güçlü-güçsüz vardır.

İkinci fikir bunun sonucu ortaya çıkan ekonomik ve sosyal duruma aittir. Bu bencil insanların meydana getireceği kargaşalığa engel olmak için yasalar konur. Fakat kurnaz ve güçlü olanlar davranışlarını yasalara uydurarak ve ahlâklı görünerek zayıfları, ahmakları sömürüp zenginleşirler. Bunun sonucu olarak da ekonomik adaletsizlik doğar. Sosyalizm uygulanabilse bu soruna bir çözüm getirebilir belki. Ne yazık ki insanların mayasındaki bozukluk buna engeldir.

Üçüncü fikir, bu kokuşmuş düzen içinde aç ve fakirlerin tutumu ile ilgili. Aç kalmak, yoksulluk çekmek ahmaklıktır. Daha iyisi hırsızlık etmek, özellikle zenginleri soymaktır.

Hüseyin Rahmi'nin Schopenhauer ve Nietzsche'den etkilendiğini biliyoruz.[13] Yukarıdaki görüşlerden insanoğlunun tabiatına ait olanlar kısmen Nietzsche'den, fakat daha çok Schopenhauer'den, sömürü konusundakiler besbelli sosyalistlerden, üçüncü ana fikir Nietzsche'den gelir. Şu anda bizi ilgilendiren, bunlardan üçüncüsü.

Ele aldığımız romanlarda toplumu sol açıdan eleştirenlerin kişilikleri bu görüşlerle belirlenmez; düzeni değiştirmeye çalışmak yerine ona uyarlar ve kendi paçalarını kurtarmak için dalavere çarkına katılıp, kanunsuz yollardan geçimlerini sağlamaya bakarlar. Böyle olunca, roman, sosyalizm sorunu ile ilgisiz bir soygunlar dizisine, bir polis romanına dönüşür. Sosyalizm de haydutların bir özrü olarak ileriye sürülmekle kalır, hiçbir zaman geliştirilen bir tema halini almaz. Fakat amaç, sürükleyici bir hırsız-polis romanı yazmak değil sadece. Belirtmeye çalıştığımız gibi belli bir felsefesi var bu romanların. Neden bu parasız gençler eleştirdikleri düzeni düzeltmek yerine, ona uyarak haydutluğa döküyorlar işi? Çünkü bir soygunlar dizisine dönüşen bu romandaki sosyalizm sorunu da bir ahlâk sorununa dönüşür. «Böyle bir toplumda hırsızlık etmek namussuzluk mudur?» sorununa. Denebilir ki sosyalizmden çok bu namus sorunudur yazarı ilgilendiren. Hüseyin Rahmi bu sorunu, başka romanlarında, evlilik konusunda, serbest aşk konusunda vb. ele alır, yerleşmiş inançlara karşı çıkar ve bu kelimenin sahte anlamlar taşıdığını iddia eder. «Uydurulan sayısız erdemler, sahte büyüklükler, yüce yetenekler.. ve bunlar gibi bir çok kof sözcükler vardır... Örneğin 'namus' sözcüğü de yeryuvarlağı kadar şişirilmiş bu incir çekirdeklerinden biridir.»[14] Zaten Hüseyin Rahmi'nin özelliklerinden biri, toplumda yerleşmiş ahlâk değerlerinin geçerliliğini irdelemek, yeni değerler getirmektir. *Deli Filozof*'da, yazarı temsil eden Hikmetullah Efendi, «Evvelâ söyleyiniz, eski ahlâk ölçüsü üzerinde mi konuşacağız, yeni ahlâk prensipleri üzerine mi?» diye sorarak bu ayrımı yapar. Hüseyin Rahmi'nin bu konuda Nietzsche'nin çok etkisinde kaldığına şüphe yok. «Üstadım», «pîrim» diye sözünü ettiği bu filozoftan, romanlarında alıntılar verir, ve örneğin Avnussâlah'a çeviri yaptırır. Kendisinin de «yetmiş yaşında Nietzsche'nin eserlerini tercüme etmeğe kalkıştığını Refik Ahmet Sevengil'den öğreniyoruz[15]. Gerçi Nietzsche'nin, geleneksel ahlâkı, sünepelerin, korkakların ahlâkı olarak gören, bunlara tepeden bakan, güce yönelik üstün adamını işlemez romanlarında. Üstün adamı değil ama yaşamak için savaşan, ahlâk kuralları tanımayan, başkalarını alt eden kurnaz ve becerikli hırsız örneğini işler. Unutmayalım ki bu adamlar, zenginlere, vurgunculara musallattırlar, fakirlere değil. Romandaki işlevlerinden biri, ezilenlerin zararına servet edinip bolluk içinde yaşayan, acımasız, sözde namuslu zenginleri cezalandırmaktır. Hüseyin Rahmi yasaların yapmadığını bu küçük hırsızlara yaptırırken intikam almanın keyfini duyar adetâ. Asıl suçlular kanun yoluyla çalıp sömürenlerdir. «O sahte adalet fikri ahmaklara boyun eğdirmek için tertiplenmiştir» (*Şıpsevdi*, s. 384) Sömürü ve vurgun düzenini farkedip yasalara karşı çıkanlar, (onu düzeltmeye çalışmasalar da) bozuk düzene başkaldırmış olurlar. Bu bakımdan namussuzluk sayılmaz yaptıkları. Hüseyin Rahmi'nin bu noktada Nietzsche'den esinlendiğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü Nietzsche'ye göre de suç ve cinayet toplum düzenine başkaldırma kavramının kapsamına girer. Böyle bir asî,

> sefil ve aşağılık bir adam olabilir; fakat başkaldırmanın kendisinde aşağılık bir yan yoktur; ve günümüz toplumu göz önüne alınınca, asî olmak bir insanın değerini küçültmez.. Hattâ öyle haller vardır ki, insan bir asîye saygı duyar, çünkü bu adam toplumumuzda savaş açılması gereken bir şey bulmuştur. Bizi daldığımız uykudan uyandırır. Böyle bir kimse, bir bireye karşı bireysel bir suç işlerse, bu eylem onun içgüdüsünün bütün düzene karşı savaş halinde olmadığını göstermez; hareketi bunun bir belirtisidir.[16]

Hüseyin Rahmi'nin, 'aç kalmaktansa çalmalı' ilkesinde Nietzsche'den esinlendiğinin bir kanıtı da *Kesik Baş*'dadır. Romanda bu ilkeye göre davranan ve işi cinayete kadar götürenlerin bu felsefesi için yazarın kendi, «Nietzsche gibi bazı filozoflar da ölmemek için öldürmeyi mübah gösterecek yollar arıyorlar» diyerek bu konudaki kaynağını belli eder.

Şimdi artık Hüseyin Rahmi'nin sosyalizm ile haydutluk konusunu niçin birbirine bağladığı sorusuna cevap verebiliriz. Romancı toplumun çirkefliğini anlatmak ve namussuz zenginleri cezalandırmak için kullanır hırsızları. Haydutlar davranışlarını haklı göstermek için düzenin zaten hırsızlık üzerine kurulduğunu, sömürü ve aldatmaya dayandığını; soydukları adamların servetlerini alın teriyle kazanmadıklarını belirtmek zorundadırlar. İşte bu iş için sosyalist görüşe başvurmak uygun düşer. Böylece solcu görüşler sömürü düzenini anlatma konusunda haydutlar için dayanılacak elverişli bir teori sağlarken, haydutlar da solcu görüşler için elverişli anlatıcılar olurlar. Çünkü, Hüseyin Rahmi söylemeğe çekindiği bu fikirleri onların ağzından vermek suretiyle aynı zamanda kendini güvenceye alma imkânını bulur. Haydutlukla sosyalizm arasında bu çifte ilişkiyi kurduğumuzda, yazarımızın, romanlarında bu ikisini niçin birbirine bağladığını açıklamış oluruz sanırım.

1. 1971 baskısı, ss. 315-16 (Atlas Kitabevi). Zahir Güvemli eliyle bugünkü dile aktarılmıştır. Bu yazıda Hüseyin Rahmi'den yapılan alıntılar için Atlas Kitabevinin bugünün Türkçesine aktararak yayımladığı Hüseyin Rahmi serisi kullanılmıştır.

2. Dikkate değer bir nokta da **Şıpsevdi** ile Osmanlı Sosyalist Fırkası Beyannamesi'nin bir yerindeki benzerliktir. Romanın sonunda, Meftun, yazdığı bir mektupta Schopenhauer'den esinlenmiş hayat felsefesini ortaya dökerken, sonsuz bencil olan insanoğlunun yalnız kendi çıkarını düşündüğüne işaret ederek şöyle der: «Sonra çeşit çeşit bencillerin çatışmalarından doğacak kargaşalık tasarlansın. O zaman dünyanın hali ne olur? İngiliz filozofu Hope'un [hobbes olacak] sözüne göre 'Herkesin herkese karşı savaşı' felaketi ortaya çıkar. İşte bu sebebe dayanarak akıl bir hükümetin kurulması gerektiğini ortaya koyar» (s. 385). Osmanlı Sosyalist Fırkasının, **İştirak** gazetesinin 1910, 12 Eylül sayısında yayımlanan beyannamesinde şu cümlelere rastlıyoruz: «İngiliz müellifi büyük (Hope)un fikrince maateessüf doğru olmadığı halde rücuu muhal olan içtimaiyeti hazırai beşeriye o kadar berbad, o kadar mütefessihtir ki hayatı şu kürre üzerinde geçecek üç buçuk günümüzü kabili tahammül bir hale koymak için çok tedabir ihdasına ihtiyacımız, katî mübrem ihtiyacımız vardır». (Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasî Partiler**, 1923, s. 309).

Aynı bağlam içinde Beyanname'nin de Hobbes'den söz etmesine ne demeli? Sosyalizmle hiç bir ilgisi olmayan, aslında faşist tutumlu br rejimi salık veren bu on yedinci yüzyıl filozofunun bir sosyalist parti beyannamesinde işi ne? Hüseyin Rahmi, Hobbes'dan yaptığı alıntıyı herhalde Schopenhauer'un **İstem ve İde Olarak Dünya** adlı eserinin dördüncü kitabının 61 inci paragrafından almıştı. Ya Beyannameyi hazırlayanlar? Acaba onlar bu kısmı yazarken, o sıralarda çok okunan **Şıpsevdi**'den mi yararlanmışlardı? Her ikisinde de 'Hobbes' adının yanlış imlâ ile 'Hope' olarak yazılması da dikkati çekiyor.

3. Bk. Mete Tuncay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925** (Ankara, 1967) s. 43.

4. Bk. Agâh Sırrı Levend, **Hüseyin Rahmi Gürpınar** (1964) s. 13.

5. 1973 baskısı, s. 255.

6. 1973 baskısı, s. 100.

7. **a.g.e.** s. 116.

8. 1965 baskısı, ss. 282-286.

9. 1969 baskısı, ss. 291-296.

10. 1971 baskısı, ss. 91-92.

11. **a.g.e.** s. 197.

12. Bildiğim kadarı ile Hüseyin Rahmi'nin sosyalizmine değinen tek yazı Selim İleri'nindir; «Halk Romancısı Hüseyin Rahmi», **Yeni Ufuklar**, Eylül 1974, ss. 29-32.

13. Bk. Vedat Günyol, «Hüseyin Rahmi'ye Göre Hayat», **Dile Gelseler** (1966).

14. **Tutuşmuş Gönüller**, 1968 baskısı, s. 137.

15. **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, (1944) s. 134.

16. **Will to Power**, trans. by Walter Kaufmann, (1967), ss. 391-392.

Türkiye Romancılığında Nâbizade Nazım

Türkiye edebiyat tarihlerinde bazı yazarlar, bazı yenilikler yapan, getiren, uygulayan kimseler olarak, tanıtılır. Böyle sınıflandırmalara göre, örneğin Ahmet Hâşim *ilk* «sembolisttir», Abdülhak Hamit *ilk* romantik olabilir; Nâbizade Nâzım da bu gibi sınıflandırmalara göre kesin olarak «*ilk natüralist*»dir.

Burada dikkat edilmesi gereken iki nokta var: birincisi, sözkonusu akımların kendileriyle, Türkiye'deki kopyalarının arasındaki fark. Bu akımlar Batı'da belirli toplumsal gelişmeler içerisinde, birbirleriyle belirli ilişkiler içerisinde, organik bir biçimde doğmuşlardır. Bizde ise belli yazarlar, belli Batılı yazarları okuyup etkilenmiş, onlar gibi yazmaya karar vermişlerdir. Dolayısıyla burada yazılanlar, oradaki akımların organikliğini de, arka-planını da vermekten uzak, özsüz kopyalardır. Bizim edebiyat tarihimiz içinde dizilişleri de raslansaldır.

İkinci önemli nokta, edebiyat tarihlerimizde, sözgelişi «naturalist» diye tanıtılan bir yazar ya da eserin gerçekte böyle olmayıp, ancak yüzeysel bazı benzerlikler (taklitten ileri gelen) göstermesi, bunun dışında ve ötesinde Türkiye'nin geleneksel kültür ortamından doğmuş olmasıdır. Sözkonusu eserler, bu anlamda, melezdirler ve asıl belirleyicileri dışsal değil, içseldir.

Burada belki biraz teorik bir açıklama gerekli olabilir. Herhangi bir varolan bütünü analiz ettiğimizde, kaçınılmaz olarak bir öncekiyle, onun tortularıyla karşılaşırız. Varolanın ögelerinde, bu tortuların da farklı katkıları bulunur. Varolan, bir anlamda, bir öncekinin kendi iç çelişkileriyle vardığı bir aşama olduğuna göre, varolan bütünün anlaşılabilmesi ve kendine özgü iç çelişkileriyle varacağı yer hakkında doğru bir yaklaşımda bulunulabilmesi için, eleştirinin de gelişme sürecinden soyutlanmadan yapılması gerekir. Böyle bir yaklaşım, geçmişi ve ondan ne kaldığını, *bugünü*, çelişkilerin kaynaklık ettiği gelişmenin doğrultusunu ve varacağı noktayı kapsar.

Evrim sürecinde üstyapı altyapıyı toplumsal bütünün toplam niteliklerine göre kimi kurumlarıyla geriden izler, kimi kurumlarıyla ileridedir. «Görece özerklik» diyebileceğimiz bu olgu, sanat ve onun bir türü olan edebiyatta kaynaklık etmesi açısından *ideolojiye* indirgenirse, görülen durum ideolojinin altyapıyı geriden izlemesi, altyapı değişikliklerinin bir önceki ideolojik biçimleri belirlemesinden geçerek oluşmasıdır. «Eski ideolojik tortular yeni ideolojik biçimleri her zaman bulandırır.»[1] İşte bu nedenledir ki bazan aynı bilinçte ileri ögelerle geri ögeler birlikte barınabilir, ya da çağdaş eserle çağdaş olmayan eser aynı zaman dilimi içinde yer alabilir. Son bir kez toparlarsak, bir edebî eser, mekanik ilişkilerin değil, belli bir merkezîliği olmayan diyalektik ilişkilerin toplamı olan hayatın ve toplumun doğal, anlaşılabilir bir ürünüdür.

Edebiyat geleneği sorunu, kimi zaman tartışılmasına rağmen genellikle aktüel olaylar arasında unutulmuş, yüzeysel değerlendirmelerle geçiştirilmek istenmiş, doğru bir yöntem[2] kullanılmadığı için yanlış sonuçlanmış, parçada görülen özellik bütünde var kabul edilmiş, kısacası sağlıklı hareket noktalarını açığa çıkaracak, bugüne ve giderek kurulmasının gerekliliğine inanılan yeni edebiyata ışık tutacak sentez yapılamamıştır.

Biz şimdi, buraya kadar söylenenlerin ışığında, edebiyatımızın «ilk natüralisti» diye tanıtılan Nâbizade Nâzım'ın eserlerine kısaca bakarak, bu «naturalizm»in niteliğini ve buna baskın çıkan Osmanlı kültür ögelerini tesbit etmeye çalışacağız.

Yazar, 1862-1893 yılları arasında yaşamış, bu kısa hayatında bir roman *(Zehra)*[3], on kadar hikâye,[4] ve bazı bilimsel konularda yazılar yazmış. Biz, romandan başlayalım.

Zehra, Boğaziçi'nin önce doğal konumunun, sonra da o gece mehtap gezintisine çıkanların yaptıklarının anlatılmasıyla başlıyor. Bir hayli uzun olan bu bölüm, gezintiye çıkanlardan birinin «Boğaz'ın güzelliklerini tasvire yeltendiği manzumesiyle» son buluyor. Betimleme (tasvir) kimi gerçekçi ögelerine rağmen bütünüyle öznel, naturalist değil, lirik. Konunun bütünüyle ilgisi bakımından da gerekli ve tamamlayıcı bir parça olmaktan çok sırf belli bir güzelliği anlatmak amacıyla yazılmış gibi. Bu özellikleriyle, naturalist bir romanın, hattâ sıradan bir romanın ögelerinden çok, Doğu'nun süsleme sanatının etkisi altında yazıldığı akla geliyor.

Bu bölümün bitiminde tanıdığımız Zehra ve Suphi, romanın başkişileri, kısa süren mutluluklarından sonra huzursuz günler yaşamaktadırlar. Zehra, nedenini bilmediği, hiçbir nesnel nedene indirgenemeyecek bir kıskançlık huyu yüzünden mutsuz, huzursuzdur. Bu onda küçükten

beri vardır; bir dönem etkisinden kurtulmuş, Suphi ile evlenip mutlu günler yaşamış, fakat kısa bir süre sonra bu durum bozularak yeniden huzursuz günler başlamıştır. Sondaki felâketlerin nedeni de işte bu durumdur. Bir zaman sonra Suphi Zehra'yı terkeder, Zehra yeniden evlenir, fakat sonuç değişmez. Zehra sonunda bu dertten ölür.

Nâbizade'nin *«naturalizm»*i son analizde Zehra'nın bu kıskançlık huyunu işleyişine indirgenebilir. Nâbizade böylece kişilerinin hayatını irsî bazı özelliklerin determinizmi içinde ele almaktadır. Oysa bu, aslında tamamen *metafizik* bir determinizm olduğu, bir kişiliğin bütünlüğü içinde işlenmediği, bilimsel nedenlerle açıklanmadığı için, Batı'nın «naturalist determinizm» anlayışının Doğu kaderciliğine uyarlanmasından ibaret kalmaktadır.

«Suphi babası tarafından yanına yerleştirildiği tüccar Şevket Efendinin kendine dert yandığı» kızı Zehra'yı görmeden, önce acır, sonra sever; uzaktan görüp de âşık olduğuna inanınca durumun her nasılsa farkında olan Şevket Efendi tarafından evlendirilir. Burada değineceğimiz bir nokta, uzaktan görüp sevme motifidir. Bu motif şöyle anlatılır: Suphi «Bir gün hesap işlerini halletmek için, Şevket Efendinin evine gider. Bir ara odanın dışına çıkıp bahçeye bakarken lâtif bir çehre görür, önce utanıp bakmaz fakat sonra bu, gül fidanının sararmış yapraklarını koparan kızı seyreder, bir müddet sonra bunun kendine dert yanılan o kıskanç kız olduğunu anlar, eve döndüğünde çoktan beri sevdiği bu kızı bahtiyar etmeyi, karşılıklı bahtiyar olmayı düşünür.»

Aynı anda Zehra da onu görmüş, «Yüzü fikrinde mahiyetini tayinde aciz kaldığı bir tesir peydah etmiş yüreği çarparak geldiği odasında bir kanepe üzerinde yüreğinin çırpıntısıyla uğraşmaktadır.»

Bu şekilde uzaktan görerek âşık olmak, Batı'da, «naturalizm» veya gerçekçilik dönemlerinde değil, feodal ortaçağ edebiyatında ve biraz da, bir kalıntı olarak, Rönesans başlangıcında kullanılmış bir edebî görenektir. Ve tabiî Doğu'da aşk geleneksel olarak böyle anlatılır. Burada da «naturalizm»den çok, sözgelişi *Bin Bir Gece Masalları*'nın bir ögesini görüyoruz. Kızın bir gül fidanı yanında görülmesi —bir görüntü olarak— minyatür resminden esinlenmiş bir imgelemin kanıtı. Bütün bunlar, yazarın belli bir feodal ideolojinin koşullanmalarından kurtulmadığını gösteriyor.[5]

Suphi ile Zehra beraberliklerinin ilk dönemlerini bir köşkte geçirirler. Sabah erken kalkıp Suphi kahvesini içtikten sonra yeniden yatarlar; Suphi anılarını yazar, fotoğrafla uğraşır, gezintilere çıkarlar. Zehra kanaviçe ile uğraşır, müzik dersi alır, piyano çalar. Abdülhak Hamid'in «Sabahleyin kalkardı erken/Sütlü kahve içerdi derken» dizelerinde dile gelen melez imgelemini de hatırlatan bu hayat imgeleri, Nâbizade'nin ve çağdaşı birçok Osmanlı aydınının düşünebildikleri en büyük «mutluluk»tur. Gerçeklikle, naturalizmle hiçbir ilgisi bulunmayan bu küçük burjuva mutluluk hülyaları yazar tarafından «imrenilecek saadet» olarak nitelenir.

Zehra'nın huzursuzluğu sürerken eve hizmet için alınan cariye Sırrıcemal'le Suphi arasında yeni bir ilişki başlar. Bir beraberlik anında Zehra onları görür. Suphi ile bu konuda hiçbir çatışmaya girmez, rakip saydığı Sırrıcemal'i ezmeye çalışır. Yazar burada, Sırrıcemal'in eziyete katlanma sabrını göklere çıkarır. Yani, cariyenin denileni yapması ve efendinin zorbalığına katlanması onca üstün niteliklerdir. Cariyenin, efendi için bir cinsel zevk nesnesi olması da Nâbizade için pek fazla eleştiri konusu değildir. Bütün bunlar, herhangi bir yabancı etkiden çok, yerli Osmanlı ataerkilliğinin kalıp ve tavırlarıdır.

Cinsiyet konusunda, gene yerli bir özellik olan «ruh ve madde» ayrımı Nâbizade'de vardır. Suphi, bir zaman sonra «mâneviyatını» sevdiği Zehra'yı bırakıp «cismaniyetini» sevdiği Sırrıcemal'le birlikte yaşamaya başlar. Bu «mâneviyat-cismaniyet» çıkmazı yazarın hikâyelerinde de görülür. Aşklar genellikle anlaşılmaz şeylerdir, ya âşık olunup uğruna çeklen acıdan bile haz duyulur, ya da araya girileri sokulup, ayartılan kız bir süre kullanılıp bırakılır.

Suphi kendinden intikam almak için Zehra'nın kullandığı bir fahişe olan Ürani'ye âşık olur. Görüldüğü gib bu «naturalist» romanda bütün olayları başlatan güç, klasik, anlaşılmaz, metafizik aşk tutkusudur. Romanın bu kısmında Zehra yeniden evlenip babasının dükkânını Suphi'nin elinden alır. Ne yaptığının bilincinde olmayan Suphi kısa zamanda tükenir, sefalete düşer. Zaten amacı da bu olan Ürani hemen onu terkeder.

Küçük yaşta anasız babasız kalıp halası tarafından bu yola sürüklenen Ürani kanımızca kitabın tek yaşayan, tutarlı kişisi. Çünkü belli bir gerçekliğin içinde, sınırlı da olsa, bir anlamda işinin bilincinde olarak kendisine verilen görevi yapıyor, geçmişiyle tutarlı bir davranış bütünlüğü gösteriyor. Romanda yarattığı yapay çelişkileri kendi lehine çözerek (başka erkeklerle birlikte olma tehdidiyle âşık Suphi'yi kıskandırması, v.b.) Suphi'yi tükeninceye kadar kullanır, fakat sonuçta Suphi tarafından öldürülür. Bunun üzerine iyice düşmüş olan Suphi de sürgüne gönderilir.

Bunlar, edebiyatımızın ilk «naturalist» romanı olarak nitelenen *Zehra*'nın bazı özellikleri. Biz, bu nitelemenin yanlış olduğu kanısındayız. Şöyle ki, burjuvazinin tarih sahnesinde beraberinde getirdiği bir edebiyat türü olarak roman öncelikle somut özel insan tekinin bireysel yaşantısını bireysel zaman ve konumu içinde veren bir tür olarak ortaya çıkmıştır. Romancı pek çok şeyi amaçlayabilir, ama bunları gerçekleştirmek için önce romanındaki insanları yaşatma-

lıdır. İnsanları yaşamayan bir roman başarısız bir romandır. Bu «yaşayan insan»dan hareketle *Zehra*'ya yaklaşacak olursak, tiplerin daha önce de belirttiğimiz iradesizliğini ve cansızlığını görürüz. Sürüklendikleri açmazlarda belirli davranışlarda bulunduktan sonra kaybolup giderler. Çünkü Nâbizade naturalizm yapayım derken cılız ve eksik, inandırıcı olmayan bir determinizmle yetinmiş, öte yandan klasik Türk anlatı türünün ahlâkî motivasyon (amaçlar, güdüler, v.b.) tekniklerini de uygulamadığı için, kimin neyi niçin yaptığı belirsizleşmiştir.

Kanımızca bu, daha genel bir eksikliğin Nâbizade Nâzım'a yansımasının sonucudur. Bu da, Osmanlı İmparatorluğunun kendini tüketmesiyle birlikte ortaya çıkan, tek kurtuluş yolunun Batı'nın kurumlarının taklidi olduğu düşüncesinin edebiyat alanındaki görünümünün eleştiriden yoksun soyut taklitler halinde kalmasıdır. Yazar, bir anlamda, belirli bir okur kitlesinin beğeni ve ihtiyaçlarına cevap vermek üzere değil, Batı'da yazıldığı için genel olarak romanı ve özel olarak belli roman türlerini yazmıştır. Tabiî bunun beraberinde getirdiği açmazları yaşayarak. Bir başka olumsuz etken de, varolan feodal ideoloji ve bunun bilinçaltı etkisidir — yazının kimi bölümlerinde bunu somut olarak gösterdik. Bu koşullanmalardan kurtulamayan yazar sık sık açmazlara düşmüş ve sonuç olarak *tutarsız* ürünler yaratmıştır.

Tekrar *Zehra*'ya dönecek olursak, gerçekçi bir roman olduğu yolundaki görüşün yanlışlığı, kimi bölümlerde görülen kısmen gerçekçi yüzeysel ögelerin, romanın bütününde var kabul edilmesidir diyebiliriz. Oysa bu kısmî ögeler, romanı gerçekçi bir roman yapmaya yetmemektedir. Bir kere, anlatılanların gerçekten olmuş olması bile, romanın gerçekçi olduğu anlamına gelmez .Gerçekçilik bir tavır, yazarın hayat karşısında takındığı genel ve kendi içinde tutarlı bir tavırdır. Ancak bütünde sözkonusu edilebilir; eğer bütünü belirleyen ilke değilse, romanın gerçekçiliğinden söz edemeyiz.

Yazar, «Karabibik»in önsözünde gerçekçilikten şöyle söz eder:

> Bu gibi romancıların maksatları vukuuat-ı beşeriyyeyi sırf nokta-i beşerden tetkik ve hikâye etmektir. Bunlar, bir insan ne gibi hissiyat ve harekâta kabil ise ona o hissiyat ve harekâtı isnad edip işi hadd-i tabiîsinden çıkarmamak, yani müstaid olmadığı havassı insana isnad eylememek isterler.
>
> Vukuuata renkli gözlükle bakmazlar, kendi asıl gözleriyle bakarlar. Bu nazarla peydâ edecekleri hükümler sırf zatî yani kendilerine mahsus olacağı ne kadar tabiî ise âdetin, tabiatın fevkinde olmıyacağından mâkul ve mekbul bulunması dahi o kadar tabiîdir.

Bu çeşit bir gerçekçilik özünde belli bir eleştiriyi taşır. Toplumsal koşulların nesnel bir anlatımını amaçlar. Gerçekçiliğin bu çeşidini eleştirirken, nesnel koşullar olarak kabul ettiği şeylerin değişebileceğini göstermemesi sözkonusu edilebilir. Ne var ki, *Zehra* için böyle bir gerçekçilikten de söz edilemez. Bu romandaki olaylar, kişiler ve mekân hiçbir zaman tutarlı bir bütün değildir. Her şeyi raslantılar etkiler. Romanı bu raslantılar geliştirir. Kişilerin bir bilinçliliği, etkinliği yoktur (yalnız Ürani bu çizginin dışındadır diyebiliriz). Şu halde Nâbizade, bilinçli olarak naturalizmi uygulamaya çalışmış, ama toplumundan aldığı bilinç buna elvermediği için amacına ulaşamamıştır.

Şimdi, Türkiye'de köy konusunu ilk olarak ele alan «Karabibik» hikâyesine de kısaca değinelim. «Karabibik», öbür hikâyelerinden farklı özellikler göstermekle birlikte, yazarın bakışının eleştirellikten uzaklığından ötürü, farklılık gene bütünde değil, bazı ögelerdedir. Önsözünden, yazarın gerçekçi bir hikâye yazmak amacında olduğunu öğreniyoruz. Hikâye tarlaya çalışmaya giden Karabibik'in anlatılmasıyla başlar, anlatım giderek genişler ve böylece hikâyenin girişinde hem Karabibik'i, hem de köyünü tanımış oluruz. Köy yoksul, toprak yetersizdir, bundan kaynaklanan birtakım çatışmalar da vardır. Karabibik'in bütün istediği bir çift öküze sahip olmaktır. Bunun için varlıklı bir adamın akrabasıyla kızını evlendirmek ister. Böylece onun öküzlerini bedava kullanabilecektir. Başlangıçta engellenen bu iş sonradan gerçekleşir, ancak Karabibik de bu arada bulduğu borç parayla bir çift öküz almıştır. Bu şekilde özetleyebildiğimiz hikâyede yazar konuyu genişleten kimi motifler kullanmıştır: örneğin, hasta olan Karabibik'in komşu köydeki Rum doktor ve doktorun karısıyla ilişkileri ya da köydeki kilisenin eski Anadolu uygarlıklarından kalan bir anıtın devamı olduğuna dair notlar (yazar, «Esatir» başlıklı denemesinde de mitolojiden söz eder). Hikâyede gözlemin önemli bir yeri vardır. Kişiler yöresel diyelekle konuştukları için ayrıca ilk «şive taklidi»nin de bu hikâvede kullanıldığı söylenebilir. Hikâyenin önsözünde yazar «Benim fikrimce her tarafta ahalimizin lisanı incelenip toplanmalı, bu suretle dilimiz düzeltilebilir» demektedir. Bu hikâvedeki çeşitli tesbitler de kendi başlarına ilginç olmakla birlikte bir bütünlüğe ulaşamaz, kopuk olarak kalır ve gelişemezler.

Nâbizade Nâzım, bir naturalistin bilimselliğiyle hayatı anlatmak istediği halde, aslında eleştirellikten yoksun tavrı yüzünden hayatı anlayamamaktadır. Böylece, geleneksel ideolojinin bilinçaltında varolan kalıpları, yazarın bilinçli amacına baskın çıkmıştır. Bu arada, bilinçli amacı dışında gerçekleşen başarısı, kaybolup giden sınıfların hayatlarından kesitler ve ideolojik tavırlarından örnekler vermesidir.

[1] Murat Belge, «Kültür Sorunu Üzerine,» **Halkın Dostları,** sayı 10, Aralık 1970.

[2] Doğru yöntemden amacımız: «bilgi sürecinde ve pratik eylemde, insanlar belli amaçlar saptarlar, şu veya bu görevleri yükümlenirler, fakat bir amaç saptamak, bir görev yükümlenmek yapılması düşünülen şeyin gerçekleşmesi demek değildir. Amaca yonelik en iyi yolu bulmak sorunları çözumleyecek yöntemleri bulmak çok önemlidir. Amaca varmak için gereken yöntemler, belli ilkelerin gözlemi, teorik çalışma ve pratik eylem yolları metodu oluşturur. Belli bir metodu uygulamadan hiçbir bilimsel ve pratik sorun çözümlenemez. Metod incelenen olguyla bağlantısız kişilerin isteklerine göre seçilmiş şu veya bu araştırma yöntemlerinin mekanık bir toplamı değildir. Metod incelenen bu olguların yapısıyla onlara özgü yasalarla şartlanır. Çeşıtli bılimsel bulguları ve insan pratiğinin birikımlerini genelleştiren bılımsel felsefe kendi bilim metodu olan diyalaktik materyalızmi oluşturmuştur. Diyalektik dünyayı hareket halinde ve devamlı gelişimler içinde inceler. Onu sonsuz bır hareket yenilenme eskinin yitmesi ve yeninin doğması süreci olarak belirler. Hareketin, gelişmenin kaynağını nesnelere ve olgulara özgü iç çelişkilerde görür.» V. Afanasiev, **Felsefenin ilkeleri,** Cilt I, s. 14 ve devamı, Yar Yayınları.

[3] Nâbizade Nâzım, **Zehra,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.

[4] Nâbizade Nâzım, **Hikâyeler,** Dün-Bugün yayınları, Ankara, 1961.

[5] Kımi hikâyelerinde de aynı şey sözkonusudur. Örneğin: «Sevda».

öncü kitabevi

- **İSYANCI** (Komün Günlüğü) Marcel Cachin'in önsözü ile : Jules Vallès 25,—
- **MARKSİZM-LENİNİZM'İN İDEOLOJİK VE POLİTİK DÜŞMANI MAOİZM** «Bilim İşçileri» : 15,—
- **KADIN VE MARKSİZM** : Marks-Engels-Lenin-Stalin 20,—
- **TÜRKİYE'DE İLK SENDİKA SARIKIŞLA'DA 1932** : İbrahim Topçuoğlu 10,—
- **ATEŞ** «Goncurt Edebiyat Ödülü»: Henri Barbusse 30,—
- **BİRİNCİ ENTERNASYONAL** : Jacques Duclos 20,— «1971 Lenin Nişanı - Mayıs 1975 Karl Marks Ödülü»
- **BABEUF** (Hayatı, Eserleri ve Siyasî Savunması): Josette Lèpine 10,—
- **İZDÜŞÜMÜ** : Balaban 15,—
- **AYDINLIK** : Henri Barbusse 12,50
- **SOVYET ŞAİRLERİ ANTOLOJİSİ** -67 Şair- (Beraat etti) 15,—
- **SİYASİ DÜŞÜNCE HÜRRİYETİ VE 1961 TÜRK ANAYASASI** Bülent Tanör 15,—

ÇIKACAK KİTAPLARIMIZ

- **TEKELLER** : Jean Pierre Delilez
- **KARL MARKS'IN BİYOGRAFİSİ** : «Bilim İşçileri»

ÖNCÜ KİTABEVİ Babıali Caddesi No: 8
Cağaloğlu - İstanbul
26 55 13

ALPASLAN IŞIKLI

Emekten Yana Olmak

Olup bitenleri bir sahne oyununa benzetmek yanlış olmayabilir. Ancak, unutmamak gerekir ki her benzetme gibi bu benzetme de bir yere kadar doğrudur, asla tümüyle değil. Baş roller her yerde aynıdır. Bir süredir hep aynı diyalog sürüp gitmektedir: Emekle sermayenin diyalogu.

Ülkemizde emeği temsil edenlerin sahneye çıkışı, bilinen nedenlerle çok geç olmuştur. Hattâ bu rolün gerçek sahiplerinin gereken güçle seslerini duyurabildiklerini bugün bile söyleyemeyiz.

Uzun süre sermayenin gücü sahneyi doldurdu. Çoğu zaman emek adına konuşuyor gibi görünenleri bile usta bir vantrolog gibi sermayenin konuşturduğu anlaşıldı. Emek adına sahneye çıkanlar olduysa da sesleri cılız ve etkisiz kaldı.

Bir gün geldi, seyredenlerden bazıları hayalleakleri senaryonun bir türlü gerçekleşmediğini gördüler, kendilerine anlatılanlara göre yavaş bulmaya başladılar oyunun akışını. Emek adına daha güçlü, daha hâkimâne bir tonla ortaya çıkılması için sabırsızlandılar. Dayanamadılar, fırladılar sahneye, emek rolünü oynamak için.

Olup bitenlerin bir oyuna yalnızca benzediğini, fakat asla bir oyun olmadığını unutmuşlardı. Son, her yerde aynı idi, aynı olacaktı kuşkusuz. Ama, ne zaman nasıl olacağı, bir sahne oyunu gibi önceden kestirilebilir miydi! Üstelik, olayların akışının, ne denli iyi niyetli olurlarsa olsunlar, bazı heyecanlı ve sabırsız kişilerin özledikleri yolda ve hızla olmasını kim sağlayabilirdi?

Kaldı ki herkesin her rolü oynamasına imkân bulunmadığı acı acı görüldü. Başkalarının rolünü oynamaya kalkışanların, en son söylenecek sözü en başta söylemek gibi vahim yanılgılara düştükleri görüldü. Bu oyunda, belli rolleri ancak belli koşullar içinde yetişmiş ve yaşayan kişilerin, sınıfların oynayabilecekleri gerçeği bir kere daha anlaşıldı. Perde yıkıldı bu yüzden, Karagözün perdesi gibi... kuruldu yeni baştan.

Oysa, bir seyirci gibi edilgen durumda kalmak istemeyenleri de bekleyen görevler vardı, bu oyun çerçevesinde. Suflörlük gibi diksiyon hocalığı gibi... Bu gibi görevlerin de mutlaka yerine getirilmesi gerekirdi.

Şimdi olanlar olmuştur. Ancak, hepimizin ve her birimizin karar ve eylemlerine göre oynandıkça yazılan bu senaryo çerçevesinde, üzerimize düşen görevi isabetle belirlemek ve o rolü, ama yalnızca o rolü başarıyla oynamaya çalışmak zorunda olduğumuzu yeterince anladığımızı hiç değilse bugün söyleyebilir miyiz?

Belki bundan daha önemli olan ve bu soruru çözecek olan, emekten yana ve emeği temsil eden güçlerin tarih sahnesindeki rollerini artık belli ölçüde yeterli bir güçle ve bilinçle oynayabilecek duruma gelip gelmedikleri sorunudur. Bu konuda iki önemli gelişmenin belirdiğini saptamak hiç de aşırı bir iyimserlik gibi görünmemektedir.

EMEKTEN YANA GÜÇLER GENİŞLİYOR

Burada değinmek istediğimiz çok önemli bu gelişme geniş ölçüde kamu kesiminde çalışan kafa emekçilerinin gittikçe yoğunlaşan örgütlü faaliyetlerinde görülmektedir. Memur örgütleri, teknik eleman örgütleri, çeşitli odalar, birlikler... temsil ettikleri kitleden yükseldiği besbelli olan sesleri giderek daha büyük bir güçle duyurmaktadırlar.

Ülkemizde kamu kesiminde görülen örgütlenme girişimlerinin ve bu kesimde çalışanların örgütlü eylemlerinin, Batı toplumlarındakilere benzemeyen göreli bir önemi bulunmaktadır. Batıda aristokrasi, burjuvazinin gelişimi belli bir aşamaya vardıktan sonra ve onun eliyle yıkılmıştır. Ülkemizde aristokrasi (padişahlık) yıkıldığı zaman, yerli burjuvazi, ortaya çıkan egemenlik boşluğunu, sınıf olarak doldurabilecek güce erişmiş değildi. Aristokrasiyi deviren asker-sivil aydınlar kadrosu, bürokrasinin özellikle üst kesimleri, uzun süre bağımsız bir sınıfmışçasına bu boşluğu doldurmuşlardır. Bu arada, yoksul halk yığınları, karşılarında sanki bir egemen sınıfmış gibi bürokrasiyi bulmuşlardır.

Oysa, kamu kesiminde yer alanların hepsini emekçilerin dışında ve hele karşısında görmenin büyük bir yanlış olduğu ortadadır. Bu kesimde çalışanlardan kol emekçilerinin işçi sınıfının bir parçası olduklarına kimsenin şüphesi olmasa gerektir. Geriye kalanlardan, memur, teknik eleman, öğretmen... olarak çalışanların durumu tartışılmaya değer bir konudur.

Kamu kesiminde çalışan kafa emekçilerinin niteliğine bakarak onların sınıfsal açıdan ikili bir özellik taşıdıklarını söyleyebiliriz. Çalıştıkları sözgötürmez bir gerçek olduğuna göre, gelirleri bir yönüyle emek geliridir. Ancak sahip oldukları nitelik dolayısiyle gelirlerinin emek gelirinden farklı bir yönü de bulunmaktadır. Fırsat eşitliği bulunmayan bir düzende ailelerinin sahip olduğu ve kendilerinin içinde yetiştikleri ayrıcalıklı koşullar nedeniyle gelir sağlayıcı, toplumsal artık - değerden az da olsa pay almalarını sağlayıcı bazı özellikler edinmişlerdir. Dolayısıyla, kafa emekçileri ancak bazı yönleriyle işçi sınıfına dahil edi-

lerek ele alınmalarını gerektiren özellikler taşımaktadırlar.

Kapitalist gelişmenin orta sınıfları proleterleştiren sonuçları, kafa emekçilerinin sınıfsal niteliklerini çözümlemede de gözönünde bulundurulması gereken yeni unsurlar ortaya çıkarmaktadır. Kapitalist sömürü emekçilerin bu kesimi üzerinde de günden güne yoğunlaşmaktadır. Bu evrimin sonucunda, çoğu bürokrasiyi oluşturan kafa emekçilerinin egemen sınıfların çok uzağında bir yere düşmeye başladıkları görülmektedir. Öğretmen, okuma-yazma öğrettiği komisyoncunun; mühendis, projesini denetlediği müteahhidin; gümrükçü, hizmetinden yararlandırdığı ithalatçının... gelirlerinde kendi gelirini çok gerilerde bırakan bir artışın varlığını farkettikçe kaderinin onlarla birlik olmadığını görmekte, gittikçe gerileyen sosyal ve ekonomik durumunu korumanın çaresini başka yollarda ve yönlerde aramaya başlamaktadır. Kafa emekçileri içinde yerlerini *Rotary Club*'lerde, mason localarında arayanların azalması, buna karşılık emeklerini satarak geçinenlerin saflarında örgütleşmek isteyenlerin sayılarının artması yönündeki bu oluşum, kapitalizmin gelişmekle kendisine karşı oluşturduğu toplumsal evrimin bir parçasıdır.

Bu oluşum, kamu kesiminin ülkemizdeki görell önemi dolayısıyla, özellikle kamu kesiminde çalışan kafa emekçileri bakımından özel bir önem taşımaktadır. Aslında aynı oluşum özel kesimde de başgöstermiş ve yasal durumun da elvermesi nedeniyle bu kesimde çalışan kafa emekçileri doğrudan doğruya işçi sendikaları içinde örgütlenmeye başlamışlardır.

Demek oluyor ki işçi sınıfının örgütlü parçasının büyümesi veya işçi sınıfının yeni örgütlü müttefikler **kazanması, günümüzde** ekonominin her iki kesimindeki kafa emekçilerinin örgütleşme eğilimlerindeki yoğunlaşma sonucu ayrı ve özel bir hız kazanmış bulunmaktadır.

EMEĞİ TEMSİL EDEN GÜÇLER BİLİNÇLENİYOR

Amerika'nın Türkiye'de Çalışma Ataşeliğini yapmış olan Mr. Millen bir makalesinde «A.B.D.' nin taktik, teknik ve hattâ felsefe olarak sağladığı unsurların pek çoğunun yalnızca Türk - İş'in değil, fakat aynı zamanda ilk sendikacılık deneylerini 'ücret bilinci'ne dayalı sendikacılık içinde geçirmiş olan DİSK'in bile politikasını muhtemelen etkilemekte devam edeceğine» dair umudunu ortaya koymaktadır. Aradan geçen zamanlar Mr. Millen'i geniş ölçüde haklı çıkaracak kanıtlar ortaya çıkarmıştır.

Ancak, DİSK'le başlayan ve bugün «partiler-üstü politika»nın en hararetli savunucularının bile bu «politika»ya karşı çıkmalarına kadar varan bir gelişmenin varlığını görmezlikten gelemeyiz. Kişilerin samimi veya samimi olmayan beyanlarının ötesinde işçi sınıfının tabanından yükselen bilinçlenme belirtilerinin önemini kabul etmek zorudayız. Sendikalar, dar ve bencil çıkarların savunucusu olmaktan çıkarak, çabalarını tüm ezilen ve sömürülen yığınların, özellikle tarım kesiminde çalışan yoksul köylülerin sorunlarına da çare olabilecek çözümler yolunda yoğunlaştırdıkları ölçüde, toplum içindeki itibarlarını koruyabileceklerini anlamaya başlamışlardır.

Şüphesiz, bugün varılan aşamayı yetersiz bulanlar, örgütlü işçilerin çoğunluğunun ancak CHP'yi destekleyebilecek bir bilinç düzeyine gelmiş olmalarını küçümseyenler elbette bulunacaktır. Buna karşılık, gene bir benzetmeden yararlanarak şunları söyleyebiliriz: Bir akarsuyun önündeki engel kalkınca, sulaması gereken araziyi yeterince ve hemen sulaması mümkün olmayabilir. Ama ,bu sonucun gerçekleşmesinin önkoşulu olan engellerin ortadan kalkması gene de bu açıdan olumlu bir gelişme sayılır.

Bu konuda gözlenen başka bir şüphe de, işçi sınıfının gücünün sosyal-demokrasi eliyle burjuvazinin dümen suyuna aktarılması konusunda u-

tadır. Kanımca bu şüpheyi doğuran, geniş ölçüde, işçi sınıfına ve onun ideolojisine yeterince inanç beslememektir. Düşünmemiz gerekir, sömürülen bir ülke olarak Türkiye'de içinde yaşadığımız dönemde sosyal-demokrasi, Alman veya İngiliz sosyal-demokrasisi gibi kapitalizmin temel unsurlarında değişiklik yapmadan işçi sınıfının önemli bir kesiminin desteğini koruyabilir mi? Kapitalist kalarak çalışanları memnun etmek mümkün müdür? Bunu ancak, emperyalizmin geniş imkânlarından yararlanabilmiş olan toplumlardaki egemen güçler, başka pek çok ülke üzerinde yoğunlaştırdıkları sömürü sayesinde, bir başka deyişle devrim koşullarını o ülkelere «ihraç» ederek sağlayabilmiş değiller midir?

Bizdeki sosyal-demokrasinin, işçi sınıfının bugün için kendisine yönelmiş bulunan desteğini korumak istiyorsa, er veya geç daha başka bir çizgiye taşınmak zorunda kalacağı söylenebilir. Eğer bu gelişmeyi gerçekleştirebilecek yapısal özelliklerden yoksunsa, işçi sınıfının siyasal gücünün onu aşarak daha ileri bir çizgide odaklaşması önlenemez. Bu nedenledir ki, işçi sınıfının örgütlerinin demokratik amaçlar uğruna bu dönemde CHP'ye destek olması onarılmaz bir kayıp değil, aksine daha geniş amaçlar için kaçınılmaz bir adım olarak görünmektedir.

YAVUZ ÇİZMECİ

Dernekler, Birlikler, Odalar... ve Demokrasi Mücadelesi

Bu yazıyı ilk düşündüğümüzde kapsamı oldukça sınırlı idi. Yalnızca teknik eleman örgütlerini ele almak, bu örgütler konusunda son zamanlarda sağdan ve soldan gelen eleştirileri değerlendirmek, bazı teorik yaklaşımlara değinmek istiyorduk. Ama sorunu biraz ayrıntılı ele almaya çalıştığımızda, hele teknik eleman örgütleri ve demokrasi mücadelesi düzeyinde ele almaya çalıştığımızda, yazının kapsamını genişletmek zorunda kaldık. Çünkü, demokrasi mücadelesi denilince ilk akla gelen teknik eleman örgütleri olmuyor. Olmamalı. Bu işin bir yanı. Diğer yanı ise, son yıllarda 'demokratik kitle örgütü' adı altında o kadar hızlı bir dernekleşme, birlikleşme var ki, ve bu örgütlerin Türkiye toplumu içindeki yerleri o denli önemli bir düzeye çıkmakta ki, teknik eleman örgütlerini bu sürecin dışında ve tek başına ele almak mümkün değil.

TÜRKİYE TOPLUMUNUN DEĞİŞİMİ AÇISINDAN DERNEKLEŞME, BİRLİKLEŞME

Ortalama bir gazete okuyucusu, hatta ortalama bir radyo izleyicisinin gözünden kaçmayacak kadar açık bir gelişme var. Her gün gazete sütunlarında, radyo haberlerinde derneklerin, birliklerin, odaların, sendikaların yeri artmakta. Sesleri daha çok ve daha etkin çıkmakta. Diğer önemli gelişme ise, bu sesleri yükselen, etkinlikleri artan örgütlerin çeşitlerinin ve sayılarının her geçen gün artması... Toplumun her kesimini temsil eden örgütler ortaya çıkıyor. Ya da varolan örgütlerde kopmalar-ayrılmalar baş gösteriyor. Farklı ve çelişik isteklerden kaynaklanan yeni örgütlenmeler doğuyor...

Bu gelişmenin en somutunu bir iki gün önce yaşadık. Türk Belediyecilik Derneği mayıs ayı başında 10. Genel Kurul toplantısını yaptı. Yıllardır varolan ve rahat rahat, sessiz sessiz çalışmalarını, genel kurullarını yürüten bu derneğin bu yılki genel kurulu bir hayli hareketli geçti. Büyüklerin, politikacıların, belediye başkanlarının kınadığı, bir türlü tasvip etmediği öğrenci çatışmalarına taş çıkartacak bir hareketlilikti bu. Televizyon ekranlarına kadar yansıyan kavgalar, demir çubuklu, sopalı bir grubun düzenlediği saldırılar ve bunlara karşı kendini savunmak zorunda kalan belediye başkanları görülünce, ister istemez kendini savunmak için uğraşan öğrenciler anımsandı. Uzun süredir AP'nin elinde olan bu dernek yöneticilerine karşı gelişen hareket, önce bir kavga, sonra da yeni bir örgütlenme ile sonuçlandı. Sekizyüz belediye başkanı adına Ankara belediye başkanı Vedat Dalokay, «Türk Belediyeler Birliğini» kurmak için görevlendirildi. Yasal olarak derneklerin politika yapması yasak iken ve özellikle sağ kesim bunu sık sık vurgularken, öğrenci dernekleri için bu yasak uygulanırken, Türkiye belediyecilik derneğinin 10. Genel Kurulunda farklı politik partilerin çatıştığı görüldü...

Bu çeşit olaylara sahne olan örnekleri çoğaltmak mümkün. Bunun için gazete sayfalarına göz atmak bile yeterli...

Derneklerin birkaçını isimleriyle sıralamak oldukça zengin ve ilginç bir tablo ortaya çıkarıyor: İşçi dernekleri ,işçi birlikleri-Türk Sanayicileri ve İş Adamları derneği (TÜSİAD); İstanbul Yüksek Öğrenim ve Kültür Derneği (İYÖKD) Milli Türk Talebe Birliği, Ülkü Ocakları; Türkiye Öğretmen Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER) - Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenleri Derneği (Ülkü-Bir); Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği-Türkiye Sanayi ve Ticaret Odaları Birliği; Tüm Teknik Elemanlar Derneği (TÜTED)-Ülkücü Teknik Elemanlar Derneği (Ülkü-Tek); Tüm İktisatçılar Birliği (TİB) - Ülkücü Maliyeciler ve İktisatçılar Birliği (Ümit-Bir)...

Tabii bir de, oldukça güçlü örgütlenmeleri olan sendikalar, konfederasyonlar ve siyasi partiler var. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ); Milliyetçi İşçi Sendikaları Federasyonu (MİSK) ve de Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu gibi...

YARARLI BİR İNCELEMENİN ÖĞRETTİKLERİ

Türkiye'de Dernek Gelişimleri (1946-1968) isimli incelemesinde, Dr. Ahmet Yücekök, dernekleşme olayını sayılara döküyor. Türkiye'de dernekleşme hareketinin bir dönüm noktası olan ve 1946'da çıkan İkinci Cemiyetler Kanunu ile birlikte, toplumsal gelişmenin bir ürünü olarak dernekler çoğalıyor. 1946'da tüm derneklerin toplam sayısı 820 iken, 1968'de bu sayı 37806'ya çıkıyor. Yardımlaşma, Komünizmle Mücadele derneklerini de içeren bu büyümenin içinde göze çarpan bazı gelişmeleri aktarmakta yarar var:

1955'e kadar hiç kurulmamış olan işveren derneklerinin 1955'de iki olan sayısı, 1968'de

190'a çıkıyor. 1946'da sayıları 14 olan işçi dernekleri (sendikalar dahil), 1968'de 995'e çıkıyor. Yine 1946'da sayıları 42 olan memur sendikaları 1968'de 2355'e çıkıyor. Ancak 1971'de yapılan anayasa değişikliği ile bu sendikaların hepsi kapatılıp, bazılarının yerine memur dernekleri kuruluyor...

İncelemenin kapsamına giren 1968 yılından sonraki dönemde, 1946'dan beri sözkonusu olan gelişmenin bir uzantısı biçiminde...

DERNEKLEŞME OLAYINA TEORİK BİR YAKLAŞIM

Bu hızlı dernekleşme, ya da daha genel anlamda örgütlenme, elbette belli bir toplumsal hareketin yansımasıdır. Dernekleşme olayını çözümlememiz için her olayda olduğu gibi ÜRETİM'e, ÜRETİM BİÇİMİNE, ÜRETİM İLİŞKİLERİNE bakmamız yeterlidir.

Bir ülkede, özellikle kapitalist üretim biçimi, hakim üretim biçimi haline geldikçe; işbölümü, uzmanlaşma arttıkça, tekelleşme süreci hızlandıkça, farklı sınıf ve tabaklar arasındaki çelişkiler derinleşmektedir. Tekelleşmeye, fakirleşmeye, işsizleşmeye karşı kendini yalnız hisseden ve bu yalnızlığın insanı hiçbir yere götüremiyeceğini gören emek kesimi, eş çıkarlar etrafında bir araya gelmek zorunluluğunu duymaktadır. Ortak programlar çerçevesinde, ortak çalışmalar başlamaktadır. Öte yandan, gerek emek kesiminin gelişen ortak hareketine karşı bir güvence bulmak için gerekse tekelleşme sürecini ve sömürüyü arttırmak için sermaye kesimi de ortak programlara, ortak davranışlara, örgütlenmelere girmektedir.

Yani dernekleşme sorunu, üretimden pay alma mücadelesinde eş çıkarlı sınıf ve tabakaların bir araya gelmesinden ibarettir. Ve sorun ne denli çok yönlü ise, üretimden pay alma mücadelesinin boyutları ne denli büyükse, bir araya gelme, örgütlenme biçimleri de o denli çok çeşitli olmaktadır. Ya da, eş çıkarlı grupların çıkarlarının aleyhine işleyen ve hareketi yörüngesinden saptıran dernekleşmeler olmaktadır.

Yaratılan değeri, yani o büyük somunu bölüşme mücadelesi ise demokrasi mücadelesi ile çiçedir. Ve tüm dernekleşmeler, tüm örgütlenmeler son tahlilde bu bölüşüm mücadelesinin birer aracı olmak durumundadır. Yani, kapitalist üretim biçiminin egemen olmasının bir bakıma sonucu olan dernekleşme olayı, özünde eş çıkarlı grupların değişik alanlarda yürüttükleri mücadelenin birer aracıdır. Emek kesimi de, sermaye kesimi de bu araçları sonuna kadar değerlendirme gayretindedir.

Bu teorik yaklaşım, Türkiye'ye uygulandığında yukarıda sayılarla verilen dernekleşme olayının gözle görülür hızı açıklanabilmektedir. Özellikle 1950 başlarında, Türkiye'de bir ivme kazanan dışa bağımlı kapitalist üretim biçimi, tekelleşme sürecini hızlandırmıştır. Sermaye belli ellerde toplanırken, bir yandan da sınıf çelişkileri derinleşmiş, özellikle emek kesimi için ortak hareket etme zorunlu bir davranış haline gelmiştir. 1946'da çıkan İkinci Cemiyetler Kanununun da getirdiği imkânlar değerlendirilmiş ve Türkiye'de çok hızlı bir dernekleşme-örgütleşme olayı başlamıştır. Onsekiz yılda, yaklaşık kırk beş misli büyüyen bir örgütlenme olmuştur.

Özellikle son yıllarda, bu dernekler için çok sık kullanılan bir-iki deyim var: 'Demokratik örgütler', 'Demokratik kitle örgütleri'. Bu deyimler akla ister istemez «demokratik kitle örgütleri nedir?» sorusunu getiriyor. «Tüm dernekler demokratik kitle örgütleri midir?» sorusunu getiriyor. Ve bu soruların cevaplarının, tutarlı bir demokrasi mücadelesi için mutlaka doğru bir biçimde verilmesi zorunlu oluyor...

Önce, «dernekler ne değildir?» sorusuna cevap arayalım...

DERNEKLER SİYASİ PARTİ DEĞİLDİR

Derneklerin, son tahlilde değerden pay alma mücadelesinde, demokrasi mücadelesinde birer araç olduğunu söyledik. Ancak bu tanımı biraz açmak ve açıklamak gerekir. Çünkü bu tanımdan kalkarak, dernekleri siyasi partilerle özdeşleştirme tehlikesi her zaman vardır.

Dernekleri, siyasi partilerden ayıran iki temel fark vardır:

- Dernekler, siyasi iktidar alternatifi değildir. İktidar mücadelesi vermezler.
- Derneklerin değerlendirmek zorunda olduğu çelişkiler, toplumda varolan çelişkiler bütününün çok sınırlı bir parçasıdır. Bu sınırlar ne denli genişlerse genişlesin, toplumda varolan tüm çelişkiler bütününü değerlendiremez, örgütleyemez. Soruna bu bütünsellikte yaklaşım, ve soruna nihaî çözüm olan iktidar olma, ancak siyasi partilerin omuzlayabileceği bir yüktür.

DEMOKRATİK KİTLE ÖRGÜTLERİNİN BELİRLEYİCİ ÖZELLİKLERİ NELERDİR?

Tüm derneklerin, tüm birlik, oda ve diğer örgütlenmelerin demokratik kitle örgütleri tanımı içine alınıp alınmaması için bu soruya doğru bir cevap aramak zorundayız. Bizce, sorunun cevabı kendi içindedir. Yani, demokratik kitle örgütleri -adı üzerinde-:

- Demokratik olmak zorundadır.
- Kitle örgütü olmak zorundadır. Kitlelere dayanmak zorundadır.

Ayrıca bir de, her demokratik kitle örgütünün, tanımını yaptığı ve işbölümünden, uzmanlaşmadan gelen bir tanımı vardır. Örneğin dernek bir memur derneğidir. Bir meslek odasıdır. Bir öğrenci örgütüdür... İşte, bu tanımını yaptığı alan içindeki olayları, olayların dinamiğini, çelişki ve ilişkilerini kavrayıp açıklayabilecek bir nitelikte olmak zorundadır. Yani, bir meslek odası kendi uzmanlık alanları konusunda, bir öğrenci örgü-

tü öğrenci sorunları konusunda, ...ayrıntılı çalışmalar yapmak, somut verilere dayanan inandırıcı ürünler vermek zorundadır.

■ Demokratik olmak zorundadır. Bu demokratikliği iki biçimde anlamak zorunludur. Birincisi, dernek kendi iç mekanizması içinde, kendi iç işleyişi içinde demokratik olmak zorundadır. Bir de, varlığının tek güvencesi olan, demokrasi uğrunda mücadele vermek zorundadır. Çünkü demokrasinin yok oluşu, dernek olarak onun da yok oluşu demektir.

■ Kitle örgütü olmak zorundadır. Kitlelere dayanmak zorundadır. Kendi tüzüğünde tanımını yaptığı, örgütlemek istediği çelişkileri yaşayan kitle ile canlı bağlar kurmak zorundadır. Örgütün sesinin sadece birkaç yöneticinin sesi değil, örgütte varolabilecek kişilerin çoğunun sesi haline gelmesinin yöntemlerini aramak zorundadır.

Bu belirleyici özelliklerden birinin yokluğu, o derneğin 'demokratik kitle örgütü olma' niteliğini ortadan kaldırır. O derneğin yalnızca kağıt üzerinde, tabelada 'demokratik kitle örgütü' halinde kalmasına neden olur. Bu anlayışla, bugün sayıları onbinleri aşan derneklere baktığımızda, bunların birçoğunun demokratik kitle örgütü olduğunu iddia etmek oldukça güçtür.

SERMAYE KESİMİNDE DERNEKLEŞME

Türkiye'deki dernekleşme olayının hızlı gelişimi, her kesimde olduğu gibi sermaye kesiminde de görülmektedir. 1955'te iki adet işveren derneği var iken, 1968'de bu sayı 190'a çıkmıştır. 1968'den sonra da önemli gelişmeler olmuş, örgütlenme en üst seviyeye kadar tamamlanmıştır. Oldukça ileri seviyeye ulaşmış olan bu dernekleşmeyi örgütleşmeyi incelemek, her kesim için öğretici olacaktır.

Sermaye kesiminin dernekleşmesi, hemen hemen sermayenin farklı kesimlerinin tümüne cevap verici, sorunlarına kendi ölçüsünde çözümler getirici bir güçtedir. Her örgütün tanımı ve sınırları doğru-gerçekçi bir biçimde yapılmaktadır. Her örgüt kendi sınırları içinde kalmayı bilmekte, ayrıca bu örgütler arasındaki eşgüdümü (koordinasyonu) sağlayıcı bir üst örgütlenme sağlanmaktadır.

Genel olarak şu örgütlenme çeşitleri görülmektedir:

Sanayi Odaları, Ticaret Odaları. Bu odaların her şehrinde şubeleri. Bu odaların bir üst örgütü olan Sanayi ve Ticaret Odaları Birliği.

Borsalar.

Her işkoluna ait çeşitli işveren sendikaları. İlaç İşverenleri sendikaları, Metal işverenleri sendikaları... Bu sendikaların bağlı olduğu bir üst örgüt, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.

İktisadi Kalkınma Vakfı. Ortak Pazarla ilgili sorunları incelemek, yayınlar yapmakla yükümlü bir örgüt.

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans heyeti. Yılda birkaç kez, Türkiye sorunlarına sermaye açısından çeşitli bakış açıları getiren, bildiriler yayınlayan, ve esas görevi konferans düzenlemek ve bu konferansların sonuçlarını yayınlamak olan bir örgüt.

.... Sıralamaya ilave edilebilecek başka dernekleşmeler olabilir. Yalnızca belli başlılarını yukarıda sıraladık. Görüldüğü gibi, sermaye kesiminde her örgütün tanımı oldukça ayrıntılı yapılmakta, oldukça büyük olanaklara dayanan ürün verici çalışmalar yürütülmekte, kamuoyu sürekli olarak belli bir doğrultuda yönlendirilmektedir.

Bir de üst örgüt var. Bütün bu örgütlerin başkanları, sekreterleri, yönetim kurulu üyelerinden oluşan, bu örgütler arasındaki güçbirliği, eşgüdümü (koordinasyonu) oluşturan, bu derneklerin genel politikasını çizen bir örgüt. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD). 1971 yılında kurulan derneğin bir broşüründe, derneğin amacı ve faaliyet alanlarından bazıları şöyle sıralanıyor:

■ TÜSİAD, Türk ekonomisinin güçlenmesi için sanayicilerimizin ve iş adamlarının görüşlerinin alınarak kıymetlendirilmesi ve resmi mercilerce kullanılması için hazır bulundurulmasına öncülük eder ve sanayi bünyesinin reorganizasyonu konularında uyarıcı çalışmalarda bulunur.

■ Amaç ve faaliyetleri için radyo ve televizyon, gazete, dergi, kitap, broşür gibi yayın vasıtalarından istifade eder, toplantılar, kurslar, seminerler, konferanslar ve kongreler tertip eder.

■ Halen mevcut ve ilerde kurulacak, yerli ve yabancı ve özel ve resmi kuruluşlar, ticaret ve sanayi odaları, borsalar, mesleki teşekküller, vakıf, dernek, birlik ve benzerleriyle doğrudan doğruya veya kendisine bağlı olarak kurabileceği kuruculer aracılığı ile işbirliği yapar.

TÜSİAD, Ağustos 1971'de yayınlanan ve ÖZGÜRLÜK KUTSALDIR sloganı ile biten kuruluş bildirisinde şöyle devam ediyor:

■ Ülkemizin teknolojik ve sosyal kalkınması için çağdaş bilgilerle donatılmış gençlere şiddetle ihtiyacımız vardır. İstikbalimizin ümidi olan Türk gençlerinin yetişmesini engelleyen şartların ve unsurların bertaraf edilmesi gerektiğine inanmaktayız.

■ Basın özgürlüğüne ve yapıcı tenkitlere inancımız ve saygımız tamdır. Ancak, insan şeref ve haysiyetine tecavüz eden, haberleri maksatlı olarak değiştiren, yasalara karşı gelmeyi teşvik eden ve kendi «Basın Ahlak Yasası»na uymayan bir anlayış ve tutumun yanında olmayacağız.

■ Bu ilkelerin yurdumuzda tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için bize düşen görevleri bütün gücümüzle yerine getirmek kararındayız.

Kamuoyuna açıklanan bu bildirideki görüşler doğrultusunda TÜSİAD çalışıyor. Hem de etkin bir biçimde. Genellikle etkici (aksiyoner) bir biçimde. Belli bir çalışma programı ile...

Sermayenin kendi iç bünyesinde yürüttüğü bu çalışmalar dışında, diğer kesimlerde çalışmalar yürüttüğünü de ilave etmek gereklidir. Çali-

şanlar kesiminin dernekleşmesi geliştikçe, bu dinamizmi değişik yönlere kanalize etmek ve etkilemek için alternatif örgütler kuruluyor. Tüm İktisatçılar Birliğine karşı, Ülkücü Maliyeciler ve İktisatçılar Birliği, Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneğine karşı, Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenler Derneği, Tüm Teknik Elemanlar Derneğine karşı, Ülkücü Teknik Elemanlar Derneği, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonuna karşı Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu... Üretimde varolan çelişkiyi bütün çıplaklığı ile görmek mümkün. Sermayenin sınıf ve örgütlenme bilinci konusunda bir fikre sahip olmak mümkün. Hele bir de siyasi partilerin durumu düşünlecek olursa...

Sermayenin örgütlenmesi konusundaki bu ayrıntılı bilgileri vermemizın nedeni, 'imparator' imgesini vurgulamak değil. Ancak, sermayenin örgütlenme düzeyi ve sınıf bilinci konusunda bir fikir vermek, bir de bu dernekleşmenin 'demokratik kitle örgütü' tanımına girmediğini vurgulamak.

Sermayenin geliştirdiği bu örgütler demokratik kitle örgütü değildir. Çünkü:

- TÜSİAD'ın kuruluş bildirisinde görüldüğü gibi, sermayenin gençlik, BASIN ahlakı, halkın bütünlüğü konusundaki görüşleri, ve sermayenin 'çoğunluğu oluşturan halkın (emeğin) karşısında olma' niteliğinden dolayı bu örgütler demokratik değildir.

- Sermaye derneklerinin dayandığı taban, sayısal olarak çok sınırlı olan sermaye temsilcileri ve yandaşları olduğu için, ve bu sayısal orana kitle denemiyeceği için bu örgütler kitle örgütü değildir.

EMEK KESİMİNDE DERNEKLEŞME

Bu konuda çok ayrıntılı bir değerlendirme yapmayı, tek tek örgütlenmeleri incelemeyi başka bir inceleme konusu olarak görüyoruz. Burada sadece genel bir değerlendirme yapmayı, farklı eğilimleri irdelemeyi düşünüyoruz.

Bu kesimdeki örgütlenme, sayıca sermaye kesimindeki örgütlenmelerden çok daha fazla. Şöyle ki, sendikaları da bu dernekleşme içinde düşünecek olursak 1968'de sadece işçi derneklerinin sayısı 995'tir. Ve toplam otuz yedi bini aşan derneklerin gerici örgütlenmeler dışında kalan çoğunluğu bu kesime dahildir. Ancak sayıca kabarık olan bu derneklerin ne kadarı gerçekten demokratik kitle örgütüdür? Ne kadarı gerçek bir tabana dayanmaktadır? Bu konuda fazla iyimser olamıyacağımızı kabullenmek gerekiyor. Bu kuruluşlar arasında, en tutarlı sınıf olan işçi sınıfına dayanma durumunda olan sendikaları, özellikle DİSK bünyesindeki sendikaları ve bazı bağımsız sendikaları, kitle ile en sağlıklı bağları olan ekonomik mücadele örgütleri olarak niteleyebiliriz. Dayandığı tabanın somut çelişkilerini örgütleyen, tabanı ile belli oranda canlı bağları olan kuruluşlar olarak görebiliriz. Öte yandan bazı meslek odaları, ve bazı derneklerde, kitle ile sıkı bağlar kurma ve demokratik mücadelede tutarlı bir politika izleme doğrultusunda önemli belirtiler görebiliriz. Ancak, bunların dışındaki dernekleşmelerde, hatta dönem dönem biraz önce sözü edilen dernekleşmelerin bünyelerinde, nesnellikten uzak tavırlar izlenebilir. Bu kuruluşların bir kısmı yenidir. Henüz örgütlenme sürecinin başındadır. Bir kısmı eskidir. Bir türlü, sadece 'yüksek politika yapma' tutkusundan vazgeçip, kitlenin çelişkilerini tesbit etmek, o çelişkilere dayanarak ve o kitle ile bağ kurarak gelişmek gibi yöntemleri denemezler. Tabela örgütü olma niteliğini bir türlü aşamazlar. Sürekli tepkici (reaksiyoner)dirler. Etkici (aksiyoner), uzun süreli programlara dayalı çalışmalara girmezler. İçe dönük çalışma, yani tabanı örgütleme ile dışa dönük çalışma, yani demokratik mücadele arasındaki canlı bağı kuramazlar. Genellikle, sadece bildiri yayınlıyarak kamuoyu yaratmayı yeterli bulurlar.

Genel anlamda, bu görünümde olan dernekler konusunda bugün, farklı teorik yaklaşımlar vardır. Bunlardan birincisi, demokratik kitle örgütlerinin niceliksel değil, niteliksel olduğudur. Sadece anti-faşist, anti-emperyalist mücadele yapmak zorunda olduğudur. Bu örgütleri, 'niceliksel değil' diyerek, kitle örgütü olma niteliklerini yadsımaya kadar götürebilecek olan görüş, kitlenin çok ötesinde, nesnel koşullardan kopuk bir değerlendirmedir. Kitle çalışmasını küçümseyen bir görüştür. Özünde sol sapmadır.

Diğer görüş ise: 'Bu örgütlerin siyasi parti olmadığı' genel doğrusundan kaynaklanan, ancak bu örgütlerin demokratik mücadele içindeki yerlerini gözönüne almayan, yine nesnel koşullardan kopuk bir değerlendirmedir. Demokratik kitle örgütlerini duraganlığa, cansızlığa, hiçbirşey yapmamaya iten ve özünde sağ sapma olan, kitlenin somut isteklerinin gerisinde olan bir görüştür.

Ancak, sorun, birtakım demokratik kitle örgütlerinde olduğu gibi özünde aynı yerden kaynaklanan ve öznel (sübjektif) bir anlayışın ürünü olan bu iki görüşe karşı müçadele etmektir. Bu, demokrasi mücadelesi için de bir zorunluluktur. Daha nesnel ve daha gerçekçi olmaya çalışan görüşler şöyledir :

- Sürekli olarak, yakın geçmişten örnekler verip, 'demokratik örgütler siyasi parti değildir' genel doğrusunu tekrarlıyarak, derneklerin gelişemez hale gelmesine neden olmak doğru değildir. Evet, dernekler, birlikler ve diğer demokratik kuruluşlar siyasi parti değildir. Bu doğrudur. Ancak, geçmiş için kısmen haklı olan bu iddiayı sürekli ileri sürmek hem yanlıştır, hem haksızlıktır. Geçmişte yapılmış olabilecek olan yanlışlar, bundan böyle ancak demokratik kitle örgütlerinin doğru yolda çalışması, başarısı için değerlendirilmelidir. Başarısızlığı için değil.

- Dernekleşme olayı belli bir nesnel gerçeğe dayanmalı, dernekler belli bir çelişkiyi örgütlemek için kurulmalıdır. Kitlelerin ekonomik ve toplumsal isteklerine dayanmalıdır Dernekler ancak bu şekilde, kitlelerle canlı bağlar kurabilirler.

■ Dernekler sadece bildiri yayınlayarak yüksek düzeyde politika yapmayı tercih eden kuruluşlar olmamalıdır. Sadece dışa dönük çalışmalar yapmamalıdır.

■ Derneklerin çalışmaları, hitap etmek istekleri kitlenin çelişkilerini bilince çıkarma doğrultusunda olmalıdır. Bu yüzden, kitlenin bir adım ötesinde olmalıdır.

■ Her dernek kendi çalışma alanının konularını en iyi bilir duruma gelmeli, bu konulardaki yanlış ve halkın çıkarlarına ters düşen uygulamaları teşhir etmelidir.

■ Sürekli ve düzenli bir çalışma programı ile çalışmalarını yürütmelidir. Tepkici (reaksiyoner) değil, etkici (aksiyoner) olmalıdır. Çalışmalarında, dümen kendi elinde olmalıdır. Sürekli dışarıdan yaratılan hareketlere cevap verici olmamalıdır. Sadece tepkici hareketler içinde boğulmamalıdır.

■ Çalışmalarına katılan kişilerin sayısını arttırmalıdır. Sadece birkaç kişinin omuzlarına yüklenen işlerin, o kişiler olmadığı takdirde yürütülemiyeceğinin bilincinde olarak, iş yapan ve sorumluluklar alan üyelerin sayılarının sürekli arttırılmasına **çalışılmalıdır.**

■ Demokratik kitle örgütlerinin ancak, demokrasinin varlığında varolabileceği gerçeğini bilerek, kendi ölçüsünde, demokratik hakları savunmalıdır.

■ Dernekler, demokrasi mücadelesinde, hangi kuruluşlarla ortaklaşa ve belli bir program doğrultusunda çalışabileceğini tesbit etmelidir. Sadece tabela örgütleriyle yürütülebilecek bir ortak çalışmanın, bir güçbirliğinin başarısız olacağını bilerek, bundan önceki hayalci güçbirliği denemelerinin sonuç vermediğini bilerek, her kuruluş kendi nesnel koşullarına uygun program doğrultusunda diğer kuruluşlarla ortak çalışma alanlarını zorlamalıdır.

■ Çalışmalarında, sürekli olarak Türkiye'nin genel demokratik ortamını göz önüne almalı, genel anlamda Türkiye'de verilmekte olan demokrasi mücadelesini nesnel olarak baltalayacak hareketlerden kaçınılmalıdır.

■ Çalışmalarında her zaman yasal sınırlarını bilmeli, varlığının ve demokratik mücadelesinin ancak bu sınırlarda geçerli olabileceğini unutmamalıdır. Bu dernekler, taşıyamıyacağı yükü taşımıya kalkmamalı, ama taşıyabileceği en ağır yükü taşıma gayretini de göstermelidir. Doğru örgütlenme anlayışı hem o derneği güçlendirecek, kitlesi ile bağlarını geliştirecek, hem de içinde olduğu mücadeleyi güçlendirecektir.

TEKNİK ELEMAN ÖRGÜTLERİ

Yazının başında belirttiğimiz gibi, bu yazının esas konusu teknik eleman örgütleri olacaktı. Çünkü teknik eleman örgütleri, son günlerin en çok tartışılan **örgütlerinden biri haline** gelmiştir. Üstelik Mayıs ayı içinde Türk Mühendis ve Mimar Odalarının genel kurulu, Haziran başında da da Türkiye'deki yaklaşık 150 bin teknik elemanı temsil eden örgütlerin katılacağı İkinci Teknik Eleman Kurultayı vardır.

Bugün Türkiye'de yaklaşık olarak elli bin mühendis ve mimar, yüzelli bin de toplam teknik eleman var. Bu sayının içine teknıker, teknisyen, sanat enstitüsü mezunları da dahil. Teknik eleman ordusunun temsilcisi olarak belli başlı şu örgütler vardır: Türk Mühendis ve Mimar odalar Birliği, Birliğe bağlı odalar, Tüm Teknik Elemanlar Derneği, Teknikerler Derneği, Yüksek Tekniker ve Teknikerler Derneği, Ülkücü Teknik Elemanlar Derneği, ve bölgesel nitelikteki örgütler. Bir de 1970 Şubatında kurulan ve 1971'de kapatılan Teknik Elemanlar Sendikası (TEKSEN), ve 1971 öncesi kurulup 1971 Martı sonrası kapatılan bolgesel sendikalar vardı. Bu kuruluşların çoğunun biçimsel durumları farklı. Kimi 1950'lerde egemen sınıflarca kurulmuş ve sonradan çalışanların eline geçmiş kuruluşlar (TMMOB), kimi sendikal mücadele için kurulmuş (TEKSEN), kimi anayasa değişikliği ile kapatılan TEKSEN yerine alternatif olarak kurulmuş (TÜTED) örgütler. Ancak bütün bu farklı örgütlenme biçimlerine rağmen tümünün çakışan bir özelliği var: Hepsi de teknik elemanların ekonomik, toplumsal ve mesleki sorunlarını, çözümlemek için çalışan birer araç olma durumunda. Yöneticilerinin dilek ve istekleri, kafalarındaki düşünceler ne olursa olsun, teknik eleman örgütlerinin durumu budur. Bunun için de teknik elemak örgütlerinin görevi bir yandan 150 binlik potansiyeli somut istekler etrafında örgütlemeye çalışmak, bir yandan da bir teknik eleman örgütü olarak demokrasiyi savunmaktır. Bu somut görevler için yapılacak çalışmalarda mevcut teknik eleman örgütleri arasında herhangi bir ikilem yoktur.

KISA TARİHÇE

Teknik elemanların örgütlü mücadelesi 1927'lere dayanıyor. 1927'de Türk Yüksek Mimarlar Birliği kuruluyor. Mimarlar bu örgütle 1930'larda önemli binaların yabancılara yaptırılmasına karşı mücadele veriyorlar. 1931'de TBMM'ne oda kanunu öneri olarak götürülüyor. 1953'te yine yabancılara karşı, 100'e yakın yabancı mimarın Türkiye'ye girmesini engelliyecek ölçüde bir mücadele veriliyor.

Ve nihayet 1954'te, tüm mühendislik dallarında odalar düzeyinde bir örgütlenmeye olanak sağlayan Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu çıkıyor.

Dönem, Türkiye'de dışa bağımlı kapitalist üretim biçiminin gelişmeye başladığı bir dönem. Mühendis sayısı sınırlı. Teknoloji geri bir düzeyde, teknik bilgi seviyesi düşük. Egemen çevreler, o dönemin hakim üretim biçiminin ihtiyacı olan teknik bilgiyi temin etmek, elde varolan sınırlı sayıdaki mühendis ve mimar kadrosunu belli bir örgütlenme biçimi içinde denetlemek için TMMOB'nin kurulmasına göz yumuyor, hatta bu-

nu istiyerek yapıyor. Böylelikle TMMOB, yukarıdan denetlenerek kurulan bir örgütlenme biçimi oluyor. Genellikle, dışarıdan getirilen teknolojinin onaylayıcısı olmak üzere kuruluyor. O dönemin, yani 1950-1960 yıllarının oda ve birlik yönetim kurulları hep büyük müteahhit, büyük bürokrat, iş adamları ve özel sektörün genel müdürlerinden oluşuyor.

1950-60 dönemi, teknik elemanlar için nisbeten rahat bir dönem oluyor. Çünkü öncelikle teknik eleman sayısı sınırlı. Toplam teknik eleman sayısı, Türkiye'de gelişen egemen üretim biçiminin ihtiyacının altında. Daha da önemlisi, ülkemizde, yaratılan değerden, bugüne oranla daha büyük ölçekde pay alabiliyor teknik eleman. İşçi sınıfı hareketi etkin bir ekonomik mücadele düzeyine erişmemiş. Sermaye henüz payından bir kısmını teknik elemanlara verebilecek durumda. Yaşam koşulları bir ölçüde ileri düzeyde olan teknik elemanların örgütlerinde, çalışanlardan yana etkin bir ses henüz yok...

1960-70 dönemi ise, özellikle bu dönemin sonları, teknik elemanlar için oldukça önemli değişikliklere sahne olan bir dönem. 1960 sonrası işçi sınıfının nicel ve nitel olarak Türkiye toplumuna ağırlığını koyması, dışa bağımlı kapitalist yapının sık aralıklarla geçirdiği ekonomik buhranlar, sermayenin teknik elemanlar için ayırdığı payı doğal olarak sınırlıyor. Teknik elemanlar artık 1950'lerdeki kadar rahat değil. Sermaye tekelleştikçe, teknik elemanların yaşam koşulları kötüleşiyor. Teknik elemanlar, artan hayat pahalılığı, hızlı enflasyon karşısında, her geçen gün fakirleşiyor. Dışa bağımlı ekonomik yapı, teknik elemanların payını kısıtlıyor. Birçok kanun değişikliğinin ardından, Devlet Personel Kanunu ile bu süreç resmileşiyor.

Bu dönemin diğer önemli bir gelişmesi ise özel okullar. Özel okullar, özellikle ve ağırlıkla mühendislik ve mimarlık alanlarını seçiyor. 1950-60 arası sıkıntısı çekilen teknik eleman sayısı birden bire artıyor. Mühendis mimar sayısı birden, iki üç misli artıyor. Ekonomik yapının ihtiyacından fazla teknik eleman yetiştiriliyor. İhtiyacın üzerindeki teknik elemanlar da işsiz teknik elemanlar ordusunu oluşturuyor. Ve böylelikle, yedek bir issizler ordusu elde olduğu için, düşük ücretlerle teknik eleman çalıştırılabiliyor.

Açıkça görüldüğü gibi, tekelleşme sürecinin hızlandığı 1960-70 döneminde, teknik elemanlar nesnel olarak ücretli çalışanlar kesiminin doğal bir parçası haline geliyor. Artık teknik elemanların nesnel yaşamı, gelişen tekelleşme ile çelişiyor. Ve buna paralel olarak da teknik eleman örgütlerinde kımıldanmalar başlıyor. Odalardan yavaş yavaş ilerici sesler yükseliyor. İşsiz teknik elemanlar ordusunun önemli nedenlerinden biri olan özel okullara karşı bir kampanya başlıyor. Özel okullar anayasa mahkemesince kapatılıyor. Diğer yandan yabancı teknoloji ithaline karşı bir hareket başlıyor. Ve bir de, ekonomik koşullar bozuldukça sendikal hareketler başlıyor. Bölgesel planda gelişen hareketler, Teknik Elemanlar Sendikası (TEKSEN) ile bir üst düzeye ulaşıyor. Daha sonra 12 Mart 1971, teknik elemanlara da etkisini gösteriyor. TEKSEN kapatılıyor. Ama, nesnel koşullar yeni örgütlenmeleri zorluyor. Tüm Teknik Elemanlar Derneği kuruluyor.

Bugün bir yandan birlik ve odalar, diğer yandan TÜTED ve diğer teknik eleman örgütleri, belli bir mücadele yürütüyor. Bir anlamda mesleki ve ekonomik, bir anlamda demokratik bir mücadele. Yüz elli binlik teknik eleman ordusunu temsil eden örgütlerin tümünü bir araya getiren bir kurultayı kotarma düzeyinde olan bu mücadeleyi, daha etkili ve daha tutarlı bir hale getirmek, bu mücadeleye teknik eleman kitlesinin mümkün olan çoğunluğunu katabilmek, teknik eleman örgütlerinin en önemli sorunu.

TEKNİK ELEMAN ÖRGÜTLERİ HAKKINDAKİ FARKLI GÖRÜŞLER

Teknik eleman örgütlerinin toplumsal etkinliği, demokrasi mücadelesi içindeki etkinlikleri arttıkça, haklarındaki görüşler de çoğalıyor. Sağdan, soldan farklı eleştiriler getiriliyor. Özleri aynı olan bu görüşleri belli başlı üç grupta toplayabiliriz.

- Sağ görüş: Sermayenin çeşitli örgütlerinin, bu arada siyasi partilerin bazılarının, Milliyetçi Cephe hareketinin ilk tohumlarını atan Orta Doğu gazetesinin ve Türkiye'nin her olayını sadece kendisinin çözümlediğini ve kendisini Türkiyenin en demokrat, gerçek demokrasiyi en iyi bilen bir gazeteci olduğunu sanan bir kişinin sözlerinde ifadesinin bulan görüş. Özeti şu: Teknik eleman örgütleri siyaset yapıyorlar. Gerçek demokrasilerde böyle kuruluşlar yoktur. Bunlar yalnızca meslekleri ile uğraşmalıdır.

- Sağ pasifist görüş: Teknik eleman örgütleri burjuvazinin terkedilmiş kaleleridir. Burjuvazi istemediği için bu örgütleri elden çıkarmıştır. Uğraşmak istese derhal kendi çizgisine çekebilir. Meslek odaları, proletaryadan kaynaklanmayan çeşitli siyasi fraksiyonların mücadele alanı haline gelmiştir. Odalara kayıtlı binlerce üyenin içinden ancak yüzlerle ifade edilen delegelerin katılmasıyla alınan iktidarlar, kitlesini ne kadar temsil etmektedir? ne kadar demokratiktir?

- Sol sekter görüş: Teknik eleman örgütleri hiçbir şey yapmıyorlar. Oysa odaların tek görevi anti-faşist, anti-emperyalist mücadele vermektir. Teknik eleman örgütlerinin kitlelerle olan bağı değil, niteliği, vermiş olduğu demokratik mücadele önemlidir.

GÖRÜŞLERİN ELEŞTİRİSİ

Önce belirtmekte yarar. Yukarıda sıralanan görüşlerin hepsinin doğru olan yanları yok değil. Zaten tümüyle yanlış, tümüyle gerçek dışı olsa hiç itibar görmezler. Ancak bu görüşlerde ortak olan yan, teknik eleman örgütlerinin bir yanını

alıp vurgulamak, diğer yanlarını yok varsayarak haklılık kazanmaya çalışmaktır.

Bu görüşleri teker teker ele alacak olursak:

■ Sermaye kesiminin sözcülerinin bu eleştirileri yöneltmesi son derece doğaldır. Teknik elemanların ekonomik ve toplumsal hakları için verdikleri mücadele geliştikçe bu saldırılar artacaktır. Çünkü sermaye, teknik elemanları yalnızca meslek sorunlarıyla uğraşan bir robot haline getirmek istemektedir. Bu örgütlerin sadece mesleki yanı vurgulanmakta, demokratik kitle örgütü olma niteliği unutulmaktadır. Ancak, teknik elemanların bugünkü nesnel koşulları, onların işsizlik, pahalılık, yabancı sermaye, ücret artışı, sendikalaşma konuları ile ilgilenmelerini, bu uğurda mücadele vermelerini zorunlu kılmaktadır.

■ Teknik eleman örgütleri burjuvazinin terkedilmiş kaleleri değildir. Tersine, burjuvazinin bırakıp gitmek zorunda kaldığı ve yeniden fethetmeye uğraştığı kalelerdir. Bunu en somut kanıtı son birkaç yıllık meslek odalarının genel kongrelerindeki, özellikle 1975 yılı başındaki kongrelerdeki seçimlerdir. Bu kongrelerde, sermaye, tüm gücüyle meslek odalarını ele geçirmeye çalışmış, başaramamıştır. Bugünün Enerji Bakanı, İçişleri Bakanı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı, Sanayi ve Teknoloji Bakanı gibi siyasileriyle birlikte harekete geçen sermaye cephesi, örneğin bin beşyüz kişilik bir kongrede yenilgiye uğramıştır. Kongre öncesi, özellikle Ortadoğu gazetesine çeşitli yerlerde ve bu arada Aydınlar Ocağında toplanma ilanları veren sermaye cephesi, tüm oda kongrelerinde yenilgiye uğramıştır. Sadece, demokrasi mücadelesini doğru kavramamış bir grubun, kariyerist eğilimlere kapılarak yanlış davranışı, 160 kişilik sermaye cephesine karşı ilerici kesimin 300 kişilik oy potansiyeli varken, oyların bölünerek seçimlerin kaybedilmesine neden olmuştur. Buna rağmen, meslek odalarına damgasını vuran, ilerici teknik elemanlar olmuştur.

Ayrıca, 1971 sonrası TEKSEN'in kapatılması, Türk Mühendis ve Mimar Odalar Birliğinin bir yasa değişikliği ile güçsüzleştirilmesi çabaları, sermayenin bu örgütlerden vazgeçmediğinin diğer kanıtlarıdır. Tabii, sağ basında, teknik eleman örgütlerin hakkında yapılan sürekli yayınlar da, sermayenin tavrının diğer göstergeleridir.

O yüzden, 'teknik eleman örgütleri burjuvazinin terkedilmiş kaleleridir' görüşü, «bunlar üyelerine dayanmıyan örgütlerdir» görüşü, bu örgütlerinin kitle ile bağlarını yok saymaya, demokrasi mücadelesinde kesinlikle yer almamaya götürebilecek bir görüştür. Bu yanıyla da sağ bir görüştür.

Üçüncü görüş ise, teknik eleman örgütlerin demokratik mücadele yanını dışa dönük mücadele yanını ön plâna çartıp, kitle içindeki çalışmaları küçümseyici niteliktedir. Kitlenin çok ötesinde sloganlarla, o örgütün tabandan soyutlanmasına neden olabileceği için sol sekter bir görüştür. Mesleki yanını ve kitle örgütü olma yanını hesaba katmadığı için yanlıştır.

TEKNİK ELEMAN ÖRGÜTLERİ NEDİR?

Bu sorunun doğru cevabı ancak, teknik elemanların sınıfsal niteliği, genel sınıflar sıralamasındaki yeri ve bu örgütlerin yasal dayanakları dikkate alındığı zaman verilebilir.

Yasal açıdan bakıldığında, teknik eleman örgütleri, tanımları yapılan meslek alanlarında kamu çıkarları açısından etkin bir çalışma yapabilecek ve üyelerinin haklarını savunabilecek bir durumdadır. Bir meslek örgütüdür.

Diğer yandan, teknik eleman örgütlerinin tek güvencesi demokrasidir. Bu yanıyla her türlü antidemokratik girişimlere karşı demokrasiyi savunması zorunlu olan demokratik bir örgüttür.

TEKNİK ELEMANLARIN TOPLUM İÇİNDEKİ KONUMUNA GELİNCE....

Bu konuda da, bugün dünyada farklı görüşler geliştirilmiştir. Teker teker sıralarsak:

1. Kökeni Bukharin'e dayanan doğmacı görüş: Mühendisler, kapitalisttir. Teknik elemanlar mevcut düzenin devamı ve gelişmesi için çalışırlar ve bu yönleri ile işçi sınıfının karşısındadırlar. Bundan elli altmış yıl önce ifade edilen bu görüşlerin değişmesi söz konusu edilmemektedir. Çünkü toplumsal pratik teknik elemanların durumunu değiştirici nitelikte bir gelişmeye sahne olmamıştır, denmektedir.

2. Roger Garaudy'nin görüşü: Yirminci yüzyıl çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bilimsel ve teknolojik devrim, bilimi ve tekniği bir üretici güç haline getirmiştir. Bilimsel ve teknolojik devrim çağı olan çağımızda, sanayi işçinin sayısı azalmakta, buna karşılık işçi sınıfı tanımına giren yeni toplumsal tabakalar oluşmaktadır. Mühendisler, teknik elemanlar, yeni işçi sınıfını oluşturan tabakların içindedir. Özellikle ABD gibi ileri kapitalist ülkelerde devrim, tarihsel blok denen ve sanayi işçisi ile yeni işçi sınıfından oluşan toplumsal sınıf tarafından gerçekleştirilecektir.

3. Kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu ülkelerde, tekelleşme süreci hızlandıkça, orta tabakalar da işçileşmekte ve yoksullaşmaktadır. Teknik elemanların durumu, bu kategori içinde değerlendirilmektedir. Teknik elemanlar homojen bir yapıya sahip değildir. Ancak, çoğunlukla üretim araçlarına sahip değillerdir. Ücretlidirler. Her geçen gün daha üretken bir duruma gelmektedirler. Ve son elli yılda sözkonusu olan bilimsel ve teknolojik devrim, emeğin durumunu daha karmaşıklaştırmakta, basit kol emeğini kafa emeği ile birleştirerek daha karmaşık bir hale getirmektedir. Bu durum, genellikle kafa emeğini kiralayan teknik elemanları, işçi sınıfının yanında yer almaya zorlamaktadır. Emeğinin bu yapısı ile teknik eleman, işçi sınıfının doğal bir müttefikidir.

TÜRKİYE'DE DURUM

Türkiye'de teknik elemanların sınıfsal konumu kaba hatlarıyla üçüncü kategorideki görüşlerle açıklanabilir.

Birkaç büyük işveren, sermaye sahibi, büyük bürokrat dışında teknik elemanlar ücretlidirler. Gerek kamu kesiminde, gerek özel kesimde çalışan ücretli teknik elemanların oranı % 90'ı bulmaktadır.

Teknik elemanlar çoğunlukla üretim araçlarına sahip değildir.

1950'den ve özellikle 1960'dan sonra Türkiye'deki tekelleşme sonucu teknik elemanlar yoksullaşmaktadır.

İleri kapitalist ülkelerde söz konusu edilebilen bilimsel teknolojik devrim Türkiye için henüz başlangıç aşamasındadır. Elektronik cihazları, bilgisayarlar henüz son yıllarda pratikte kullanılmaktadır: Dolayısiyle bilimsel teknolojik devrimin sonuçları konusunda, bir ABD, bir Fransa veya Almanya gibi Türkiye'den söz edilemez. Ancak böyle bir aşamanın başlangıcından söz edilebilir. Bu sürecin ilerlemesi, üretim içinde, teknik elemanlarla işçi sınıfını daha yakın kılacaktır.

Bu genel yaklaşımla, «teknik elemanlar Türkiye'de çalışanların bir parçasıdır. Türkiye'deki tekelleşme süreci ile doğru orantıda gelişen çelişkiler bütününü yaşayan toplumsal tabakalardandır. Yani, somut çelişkileri derinleşen bir kitledir.» diyebiliriz.

O HALDE

Bu sınıfsal yaklaşım ve yukarıdaki yasal açıklamalar ışığında diyebiliriz ki; Teknik eleman örgütleri, bugün

- dayandıkları taban sürekli yoksullaşan ve giderek işçi sınıfının yanında yer alacak olan
- tabanın derinleşen çelişkilerini örgütlemek zorunda olan, kitle ile canlı bağları kurmak durumunda olan,
- mesleki konularda ayrıntılı araştırmalar yapıp, en tutarlı bilgileri üretebilen, bu konularda halkın çıkarlarını savunan,
- varlığı için demokrasi mücadelesine gücü oranında katılmak zorunda olan bir DEMOKRATİK MESLEK ÖRGÜTÜ olma SÜRECİNDEDİR.

Bu sürecin doğru değerlendirilmesi ve doğru çalışma yöntemleri seçilmesi, ülkemizdeki demokrasi mücadelesi için bir zorunluluktur.

BAĞIMSIZLIK DEMOKRASİ SOSYALİZM İÇİN
YÜRÜYÜŞ
HAFTALIK SİYASİ HABER VE YORUM DERGİSİ

Güncel bir konu var: Teknik elemanların toplumdaki yeri konusu. Aslında dünyada uzun süredir tartışılan ve Türkiye'de de son zamanlarda tartışılmaya başlanan bir konu bu. Çeşitli sınıf tanımları ve dünya pratiğinden örnekler üzerine kurulan tartışmaların sağlıklı bir biçimde gelişmesi için, bu konuda dünyada söylenenleri bilmekte yarar var.

Aşağıdaki çeviri, İngiliz Komünist Partisinin teorik yayın organı olan **Marxism Today**'in Ekim 1973 sayısında yayımlandı. Derginin yazı kurulu üyesi Jack Cohen tarafından kaleme alınmış ve dergide tartışmaya açılmıştı.

Bir yandan teknik elemanların tanımına, öte yandan da 20. yüzyılın tanık olduğu bilimsel ve teknolojik devrim tartışmalarına açıklık getirecek bir yazı. Bilimsel teknolojik devrimin kapitalist-emperyalist ülkeler için ne anlama geldiğini ve Türkiye gibi teknolojinin geri seviyede olduğu ülkelerde bilimsel teknolojik devrim olgusuna nasıl bakılması gerektiği konusunda fikir verebilecek bir çalışma.

İngiltere'de genel seçim öncesi, işçi sınıfının ittifaklar sorununa bir ışık tutması için hazırlanan bu çalışmanın teknik eleman sorunu tartışmalarına yardımcı olacağı kanısındayız.

JACK COHEN

Günümüzde İşçi Sınıfı Üzerine Bazı Düşünceler

Çeviren EMİNE DENİZ

İkinci Dünya Savaşından bu yana, ve özellikle son yıllarda, kapitalizmdeki yeni gelişmeler, çeşitli sosyal grupların -özellikle işçi sınıfının- yapısında önemli değişmelere yol açmıştır. Bu gelişmeler, Tekelci Devlet Kapitalizminin ilerlemesi ve bunun sonucunda Devletin iktisadî ve sosyal alanlara giderek daha çok karışması, büyük tekelci girişimlerin durmadan büyümesi, birleşen şirketler dalgasının, iktisadî gücü, sayıları giderek azalan birkaç elde toplaması, en önemlisi de gelişen bilimsel-teknolojik devrimle daha çok otomasyona, kompüter kullanımına gidilmesi ve Araştırma-Geliştirme tekniklerinin yaygın biçimde uygulanmasıdır. Bu gelişmeler, bilimin ve bilimsel ve teknik personelin üretimdeki rolünü artırmıştır. Öğretmen ve araştırmacıların sayısındaki artış, bu alanlara kayan öğrenci sayısındaki artış ve idarî, dinî ve öteki yardımcı hizmetlerde çalışanların sayısındaki artış buna işaret etmektedir. Sonuç olarak, üretimde, bu tür «beyaz yakalı» işçilerin nisbî «ağırlıklarında», sanayideki kol işçilerine kıyasla, önemli değişiklikler olmuştur.

İleri kapitalist ülkelerde, kışkırtılan kitle tüketimi taleplerinin çoğalması, «hizmetler» sanayiinin, reklamcılığın ve her türden malî kuruluşların büyümesine yol açmış, dolayısıyla «beyaz yakalı» işçi sayısını büyük ölçüde artırmıştır. Öte yandan, birçok alanda (sosyal hizmetlerde) devletin rolünün artması, devlet ve mahallî idareler tarafından istihdam edilen kişilerin sayısında da bir artışa yol açmıştır.

YAPISAL DEĞİŞİKLİKLER

En genel yapısal değişikliklerden ilki, **geçimlerini sağlamak için** ücret, ya da aylık karşılığında çalışmak zorunda olan kişilerin sayısındaki büyük artıştır. Bu durum, ilerde de görüleceği gibi, günümüzde işçi sınıfı incelenirken, üzerinde durulması gereken en önemli olgulardan biridir.

Bu artışın yanısıra, bütün kapitalist ülkelerde, çalışan kadın işçi -özellikle yabancı kadın işçi- sayısında da büyük bir artış görülmektedir. Bunun doğal sonucu ise, serbest mesleklerde, küçük şirketlerde, ticarette, esnaflık ve çiftçilikte «bağımsız» çalışanların sayısındaki düşüş olmuştur.

İkinci olarak, başlangıçta kapitalizmin esas gelişme alanları olan geleneksel endüstriler -tekstil, madencilik, ağır sanayi- önemleri ve çalıştırdıkları insan sayısı bakımından kayba uğramışlardır. Üretimde, genel olarak, eski tip vasıflı işçi sayısı azalmaktadır. Çağdaş kitle üretimi ve yöntemlerinin, otomasyonun, döner-şerit sistemlerinin gelişmesi, yarı-vasıflı ve vasıfsız işçi sayısının artması demek olmuştur.

Üçüncü olarak, bütün kapitalist ülkelerde, hem tarımda çalışan işçi sayısında, hem de daha önce söylediğimiz gibi, küçük köylü ve çiftçi sayısında büyük bir azalma vardır.

Madalyonun öbür yanı, yeni «büyüme» endüstrilerindeki -uzay, petro-kimya- büyük gelişmedir. Aynı şekilde, otomobil, radyo-televizyon ve diğer «dayanıklı tüketim malları» endüstrilerinde genişleme ve yenilenme görülmektedir.

Bütün bu gelişmeler birçok tartışma ve analize konu olmuş, uluslararası komünist hareket içinde konferans ve seminerlerde ele alınmış, Marksist yazarlar tarafından önemli kitap ve makalelerde incelenmiştir.

TABLO I

İSTİHDAM

Toplam Çalışan Nüfusun Dağılımı

İngiltere, Haziran Ortası, Binler

İstihdamın Yapısı (Bin)	1961	1966		1969		1970	1971
Erkekler	14.379	14.704		14.027		13.832	13.542
Kadınlar	7.994	8.597		8.573		8.573	8.486
Toplam	22.373	23.301		22.600		22.404	22.027
İşveren ve Serbest Çalışanlar	1.672	1.612		1.744		1.744	1.744
Sivil Kesimde Toplam İstihdam	24.044	24.913		24.344		24.148	23.771
Tamamen İşsiz Olarak Kayıtlı	255	253		483		524	687
Ordu ve Kadın Hizmetleri	474	417		380		372	368
Toplam Çalışan Nüfus	24.773	25.583		25.207		25.044	24.827
Sınai Yapı							
Toplam Çalışan Nüfusun Yüzdesi:							
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	2,6	2,0	2,0	1,7	1,7	1,7	1,6
Madencilik ve Taş Ocakları	3,3	2,5	2,5	2,0	2,0	5,3	5,2
İmalat	39,3	38,1	38,5	38,6	38,7	39,0	38,3
(Tekstil, Deri, Giyim, Ayakkabı buna dahildir)	6,6	5,8	5,8	5,6	5,5	1,9	1,8
İnşaat	6,6	7,2	7,0	6,4	6,4	5,9	5,7
Gaz, Elektrik ve Su	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7
Ulaştırma ve Haberleşme	7,4	6,9	6,9	6,8	6,9	7,0	7,1
Dağıtım	12,5	12,8	12,6	12,0	12,0	11,8	11,7
Mali, mesleki ve bilimsel hizmetler	11,7	13,5	13,5	15,3	16,2	16,8	17,6
Diğer hizmetler (otelcilik dahil)	8,8	9,5	9,4	9,3	8,3	8,1	8,1
Kamu Yönetimi	5,7	5,8	5,8	6,1	6,1	6,2	6,4

İngiltere'de **Marxism Today**'de bir makaleler serisi halinde yayınlanmış, Komünist Parti Yönetim Kurulunda Gerry Cohen tarafından açılan bir ön tartışmada ele alınmış ve H. Frankel'in **Capitalist Society and Modern Sociology** (Kapitalist Toplum ve Çağdaş Sosyoloji) ve Jack Woddis'in **New Theories of Social Revolution** (Yeni Toplumsal Devrim Teorileri) gibi kitaplarına konu olmuştur.

Bu yazının başlıca amacı konunun tartışılmasını teşvik etmektir. Yukarda sözü edilen makaleler, ne yazık ki, böyle bir tartışmaya götürmemiştir. Bu yüzden, onlarda dile getirilen bazı sorunları, özellikle sınıf tahlili sorunlarını ve «işçi sınıfı» kategorisinin günümüz koşullarında neyi kapsadığını burada ele almak istiyorum.

BAZI OLGULAR VE RAKAMLAR

Alan Hunt, makalesinde -diğer şeylerin yanısıra- bazı çok yararlı rakamlar vermektedir. Ne var ki, makale üç yıl önce yazılmış olup, rakamlar 1961 sonrasını kapsamamaktadır. Üstelik Hunt, esas olarak İngiltere'yi incelemekteydi. Sam Aaronovitch'in üç yıl kadar sonra çıkardığı rakamlar günümüze daha yakındır. İngiltere, Fransa, Batı Almanya ve ABD için, bunlardan da yeni bazı rakamlar verebileceğim.

Tablo I, İngiltere'nin bütün gelişme çizgisini aydınlatır. Son on yılda, sayıca hemen hemen aynı kalan toplam çalışan nüfus içinde, 1971'de erkek işçi sayısında bir milyona yakın (837.000) bir azalma olmuştur; kadın işçi sayısı 492.000 artmış; zaten pek küçük bir yüzde olan tarım işçilerinde yarı yarıya, maden işçilerinde de yarıdan az fazla bir düşüş olmuştur. Serbest mesleklerde, maliye ve bilim hizmetlerinde çalışanların sayısı yarıdan fazla artmış, tamamen işsizlerin sayısı ise iki buçuk katına çıkmıştır.

Buna karşılık, tüm imalat sanayiinde teknik, idarî ve dinî alanlarda istihdam edilenler 1964'te %23.4'ten 1971'de %27.4'e çıkmış; 1961-1971 arasında Hizmetler kesiminde ve kamu yönetiminde istihdam edilenler %26'dan %37,5'a sıçramış; Sigorta, Bankacılık ve Maliye'de istihdam edilenlerin sayısı 1948'de 268.300'den 1968'de 366.800'e çıkmış; Üniversitelerdeki öğretim üyesi sayısı 1960-61'de 12.417'den 1970-71'de 33.265'e artmış ve Üniversite öğrencileri sayısı 1960-61'de 125.530'dan 1970-71'de 250.474'e, neredeyse iki katına yükselmiştir. (**Social Trends**, No 3, 1972 ve **Annual Abstract of Statistics**, 1972)

Tablo II, Fransa'da da benzer bir gelişmeye işaret etmektedir. Aşağıdaki satırlar Tablo'daki rakamlara daha bir canlılık kazandıracaktır:

«1954'te Fransa'da tarımda çalışan nüfus (ücretliler ve aylıklılar) 5.140.000 kişiydi.. Son 20 yıl içinde tarım alanından ayrılanların (ücretliler ve ücretli olmayanlar) sayısı ise yılda ortalama 150.000'e varıyordu...

«Diğer yandan, yeni aylıklıların -özellikle mühendis, teknisyen, işletme personeli, öğretmen ve araştırmacıların sayısında çok önemli bir artış görülüyordu... 1968 Nüfus sayımının ilk dökümüne göre, mühendis, teknisyen ve işletme personeli toplamı 2 milyona yaklaşmıştı ki, bu çalışan nüfusun neredeyse % 10'udur... Hatta belirli dallarda istihdam edilenlerin dörtte birinden çoğunu daha şimdiden bunlar oluşturmaktadır... Kimya sanayiinde %26, elektrikte %30, elektronikte %50, petrolde %60 ve atom enerjisinde dörtte üçten fazla...

«Vasıflı işçilerin toplam ücretli işçilere göre oranı, 1953'te %22.69'dan 1968'de % 16.5'e düşerek, %6.5 azalmıştır. Bu 15 yıl içinde toplam vasıflı işçi sayısı 200.000 düşmüştür.

«Diğer yandan, yarı-vasıflı ve vasıfsız işçi sayısı aynı dönemde, %23'ten %27'ye yükselmiştir. Sadece yarı-vasıflı sayısı bu dönemde 850.000 artmıştır...

«Bazı geleneksel endüstriler olduğu yerde sayarken veya gerilerken, (madencilik % 27, tekstil %25, gıda %16)... 1962-68 arasında teknisyen sayısında %60'lık bir artış vardır (360.000 kişi). Aynı şekilde, bü-

TABLO II

Fransa'da 1962-72 arasında çalışan nüfusun toplumsal yapısındaki değişiklikler (%)

	1962		1968		1972	
İşçi Sınıfı	42,8		43,3		43,9	
İstihdam Edilenler	14,6	26,9	17,1	31,3	17,8	33,f
Diğer aylıklı işçiler	12,3		14,2		16,8	
Ordu ve Polis	1,9		1,7		1,8	
TOPLAM	71,6		76,3		79,5	
Aylıksız şehir orta Sınıfları (İşadamları, zenaatkarlar liberal köylüler) çalışan köylüler, şirket yöneticileri, Din adamları	28,4					

şimdi 3,5 milyonun üstündedir.

Aynı durum, diğer kapitalist ülkeler -Batı Almanya ve özellikle ABD- için de geçerlidir (bkz. Tablo III ve IV). Not: Orijinal metindeki Tablo IV'ü bazı rakam hataları nedeniyle koymadık.

Toplam iş gücü büyümüş, ama bunun içindeki «beyaz yakalı» işçi sayısı çok önemli ölçüde artarken, sanayideki kol işçileri sayısı düşmüş-

ALMANYA VE ABD

Örneğin, bütün Almanya'da, 1882'de 17.005.000 kişilik toplam iş gücünün %57.4'ü sanayi işçisi, %6.1'i ise diğer çalışanlar ve devlet memurlarıydı (sırasıyla, %3 ve %3.1). 1969'da tek başına Batı Almanya'da iş gücünü oluşturan 26.153.000 kişinin %47.4'ü sanayi işçisi, % 34.2'si diğer çalışanlar ve devlet memurlarıydı (sırasıyla, %28.8 ve %5.4). Daha değişik bir biçimde de koyabiliriz: 1950'yi Batı Almanya için endeks alıp, 100 dersek, 1969'a gelindiğinde, toplam ücretli ve aylıklı sayısı %34.5 artmış olacaktır (yani endeks 134.5'e çıkmış olacaktır). Sanayi işçileri sadece 110.5'e yükselmiş, buna karşılık, diğer çalışanlar 213.9'a, devlet memurları da 160.6'ya yükselmiş olacaktır. 1950'de Batı Almanya'da yararlı olarak istihdam edilen nüfusun %7.2'si Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık'ta çalışıyordu. 1968'de bu rakam %1.4'e düşmüştür.

Bu süreç, ABD'de, dünyanın bütün kapitalist ülkelerinde olduğundan daha hızlı ve daha tam bir şekilde gelişmiştir. ABD Çalışma Bakanlığı Başistatistikçisi Bay L. Greenberg'in, Mart 1968'de L. G. Metall tarafından düzenlenen III. Otomasyon Konferansında yaptığı bir konuşmaya göre, «beyaz yakalı» işçi sayısı, daha 1955'te «mavi yakalı» işçi sayısına ulaşmış, ve 1965'te %21 geçmişti; 1970'te bu rakamın %40'a varacağı tahmin ediliyordu. Tahmine göre, 1980'de Batı Almanya'da, «beyaz yakalılar» «mavi yakalılarla» aynı sayıda olacaktır. (Batı Alman TUC'a bağlı «beyaz yaka» sendikalarının 6. Kongresinde yapılan konuşma).

> «Teknolojik açıdan en ileri devlet olan ABD, üretim-dışı alanlarda, üretim alanlarında olduğundan daha çok kişinin istihdam edildiği ilk ülke olmuştur. 1975'e gelindiğinde, tüm fabrika ve büro işçilerinin %62'sinin bu alanlara kaymış olacağı tahmin edilmektedir.»

İşçi sınıfındaki bütün bu yapısal değişiklikler önemli sorunlar getirmektedir. Günümüzde işçi sınıfını nasıl tanımlayabiliriz? Kol işçisi olmayanların sayısında, kol işçilerine kıyasla büyük bir artışın göze çarptığı mevcut durum, ABD'de şu anda gerçekleşmiş olan ve muhtemelen diğer kapitalist ülkelerde de gerçekleşecek bu durum, acaba tüm Marksist-Leninist düşüncenin temel taşı sayılabilecek Sosyalist Devrimde işçi sınıfının öncülüğü ilkesini geçersiz mi kılacaktır? Bu gelişmelerden, hemen uygulanacak taktikler ve uzun dönemli strateji açılarından, ne gibi siyasî sonuçlar çıkartılabilir?

SINIFTAN NE ANLIYORUZ?

Bu soruları cevaplandırmaya geçmeden önce, belki de «sınıf»la neyi kasdettiğimizi tartışmak yararlı olur. Bu sadece genel amacımız için önemli olmakla kalmayacak, aynı zamanda bir takım burjuva sosyologlarının sınıf kavramını sınıf mücadelesinden koparark meseleyi anlamsızlaştırma ve kapitalist sömürünün esas **sınıf** sistemini böylelikle gözden kaybettirme çabalarını da açığa çıkaracaktır.

Marx, yazdığı hemen her şey sınıf ve sınıf mücadelesiyle ilgili olmakla beraber, ve hayatının tümünü işçi sınıfının mücadelesini ilerletmeye ve zaferini sağlamaya adamış olmakla beraber, bize, sosyal sınıfın tam ayrıntılı bir tanımını bırakmamıştır.

Sınıflar sorununu ele almaya niyetlenmişti; **Kapital**'in III. Cildinin «Sınıflar» başlıklı en son bölümü bunun kanıtıdır. Ama yazı sadece bir buçuk sayfadan sonra kesilir.

18. Brumaire ve **Ekonomi Politiğin Eleştirisi**'nde, bölük pörçük notlara ve «şipşak» tanımlara raslanırsa da, bunlar hep başka konuların arasına sıkıştırılmıştır.

Yine de, bu parçalarda sınıf kavramına yaklaşımımız için değerli öğütler bulabiliriz.

Kapital'in sözünü ettiğim bölümünde şu satırlar yer alır :

> «Sadece emek gücüne sahip olanlar, sermaye sahipleri ve toprakağaları -bunların gelir kaynakları, sırasıyla, ücret, kâr ve toprak kirasıdır- kapitalist üretim tarzına da-

TABLO III

Batı Almanya'da İş Gücünün Dağılımı (Bin)

Yıl	İşçiler	Tüm ücretli ve aylıklıların oranı	Üretim dışı çalışanlar	Tüm aylıklı ve ücretlilerin oranı	Devlet Memurları	Tüm aylıklıların oranı
1950	11.229	% 71,8	3.524	% 22,5	879	% 5,6
1969	12.403	% 58,0	7.540	% 35,4	1.412	% 6,6

yanan çağdaş toplumun üç büyük sınıfını oluştururlar...

«İngiltere'de, çağdaş toplumun iktisadî yapısının çok yüksek düzeyde ve klasik ölçülerde gelişmiş olduğu tartışmasız bir gerçektir. **Ama, burada bile, sınıfların tabakalaşması tam katıksız biçimde görülmez. Orta ve geçiş evreleri, burada bile, bütün kesin sınırları siler...**

«Cevaplandırılacak ilk soru şudur: Bir sınıfı meydana getiren nedir? Ve bu, doğal olarak, başka bir sorudan kaynaklanır: Ücretli işçileri, kapitalistleri ve toprakağalarını toplumun bu üç büyük sınıfına sokan nedir?..

«İlk bakışta, sanki bu sınıflandırmayı yapan, kişilerin gelirleri ve gelir kaynakları arasındaki benzerlikmiş gibi görünebilir... «**Ne var ki, bu açıdan bakıldığında, doktor ve memurların da iki sınıf meydana getirmesi gerekirdi,** çünkü onlar da toplumda iki ayrı grup meydana getirirler ve bu grupların mensuplarının gelirleri aynı ortak kaynaktan çıkar. **İşçiler, kapitalistler ve toprakağaları arasında, toplumsal iş bölümünün yarattığı gereksiz sayıda mevki ve çıkar dağılımı için de aynı şey geçerlidir.**» (İtalikler benimdir. J. C.)

Çok yazık ki, Marx'ın ikinci ve daha dikkatli bir «bakış»tan sonra varacağı sonuçları hiç bir zaman bilemeyeceğiz!

Çelişki ve çatışma halindeki sınıf güçlerinin mükemmel bir anlatımı ve analizi olan **18. Brumaire**'de («...gerçekten bir deha eseri!» Engels), Marx, Louise Bonaparte'ın 2 Aralık 1851 hükümet darbesi karşısında küçük mülk sahibi köylülerin acıklı durumundan söz ederken, araya şu sözleri sıkıştırır :

> «Milyonlarca aile, **kendi hayat tarzlarını, kendi çıkarlarını ve kendi kültürlerini diğer,** sınıflardan ayıran ve **onları, bu diğer sınıflara karşı düşmanca bir tutuma sokan** iktisadî koşullarda yaşadıkları sürece, bir sınıf meydana getirirler. Bu küçük mülk sahibi köylülerin aralarındaki bağ sadece aynı yerde oturmaktan ileri gidiyorsa, ve **çıkarlarının aynı oluşu aralarında bir birlik, bir ulusal bağ, bir siyasî örgüt yaratmıyorsa,** bir sınıf meydana getirmezler. Bunun sonucu olarak da, kendileri için; kendi sınıf çıkarlarını savunmaya muktedir değildirler..» (İtalikler benimdir. J. C.)

Aynı eserde Marx, küçük burjuvaziyi «içinde iki sınıfın çıkarlarının, aynı zamanda ve karşılıklı olarak körletildiği» bir **geçiş sınıfı** olarak tanımlamıştır.

Son olarak, **Ekonomi Politiğin Eleştirisi**'nde Marx şöyle yazar :

> «Nüfus bir soyutlamadır -eğer onu oluşturan sınıflar dikkate alınmazsa. Ama sınıflar da boş sözcükler olarak kalır- hangi etkenlere bağlı oldukları bilinmezse, örneğin, ücretli emek, sermaye vb. ki, bunlar da mübadelenin, iş bölümünün, fiyatların, vb. varlığına bağlıdır.»

SOMUT BİR YAKLAŞIM

Bu sözleriyle, Marx, sosyal sınıflara (hem iktisadî, hem siyasî açıdan) **somut** bir yaklaşım gerektiğini vurgulamaktadır. Somut, yani iktisadî anlamda, tüm üretim süreci içinde işgal ettikleri yere göre somut. Diğer yandan, kaba iktisadî kriterlerden de kaçınmak gereklidir.

Marx, her şeyden önce, bir sınıf olmak için **siyasî** gereklerin üzerinde durur. Başka bir sınıfa karşı «düşmanca bir tutum» içinde olmak yeterli değildir. Kendi sınıf çıkarları için savaşmak ve «kendisi için» bir sınıf haline gelmek gereklidir.

Son olarak, katılıktan ve fazla «mükemmel» (pure) sınıflandırmalardan kaçınılmalıdır. «...orta ve geçiş evreleri bütün kesin sınırları siler» diye yazmıştı Marx; aynı şey, bugün daha da geçerlidir.

Lenin'e geçmezden önce, burjuva sosyolojisinde giderek etkili olamaya başlayan bir akımdan iki örnek vermek istiyorum. Bu örneklerin yazarlarıyla aynı düşünceyi paylaşan başkaları da vardır. Bunlar, sınıfları objektif toplumsal gerçekler olarak gören Marksist bakış açısını reddederek, sınıf kavramını her çeşit ince, ya da pek ince olmayan kılıflara sokma çabasındadırlar. İşte Amerikalı yazar R. Centers şöyle der :

> «**Sınıflar,** özde sübjektif olan bir sınıf bilincine -yani bir gruba dahil olma duygusuna- dayanan psiko-sosyal gruplardır... sınıf, tabakadan farklı olarak, kelimenin tam anlamıyla, **psikolojik** bir olay olarak görülebilir. Şunu demek istiyorum: Bir insanın sınıfı benliğinin parçasıdır; **bir şeye ait olduğu şeklinde bir duygudur;** kendinden daha büyük bir şeyle bir **özdeşlenmedir.**»

Gavin Mackenzie, **New Society**'de çıkan (Ekim 19, 1972) «Sınıf» adlı makalesinde, Marx'ın sınıf görüşlerinin kısa bir özetini verip, bunları Max Weber'inkilerle karşılaştırdıktan sonra, tam Marx'ın **Kapital**'deki parçada karşı çıktığı görüşleri başlangıç noktası seçmişe benzeyen «çağdaş (burjuva, J. C.) sosyal sınıf analizlerini» kabahatlarıyla anlatır. Söyledikleri, özde Centers'ın görüşlerinin bir tekrarıdır :

> «...**iş bölümünde** mevki, kıt kaynaklara erişmeyi belirleyen şeydir.
>
> «Çağdaş toplumsal analizin ayırdedici niteliği, iş bölümüne verilen bu önemdir... Bu sadece, genel olarak, farklı ölçülerde uzmanlığın yarattığı mevkilerin, piyasada gruplara (sınıflara) farklı ölçülerde güç kazandırdığını ileri sürer.
>
> «İş bölümü, iş durumu mekanizması yoluyla, sınıf durumunu da önemli ölçüde belir-

ler. Her birey iş bölümü içinde bir yere oturtulmuş olduğundan, başka bireylerle belirli bir ilişkiler dizisi, belirli bir görevler dizisi, belirli bir disiplin sistemi içine girmeye itilir... İş durumunu oluşturan bu çeşitli kısımlar, bireyin işteki ve iş dışındaki davranış ve duygularını çok derinden etkiler.»

Bu tanım, Marx'ın «10 Aralık Cemiyeti»ni* meydana getiren grupları saymasından da (her grubun özel bir «iş durumu» olduğuna göre) ayrı sınıflar yaratırdı herhalde :

«Ne idüğü belirsiz... yoz sefihlerin yanısıra, burjuvazinin müflis, maceraperest evlatlarının yanısıra, aylaklar, ordudan atılanlar, hapishanelerden çıkanlar, kaçak kürek mahkumları, dolandırıcılar, şarlatanlar, **lazzorani,** yankesiciler, düzenbazlar, kumarbazlar, **maqueraux** (pezevenkler), kerhaneciler, hamallar, okumuş adamlar, laternacılar, eskiciler, bileyciler, lehimciler, dilenciler de vardı.»

Yukarda sözü geçen yazarlara ve onları destekleyenlere göre, sınıf, insanların içinde olan bir şey, daha çok «bir duygu»dur. Lenin ve bütün diğer Marksistlere göre ise, sınıf, gerçek toplumsal dünyada varolan ve insanların, bilincinde olsalar da, olmasalar da, ait oldukları bir kategoridir.

LENİN'İN SINIF ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Marx'ın tüm yaklaşımını izleyen ve kapsamlı bir sınıf tanımı ortaya çıkaran, Lenin'in «Büyük bir Başlangıç»taki ünlü açıklaması da, gene bir «araya sıkıştırma» olmuştur; çünkü burada esas olarak «Komünist Cumartesiler»in önemini anlatmaktaydı.

«Sınıflar, tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal üretim sistemi içindeki yerleriyle, üretim araçları ile olan ilişkileriyle (bu, çoğu yerde yasalarla tesbit edilmiştir), toplumsal iş bölümünde oynadıkları rolle, ve bunun sonucu olarak, harcadıkları toplumsal zenginliğin boyutlarıyla ve bunu elde etme biçimleriyle birbirlerinden ayrılan büyük insan gruplarıdır. Sınıflar, belirli bir toplumsal ekonomi sistemi içinde bulundukları farklı yerlere göre, birinin, diğerinin emeğine el koyabileceği insan gruplarıdır.

Sınıf kavramına bütün komünist yaklaşımların temeli olarak benimsenen bu tanım, çok-yönlüdür ve sınıfların birçok değişik özelliklerini kapsar. Sınıf üzerine son zamanlarda çıkan Marksist yazılar da bunu kabul etmektedirler; sınıf meselesine sadece iktisadi bir yaklaşımdan ve özellikle katı, «kesin sınırlı» (pure) sınıflandırmalardan kaçınmak gerektiğini, işin kısası, sınıfa diyalektik bir biçimde bakmak gerektiğini vurgularlar.

Sovyet yazarı W. S. Semyonov **Capitalism and Class** (Kapitalizm ve Sınıf) adlı kitabında şöyle der :

«Sınıf farklılıkları, toplumdaki büyük insan gruplarının hayatlarının en çok şekilli yanlarını -iktisadî sosyal, siyasî, entellektüel ve gündelik hayat alanlarını- içine alır. Marksizm-Leninizm, sınıfların 'sadece', 'katıksız', ya da 'tümüyle' iktisadî olaylar (fenomen) olduğunu hiçbir zaman ileri sürmemiştir. Toplumsal olayların ve sosyal sınıfların böyle 'tek-yanlı' ve 'sadece iktisadî' biçimde yorumlanmasına karşı mücadele etmiştir ve her zaman edecektir.»

Batı Almanyalı Marksist yazar Heinz Jung, aynı çizgide bazı ilginç görüşler belirtmektedir. Lenin'in sınıf tanımındaki değişikliklere dikkati çektikten sonra (başta, grupların «**toplumsal üretim** sistemi içindeki» yeri derken, sonda, «**toplumsal ekonomi** sistemi içindeki» yeri demiştir Lenin), görüşlerini desteklemek için şöyle yazar:

«Sınıfların ve sosyal tabakaların yapısı, bunların bütün gerçekliğiyle özdeş değildir. Belirli koşullar altında, sınıflar tarihe tabî olur ve eylemlerinde toplumun çatışma ve çelişkilerini yansıtır. Bir anlamda, sınıflar canlı organizmalara benzetilebilir...

«1966-67 döneminden önce, Batı Almanya Marksistleri arasında, sınıfların sosyo-ekonomik temelleri ve özellikle mülkiyet ilişkileri konusunda, oldukça tek-yanlı bir kavram yaygındı. Bunun sonucunda, sınıfların temelinin -çoğu zaman ve neredeyse kayıtsız şartsız- her şeyden önce, yasalarla tesbit edilen üretim araçlarının mülkiyeti ilişkilerinde yattığı fikri benimsenmişti. Dolayısıyla, mevcut üretim ilişkilerinden sadece ana sınıflar ortaya çıkarılabilmiş, talî sınıflar ise, eski üretim tarzlarının artıkları olarak görülmüştü. Yeni 'ara' tabakalara, bu yüzden, yeterince dikkat edilememişti...

«Marksist sınıf teorisi, bir teorik ilke olarak, her ne kadar toplumda sınıf yapısının, son analizde, maddî üretim alanından ve bu alanda ortaya çıkan sosyal yapılardan temellendiğini ileri sürse de, bu, sınıfların ve sosyal tabakaların, üretimdeki yerlerine göre mekanik biçimde saptanabilecekleri demek olamaz...

«Eğer sınıflar doğrudan doğruya üretim ilişkileriyle özdeşlenir ve bunun sonucunda, ekonomi politik ile sınıf teorisi bir tutulursa, bu çok ciddî bir yanlış olur... Oysa, sınıf yapısını incelerken, sınıfların esas hareketlerini ve çıkarlarının, ideolojisinin, bilincinin ve örgütünün ne yönde geliştiğini hesaba ka-

* Louis Bonaparte'ın şakşakçılardan ve kabadayılardan oluşan özel serseriler ordusu. Hem L. Bonaparte'ın çığırtkanlığını yapmak, hem de ona karşı olanları «haklamak» işinde kullanılıyorlardı.

tarsak, o zaman yapısal yanı fazla -vurgulamaktan doğan yanlışlar- azalacaktır.»

İŞÇİ SINIFI NEDİR?

Bu gözlemleri akılda tutarak, ve **işçi sınıfını günümüzde varolduğu şekliyle** ele almak gereğini anlayarak, bu sınıfın bir tanımını yapmaya şimdi girişebiliriz. Daha önce bu sınıfa sokulmayan çok sayıda insan -ara tabakalar denilen, bilim, teknik, «hizmet» alanlarında çalışan çeşitli «beyaz yakalı» işçiler-, artık bugün işçi sınıfına (kanımca doğru olarak) dahil edilmektedir.

Komünist hareket içinde, bu konu bir hayli konuşulmuş ve tartışılmıştır. Değişik tanımlar, değişik noktalara ağırlık vermektedir. Biz, Marx ve Engels'in **Komünist Manifesto**'daki kapsamlı açıklamasıyla başlayacağız:

> «Burjuvazinin, yani Sermayenin geliştiği oranda, proletarya -çağdaş işçi sınıfı- da gelişmiştir. Bu sınıfı oluşturan işçiler ancak iş bulabildikleri sürece yaşayabilirler; iş bulabilmeleri ise, ancak onların emekleri sermayeyi arttırdığı sürece mümkün olur. Kendilerini azar azar satmak zorunluğunda olan bu işçiler, alım satımı yapılan her şey gibi, bir meta olmuşlardır...»

Bu parçadaki fikirler, bundan sonraki değişik tanımları birleştiren ortak öğeyi meydana getirir. Sonraki tanımlar, kapitalizmdeki yeni gelişmeleri, üretim içinde bilim ve teknik işçilerinin ve diğer ara kesimlerin yeni rolünü kapsamak amacıyla geliştirilmiştir. Marx ve Engels'in **Manifesto**'da işçi sınıfı üzerine söyledikleri, bu gruplar için de geçerlidir. **Yani, bunlar da, üretim araçlarına sahip olmadıklarından dolayı, yaşayabilmeleri için, ücret ya da aylık karşılığında emeklerini satmak zorundadırlar. Ve bunun sonucu olarak, bunların da emek gücü, istediği kadar uzmanlaşmış olsun, gene de bir metadır.**

Ne var ki, farklı vurgulamalar ve nüanslar vardır. Bunların en önemlilerinden biri, kişilerle artı-değerin yaratılması arasındaki ilişkidir; ve bu, bazıları tarafından işçi sınıfını tanımlamada kullanılacak esas kriter olarak görülür.

Bu görüş, özellikle Fransız Komünist Partisince benimsenmiş ve Partinin 19. Kongresinde (1970), Roger Garaudy'nin ileri sürdüğü tezlere karşı, Etienne Fajon tarafından şiddetle savunulmuştur.

Bu yaklaşımı bir adım daha ileriye götürmek için, Fransız Komünist Partisinin son zamanlarda yayınlanan Tekelci Devlet Kapitalizmi incelemesine bir bakalım :

> «Her zaman tam olarak anlaşılmayan nokta şudur: Çağımızda işçi sınıfı kol işçilerinden, artı-değeri yaratanlardan ve-sayıları giderek artan- artı-değerin yaratılmasına kafa emeğiyle, ya da çeşitli yardımcı işleri yürüterek katkıda bulunanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, işçi sınıfı yalnız toprakta, madenlerde, tersanelerde çalışanlardan -bu her ne kadar işçi sınıfının çekirdeği ise de- oluşmakta, maddî üretimin hazırlanmasına ve harekete geçirilmesine doğrudan katılan ve bu şekilde artı-değerin yaratıcısı olan bütün ücretli ve aylıklıları da içine almaktadır...
> *«Bu faaliyetin (kafa veya kol emeğinin) ya da bu faaliyetin içinde yürütüldüğü kesimin (kamu veya özel) niteliği ne kadar karışık olursa olsun, işçi sınıfına dahil olmak esasta üç noktaya bağlıdır: üretim araçlarına sahip olmamak, mal üretmek, artı-değerden pay almamak... Bu ana çizgilere mekanik bir biçimde bakılmamalıdır... Bunlar her işçiyi en eksiksiz biçimde tanımlamayabilir, ama işçi sınıfını tanımlamakta belirleyici kriterin, maddî üretim alanında artı-değerin yaratılması olduğunu vurgular... Artı-değeri yaratan, yalnız ve yalnız işçi sınıfıdır.»*

Bu tanımı büyük ölçüde benimsemekle beraber, sual ettiğim bazı noktaları da vardır. Bunlara daha sonra döneceğim.

DİĞER TANIMLAR

Sam Aaronovitch, bu tanıma daha geniş bir kapsam kazandırır :

> «İktisadî açıdan, işçi sınıfını, üretim araçlarına sahip olmadığından, geçimini ancak emek gücünü (ister kol, ister kafa emeğini) satarak sağlayan herkesin oluşturduğunu; üretim süreçlerini, ya da hasıla (output) hacmini belirlemekte söz hakkı olmayan ve işverenin (üretim araçlarının sahibi, ya da onun adına çalışan) emrine tabî olan tüm ücretlilerin işçi sınıfına dahil olduğu yolundaki tanımı (J. M. Budish, The Changing Structure of the US Working Class) kabul ediyorum. Bu, üretimde olduğu kadar dağıtım alanındaki işçiler için de, özel şirketlerin olduğu kadar devletin istihdam ettiği işçiler için de geçerlidir.»

Ben bu tanımı çok daha yeterli bulmakla beraber, yine de genişletilmesi gerektiği kanısındayım. Bunun nedenlerini daha sonra açıklayacağım.

Heinz Jung, Marx'ın üretici ve üretici-olmayan işçiler kavramını inceledikten sonra, kendi görüşünce, işçi sınıfının bu kategorilere dayanarak tanımlanamayacağını ileri sürer.

Marx, sadece üretici emeğin artı-değeri yarattığı noktasını tekrar tekrar vurguladığına göre, Fransız Komünist Partisiyle Marx arasında bazı ayrılıklar olması gerekir. Heinz Jung şöyle yazar:

> «Batı Almanya'da işçi sınıfının kısa bir tanımı şu olabilir: 'Federal Almanya Cumhuriyetinde, kendileri üretim araçlarının sahibi olmayan ,tek veya başlıca gelir kaynakları ücret veya aylık karşılığında emeklerinin satışı olan, emek fazlalarına ya tek tek kapitalistler, ya grup halinde kapitalistler,

ya da kapitalist devlet tarafından el koyulan ve kapitalist kârın dolaylı veya dolaysız kaynağı olan; sosyal varlıkları güvenceden yoksun olan ve -herhangi belirli bir alandaemeğin işlev ve yeterliğe göre düzenlenmesi sonucu, alt ya da orta mevkilerde -yani sadece kendilerine verilen talimatları uyguladıkları mevkilerde- bulunan, ve sosyal bakımdan karşı sınıfa (burjuvaziye) geçmeleri mümkün olmayan tüm çalışanlar ve geçimleri onlara bağlı kişiler işçi sınıfındandır.»

Bu tanım, Heinz'ın üç yıl önce **Das Argument**'deki makalesinde yaptığı buna çok benzer bir tanımdan birkaç noktada farklılık gösterir. Bu sonraki tanım şu sözlerle devam eder :

«Yukardaki tanımın gereğince, şu kişiler işçi sınıfından sayılabilir: mal üretiminde ve diğer sosyal alanlarda çalışan işçiler, üretim ve üretim-dışı dallarda (kamu ve özel, hizmet sektörleri dahil) çalışanların (ve devlet memurlarının) alt kesimi ve orta kesiminin büyük kısmı. Bu durumda, devletin baskı örgütlerinde -silahlı kuvvetler, polis adalet mekanizması- çalışanların sosyal sınıflandırması, daha iyi incelenmesi gereken özel bir sorun ortaya çıkarmaktadır.»

Bu son nokta çok önemlidir.

İDARECİLERİN ROLÜ

Fransızların tanımına dönersek, artı-değerin üretilmesini işçi sınıfını belirleyen kriter olarak bu denli vurgulamak bana biraz fazla kapsamlı gözükmektedir. Bu tanımda, değişik türden idarî ve teknik personel arasında yeterince bir ayrım yapılmamaktadır. Çünkü, kullanılan formül (maddî üretimi hazırlayan ve harekete geçirenler) en üst kademedeki idarecileri de kapsayabilir. Bu idarecilerin üretim süreci içindeki rolü ve işçilerle olan ilişkileri ise, kanımca, kendilerinin işçi sınıfından sayılmalarını önleyecek türdendir. Bu, ayrıca, Marx'ın bazı sözleriyle de ters düşer. Çünkü, bu tanım, artı-değeri üretenler arasına, genel işlevleri gereği, kapitalist sömürünün dolaysız aleti olan bir çok idareci ve mühendisleri de dahil eder. Bu tanım, üstelik, artı-değerin gerçekleşmesinde rolü olan birçok kişiyi de işçi sınıfından saymaz.

Örneğin, **Artı-değer Teorileri'nin** 1. Bölümü, başlıca, Adam Smith'in, Ricardo'nun, Fizyokrat'ların ve diğerlerinin üretici ve üretici-olmayan emek konusundaki görüşlerinin incelenmesine ayrılmıştır. Marx, üretici emeğin sadece artı-değeri yaratan emek olduğunu ve üretici işçinin de bunun yaratılmasına katkıda bulunan işçi olduğunu tekrar tekrar vurgular. Ama şu sözleri de ekler :

«Malın üretimine, şu ya da bu şekilde, katkıda bulunanlar da -işi yapan işçiden idareciye, ya da mühendise kadar (kapitalistten farklıdır çünkü bunlar)- kuşkusuz, bu üretici işçiler arasında sayılabilirler.»

Bu, Marx'ın «kollektif işçi» (yanı, malı ve dolayısıyla artı-değeri birlikte üretenler olarak görülmesi gereken toplam iş gücü) kavramının temelidir.

Yine Marx, «idarî emek»ten üretici emek, yani artı-değer üreten emek olarak şöyle söz eder:

«Üretim süreci nerede tek tek üreticilerin emeği şeklinden çıkıp, dolaysız bir sosyal süreç şekline girerse, orada idarî emek doğal olarak gereklidir. Ne var ki, bu çifte bir niteliğe sahiptir. Bir yandan, birçok kişinin işbirliği halinde çalıştığı yerlerde, sistemi düzenleyip süreci birleştiren bir **buyurucu irade** gereklidir.... Bu, her toplu üretim biçiminde gereken, **üretici nitelikte bir iştir.**» (İtalikler benimdir. J. C.)

İdareciler genellikle aylıklı müstahdem olduklarına göre, Marx'ın **Manifesto**'daki tanımına girdikleri söylenebilir. Fransızların tanımının ilk kısmında da «maddî üretimi hazırlayanlar ve harekete geçirenler» işçi sınıfından sayıldığına göre, ikinci kısımdaki «yalnız işçi sınıfı artı-değerin yaratıcısıdır» cümlesiyle bir çelişkiye düşülmemiş olur.

Tabii hiç kimse, işçi sınıfının, şu anda yaptığımız geniş kapsamlı tanımıyla, artı-değerin yaratıcısı olduğunu inkâr edemez. Ama meseleyi burada bırakmak, sınıf ilişkilerinin karmaşıklığını, «yeni» işçi sınıfının bazı kesimlerinin «ikili», çelişkili durumunu görmezden gelmek olur.

Marx bu noktaya dikkati çekmiştir :

«İdarî emeğin bir kısmı, sermaye ile emek arasındaki **antagonist çelişkiden,** kapitalist üretimin antagonist karakterinden ortaya çıkar...» (İtalikler benimdir. J. C.)

Belirtildiği gibi, incelediğimiz kesimlerden bazılarının, üretim süreci içinde idarî işlevleri vardır. Bu kategorilerin üst basamaklarını işçi sınıfına sokamayız. Çünkü, her ne kadar onlar da, işçiler gibi emeklerini satmak yoluyla geçimlerini sağlıyorlarsa da, üretim süreci içinde doğrudan doğruya kapitalist sınıf adına çalışmakta ve kapitalistlerin amaç ve çıkarlarını temsil etmektedirler. Bu yüzden -hem Alan Hunt'ın, hem de Heinz Jung'un belirttiği gibi- bizim tanımımıza girmezler. Aynı durum, ordu ve polisin üst kademeleri, adalet mekanizmasının tümü ve Devlet aygıtının üst kademeleri için de geçerlidir.

DEVLET MEMURLARI

Bu kuvvetlerin orta ve alt kademelerinin durumu, birkaç nokta dışında, nisbeten açıktır. Devletin baskı ve diğer organlarının alt kademeleri ve orta kademelerinin çoğu, işçi sınıfı kökenlidir. Aldıkları ücret veya aylıkla geçinirler. Marksist deyimin her anlamıyla «üretici-olmayan» işçilerdir. Hiç bir değer üretmezler ve gelirleri, üretici işçilerinki gibi değişken sermayeden değil, Devletin

veya belediyelerin aldıkları vergilerden çıkar.

Görevleri, kapitalist sömürü sistemini korumak ve artı-değerin yaratılmasını sürdürmektir. Bu yüzden, bütün sistemin belkemiği olan artı-değerin yaratılmasına, dolaylı bir yoldan da olsa, kesinlikle katılırlar. Gelgelelim, sınıfsal kökenleri, yaşama ve çalışma koşulları, onları tartışma götürmeyecek biçimde işçi sınıfı saflarına sokar. Bu kişilerin büyük bir kısmının tarafsızlaştırılabileceği ve diğerlerinin de, özellikle belirleyici anlarda, işçi sınıfı davasına kazanılabileceği fikri bu noktaya dayanır.

Şu ana kadar verdiğimiz işçi sınıfı tanımları arasında birçok bakımlardan uzlaşma vardır. Hepsi de, belirleyici nitelikler olarak, üretim araçlarına sahip olmamayı, geçim için emek gücünü ücret ya da aylık karşılığı satma zorunluğunu, ve bunun, kapitalist düzende işçi sınıfının sömürülmesinin esas nedeni olduğunu vurgularlar.

ORTAK BİR EKSİKLİK

Ama, kanımca, hepsinde de benzer bir eksiklik vardır. Hepsi, işçi sınıfının genel **iktisadî** niteliklerini vurgulamakta, fakat buradan ileriye gitmeyi başaramamaktadırlar. (Diğer yazılarında, bu tutuma en çok karşı çıkan Heinz Jung'un tanımları bile böyledir. Sam Aaronovitch'in kendi tanımına «İktisadî açıdan» sözüyle başladığı ve daha sonra, makalesinde sorunu daha geniş olarak ele aldığı doğrudur; ama gene de, bunları kapsayan bir tanım yapmamıştır).

Bu iktisadî nitelikler, son derece önemli olmakla ve iyice kavranması gerekmekle beraber, bir sınıf, özellikle kapitalist toplumdaki işçi sınıfı, yalnızca bir iktisadî kategori değildir. Neredeyse varolduğu andan itibaren sınıf mücadelesi içine giren, belirleyici, dinamik bir etkendir. Kapitalizmin «mezar kazıcısı»dır **(Manifesto);** kaçınılmaz ve nihaî önemi esas budur. Bu yüzden, işçi sınıfı hakkında asıl bilmemiz gereken, bunun, **ne olduğu**ndan dolayı (yani, kapitalist toplum içindeki iktisadî ve sosyal durumundan dolayı) **ne yaptığı** ve ne yapmak zorunda olduğudur. Eğer esas amacımız işçi sınıfının oynayacağı devrimci siyasî rolü ifade etmekse, işçi sınıfının herhangi bir tanımında zorunlu olarak meselenin bu yanını vurgulamalıyız. Yukarda verdiğimiz alıntıda, Marx'ın küçük mülk sahibi köylülere değinerek vurgulamak istediği de, işte bu yandı.

Benim yapacağım işçi sınıfı tanımı, Sam Aaronovitch'in tanımını temel alacaktır :

> «...işçi sınıfını, üretim araçlarına sahip olmadığından, geçimini ancak emek gücünü (ister kol, ister kafa emeğini) satarak sağlayan, üretim süreçlerini, ya da hasıla hacmini belirlemekte söz hakkı olmayan ve işverenin (üretim araçlarının sahibi, ya da onun adına çalışan) emrine tabî olan...»

Ama şunları da eklerdim :

> «bu yüzden çıkarları, üretim araçlarına sahip olanların (kapitalistlerin) çıkarlarına tamamen karşıt olan, dolayısıyla, kısa-dönemde çıkarlarını korumak için, ve uzun-dönemde kapitalist sömürü sistemini yıkmak için mücadele etmek zorunda olan tüm ücretliler oluşturur.»

Kanımca, son analizde, işçi sınıfının en önemli yanı budur ve bugün artık işçi sınıfı olarak kabul ettiğimiz yeni kesimlere ve bunların getirdiği bazı sorunlara karşı alacağımız tavır buna göre saptanmalıdır.

BAZI SORUNLAR

Bu yazının başında anlattığımız süreç sonucunda, işçi sınıfı güçleri sayıca çoğalmıştır. Bunun yanısıra, başka bakımlardan da büyümüştür. Sanayi işçileri ile beyaz yakalı işçilerin yaşama koşulları birbirine yakınlaşmıştır. Bir yandan, genel eğitim düzeyinde bir ilerleme olmuş ve eğitim imkânları belirli ölçüde genişlemiştir. Diğer yandan, işsizlik tehlikesi, anî işten çıkarmalar, bürolarda kullanılan yeni makinaların bazı ustalıkları geteksiz kılması ve «beyaz yakalı statüsünde» belirli bir düşüş ortaya çıkmıştır. Yukarda, Heinz Jung'dan verdiğimiz alıntıda da, birçok beyaz yakalının işinin sadece başkalarının talimatlarını uygulamaktan ibaret olduğu belirtilmişti. Dahası da var. Gelir düzeyleri hemen hemen aynı olmuştur, hatta birçok durumda, «beyaz yakalılar» ile sanayi işçileri arasındaki gelir farklılığı tam tersine dönerek, işçiler lehine bir artış göstermiştir. Başlangıçta çok düşük tutulan aylıklarla (özellikle öğretmenlerin durumunda), doludizgin enflasyon koşullarında sabit gelirle, beyaz yakalıların «iki ucu nasıl bir araya getirecekleri» gerçekten bir mesele haline gelmiştir.

Fakat asıl önemli olan, bu grupların giderek çoğalan kesimlerinin sendikalaşma gereğini duymaları, sendikal mücadeleye katılmaları, grevciliği benimsemeleri, polisle çatışma durumlarında kalmaları, işin kısası, işçi sınıfının diğer daha eski kesimlerinin yanısıra, İşçi hareketinin içine çekilmekte oluşlarıdır.

Şu da var ki, bütün bu gelişmeler işçi sınıfının kendisinin giderek farklılaşmakta olduğunu gösterir. Yeni kesimler, mücadele biçimleriyle ilgili olarak, çoğu zaman taze bir soluk getirmekle beraber, özellikle siyaset, sosyalizm ve sosyalizmi kurma konularında, kökleri derine inen küçük burjuva fikirler taşırlar. Hatta, bazı Avrupalı Marksist yazarlar, bu kesimlerin bir bölümünü yeni «İşçi aristokrasisinin» çekirdeği olarak görmektedirler. Kuşkusuz, bu kesimlerden gelenlerin hepsi üretime doğrudan katılmaz, «büyük sanayi işçileri ordusu»yla omuz omuza ortak mücadeleye girmez. Bunların birçoğu «hizmetler»de, reklamcılıkta ve diğer asalak endüstrilerde çalışır.

Fakat gerekli olan, bunu görmekle beraber, sekterlikten kaçınmak ve bu kesim içinde siyasi faaliyete ve eğitime hız vermektir.

İngiltere'de şu anda, Tory hükümetine karşı savaşmak ve İşçi Partisi içindeki sağ kanadı yenmek için, işçi sınıfının tüm güçlerini biraraya toplamak, yoğun ve sürekli mücadele isteyen bir iştir. Tory hükümetinin her yandan giriştiği saldırılara karşı, ancak halkın büyük çoğunluğunda gerçek bir işçi sınıfı politikası uygulayabileceği izlenimini yaratan bir işçi hareketi, bu kesimleri ilerici bir siyasî mücadeleye kazanabilir.

Bunu başaramamak, «yeni» işçi sınıfının geniş kesimlerini, Liberallere ve hatta Enoch Powell'e teslim etmek demektir.

Dolayısıyla, özellikle bu kesimler arasında, gerçek sosyalist hedefimiz hakkında geniş bir bilgi verme kampanyasına girişilmesi ve böylelikle, hem kendilerini «Radikal siyasî şık» olarak tanıtan Liberallerin yutturmacalarının, hem de Powell'ci politikanın tehlikelerinin ve gerici özünün açığa çıkarılması son derece önemli bir siyasî görevdir. Bunun yanısıra, Hükümetin gerici iç ve dış politikasına karşı değişik halk kesimleri tarafından girişilen hareketlere, Liberalleri ve Liberal örgütleri de katmak için elden gelen her şey yapılmalıdır.

İncelemekte olduğumuz bu gelişmeler gelecekte de devam edecektir. -hızlı ya da yavaş olması çok önemli değildir. Bilimsel-teknolojik devrim yarı-yolda durdurulamaz. Ve bunun etkisi, tekelci devlet kapitalizminin etkisinin yanısıra, işçi sınıfının yapısındaki değişiklikleri hızlandırmak olacaktır.

İşçi sınıfının esas çekirdeği -işçi sınıfı öncülüğünün ve mücadelesinin geleneksel, militan özü- ortadan mı kalkacaktır? Sanmam. Çünkü, uzun bir militan sendikacılık geleneğinin varisi olanlar, şimdi sanayiinin en çağdaş, en gelişmiş dallarında yuvalanmış ve en büyük şirketlerin (AUEW, TGWU) içine kök salmış durumdadırlar. Yukarda da belirttiğimiz gibi, çağdaş endüstri tekniklerinin kol işçilerinden giderek daha çok teknik bilgi talep etmesi sonucu, teknik işçilerle kol işçilerinin yaşama koşulları birbirine yaklaşmıştır. Yeni bir artı-değer üreticisi türü geliştirecek temel işte budur: teknik yönden usta kol işçileri ve maddî üretime daha dolaysız biçimde ve daha çok sayıda katılan teknik işçiler. Bu, işçi sınıfının büyümesi ve güç kazanması demektir, küçülmesi değil.

Dahası da var. Tek bir sendika federasyonuna (TUC) sahip olmak gibi şanslı bir durumda olan İngiltere'de, gelişmekte olan beyaz yaka sendikalarının büyük bir kısmının bu federasyonla yakın ilişkileri vardır. Ve TUC içinde, sanayideki geleneksel örgütlü işçi sınıfının çekirdeği, giderek artan bir hakimiyet kazanmaktadır.

Dolayısıyla, bu yeni gelişmeler memnunlukla karşılanmalıdır. Getirdikleri taze kuvvetler, işçi sınıfının geleneksel çekirdeğinin ve Komünist Partisinin önderliğinde, sosyalizm için verilen mücadeleye önemli bir güç katabilir.

ERICH FROMM

sevme sanatı

Bu kitabın adından doğan çağrışımlara kapılınıp sevişmenin incelikleri üzerine bir eser olduğu sanılmasın. Ünlü bir düşünür olan Erich Fromm, bu incelemesinde sevginin bir sanat olduğu görüşünü savunarak kardeş sevgisi, ana sevgisi, cinsel sevgi, Tanrı sevgisi gibi konuları ele alıyor. «İnsan varlığının sürmesi sorununun tek çözümü sevgidir» diyen yazar, çağdaş dünyadaki sevgisizliğin nedenleri üzerinde durarak sevginin yeniden çiçekleneceği düzenin özlemini duyuyor. Görüşlerinizi aydınlığa çıkaracak, düşünüşünüze yeni açılar getirecek bir kitap.

DE YAYINEVİ, Ankara Cad. Vilayet Han.

15 Lira

ÖMER LAÇİNER

Faşizm

Aşağıdaki yazı, Faşizm'in kendine özgü iç mantığını, Faşist diktatörlüğün, klasik burjuva diktatörlüklerinden farkını ve buradan kalkılarak, ülkemizde ve uluslararası planda etkisini duyuran faşist eğilimin muhtemel biçimlenişini araştırmak, sonuçlara varmak için hazırlandı.

Yazıda Faşizm'in, Kapitalizm'in ekonomik işleyişine, mevcut sınıfsal hiyerarşiye kesinlikle engel olmadığı, değiştirmediği ve hattâ egemen kapitalist sınıfın çıkarını sağlama aldığı hakkında bin defa ispatlanmış doğruyu tekrara gerek görmedik.

Fakat, yazıda açıklamaya çalıştığımız tez, bu çok bilinen doğru tesbitin, Faşizme özgü yanı vermediğidir. Faşist pratiğin, devletçi, milliyetçi, v.b. biçimindeki başlıca görüntülerinin —bugüne kadarki her uygulama denemesinde varolmalarına rağmen— temel belirleyiciler olmadığı sonucuna varışımızın nedenlerini açıklamak istiyoruz. Bu çaba, araştırmamızın ortaya koyduğu bir diğer sonuçla da ilgilidir: Bu sonuç ise, uluslararası kapitalist-emperyalist sistemde giderek uç verdiğini gördüğümüz faşizmin, klasik sloganlar, biçimler içinde gelişmediği, yeni durumun gerekli kıldığı biçimlerde kendini duyurduğudur.

Bu amaçla araştırmamız geçmişteki ve günümüzdeki faşist hareketlerin tarihî ve yapısal kökenlerine yöneldi. Bugün gözlemlenen ile geçmiştekinin ortak kaynağı tesbit edilmedikçe, doğru bir mücadele anlayışına varılamayacağı açıktır.

I. Dünya Savaşı sonrasından itibaren tarih, Ekim Devrimi (Proleterya Devrimi) ekseni etrafında biçimlenir. Çarlık ve burjuvaziyi alaşağı eden Devrim, mülkiyete dayalı tüm toplum biçimlerinin de sonuna gelindiğini dolaysızca anlattı. Sosyalizm, herhangi bir sistem olarak değil, sınıflı toplumların en belirgin, somut kurumu olan mülkiyetin olumsuzlanması olarak anlaşılagelmişti. Ve iç savaşın büyük hesaplaşmasından zaferle çıkan proletarya, «kutsal» veya «vazgeçilmez» mülkiyetin alınyazısını da gösteriyordu.

Bu ana kadar, sınıflar arasında «iktidar savaşı» dediğimiz mücadeleler olageldi. Açıktır ki bu iktidar savaşı, taraf olanların, toplumsal yaşamın tüm alanlarını kendi sınıf rasyonellerince işleyen bir yapıya kavuşturmaları için çaba göstermeleri demektir. Bundan dolayıdır ki, örneğin burjuvazi, ekonomik alanın dizginlerini kontrole başladığı andan itibaren, politik, kültürel, ideolojik... tüm alanların da kendi sınıf çıkarları gereğince biçimlenmesine yöneldi.

Burjuva devrimlerin çalkantıları durulduğunda görülen şey, eski egemen sınıfın, kapitalist sistemin isterlerine uyabilmek için kılık değiştirmeye başlamış olduğuydu da. «Tanrının inayetiyle» sahip oldukları topraklar üzerinde, «tarım piyasasının inayetiyle» kapitalist toprak sahibi olmaya uğraşıyorlardı. Eski köle sahiplerinin feodal beyler haline gelivermesi, feodal beylerin kapitalist çiftlik sahibi veya -toprağı paraya çevirerek- kapitalist girişimci olmaları biraz zahmetli ama mümkün bir şeydi. Sınıflı toplum biçimlerinin ardarda gelişlerinde eski egemen sınıfın, yeni egemen sınıfa bireyler olarak ve mutlaka mülklerinin yeni biçimlenişi ile geçişleri, diğer sınıfların da belli bir sınıfsal hiyerarşi içinde yeni düzende yer almalarıyla birlikte olur.

Sosyalizm ile bu «mülk sahibi olarak geçiş» çağları kapanır. Ancak bin yıllar süren «mülkiyete dayalı toplum biçimleri»

içinde şu veya bu ölçüde mülk sahibi olarak varolmuş tüm sınıflar için **«mülkiyet» sınıf olarak varlıklarının ayrılmaz bir parçasıdır.***

Böylesine bir anlayış, kendisi mülk sahibi olmasa bile, yerini, fonksiyonunu ancak mülkiyete dayalı toplum işleyişi içinde bulan pezevenklerden, devlet görevlilerine, hukuk, politika, ideoloji alanında egemen sınıfa hizmet edenlerden profesyonel hırsızlara kadar tüm unsurlarca paylaşılır. Bütün bu sınıf ve tabakalar için proletarya devrimi, varlıklarının sonu demektir. Mulkiyetin ve ondan ayrı düşünülmez olan konumlarının varolmaya devam etmesi, bir **güdü** olarak ortak kaygılarıdır.

Bu varlığını **devam ettirme güdüsü veya kaygısı,** sözkonusu sınıfın oluşmasına katkıda bulunduğu sistemin içindeki bir dizi toplumsal değer ve ölçülerden vazgeçişini ifade eder. Çünkü her sistem, içinde uzun dönemde egemen sınıfın aleyhine işleyen ögeleri de barındıran çelişik bir yapıdır. Bu yapı, bir sürecin sonunda varolan sınıf ilişkilerinin aşılmasını zorunlu kılan bir yere varır. Özellikle egemen sınıfın «toplumsal değer ve ölçüler» olarak ait olduğu yapıyla bir arada benimsediği, hattâ uğruna savaştığı birçok şey, ya süreç içinde kazandığı yeni içerik yüzünden veya yerine daha ileri bir öge gelip yerleştiği için, bu sınıf tarafından kullanılamaz, savunulamaz hale gelmiştir. Oysa **bir toplumsal sistem, o sistemin temelindeki mülkiyet ve sınıf ilişkileri kadar, bu ilişkilerin olgunlaştığı ana uygun gelen üstyapıyla birlikte savunulur, böylece meşru gösterilebilir.**

Bu açıklamanın amacı, **bir sistemin savunulması ile bir sınıfın** (veya ortak noktaları olan sınıfların) **kendi varlığını koruması** arasında -teoride olduğu kadar pratikte de- bir **farklılığın** olduğunu belirtmektir.

Bu farklılığa dikkat edildiğinde, görülür ki faşizm **bir sistemin savunulması değil, mülk sahibi sınıfların ortak savunma hattını inşa çabasıdır.** Bu hat öyle bir şey olmalıdır ki üzerinde -salt bu savunmayla sınırlı haliyle- sınıflı toplum biçimlerinde uygulanmış, benimsenmiş olan bir dizi **«eylem»** ve **«fikir»** yeralmalıdır. Bazı eylem ve düşüncelerin çarpıtılmalarıyla bu hattın gedikleri kapatılır.

Böyle bir hat, **«bugün»**ün -bugün hâlâ burjuvazi gibi mülk sahibi bir sınıf iktidarda olsa da- **toplumsal düzeyinde** kurulamaz. Çünkü bu toplumsal düzeyde, mülkiyeti olumsuzlayan işçi sınıfının -mücadele içinde oluşturduğu- kendisiyle uyumlu bir alan da vardır. «Bugün», çizilen hattın gereksindiği savunma araçlarının temini için, çağdaş bilim ve teknoloji ürünlerini, salt etkili savunma veya saldırı araçları olarak alan ve bu yanlarıyla görüp kullanan bir anlayışın sınırları içinde gözönüne alınır.*

Bunun içindir ki faşizmin özündeki anti-komünist tepki, yalnızca burjuva kökenli değildir Bu anlamda, bu yüzden faşizm kompleks bir anti-komünizmdir. Faşist «fikir»lerin karmaşıklığı, özel olarak bir sınıfa maledilmeyiş nedeni buradadır. Bu «fikir»lerin daha çok orta sınıflara ait bir ideolojiyi temsil ettiği tezi de kaynağını bunda bulur. Çünkü orta sınıflar, feodalizmden, kapitalizme geçiş dönemlerinde **fonksiyonel olarak konumlarını** aşağı yukarı koruduklar veya yerine getirdikleri fonksiyon, her iki ücretim biçimi içinde de mümkün bir şeydi. Bundan dolayı orta sınıflarda her iki toplum biçiminin değerleri, ölçüleri bir arada barınabilir. Orta ve küçük burjuvazi, yalnızca burjuvazi-proleterya mücadelesinde değil, burjuvazi-feodalite arasındaki mücadelede de **kaypaktır.**

Paradoksal olarak, aynı nedenlerle **faşizmin orta sınıflara özgü bir ideoloji olmadığı** sonucu çıkar. Orta sınıflar bu ideolojinin yalnızca taşıyıcılarıdır. (hammalıdırlar) (Hammallar bazen kendi mallarını taşısalar bile, asıl işleri başkalarının taşıyamayacakları malları yüklenmektir. Çünkü faşizm **genel olarak mülkiyet kurumunu** savunur, orta sınıflar ise **özel olarak kendi mülklerini** savunurlar. Faşizmin, bu savunmaları, doğal-organik hayatın özel yasalarına uyarlı ve ona tâbi olarak koyuşu; kendi iç mantığı gereği her özel-tekil mülk

* Burada mülkiyetin feodal veya burjuva olarak farklı tarihi ve toplumsal içeriklerini saklı tutuyoruz. Mülkiyetle kastedilen, doğayı değiştirme faaliyeti, alanı ve sonuçları üzerindeki denetim ve kullanım işlevinin yerine getiriliş biçimidir.

* Örneğin, evrensel bir olgu olan bilimsel ve teknik ilerlemenin sonuçları, üretimin artan kapasitesi, kendisine uygun gelen toplumsal gelişmelerden koparılarak, öyle bir anlayış içinde kullanılır ki, «savaş, bilimsel gelişmeyi hızlandırır» sözlerinden de çıkarılabildiği üzere «herşey savaş içindir» uygulaması temel alınır. Hitlerin ünlü «tereyağı değil top» sloganını hatırlayalım.

için sonsuz bir garanti sağlayamaz. Bu sonsuz garanti genel mülkiyet kurumu içindir. Orta büyüklükteki mülkiyetler için, «mülkiyet kurumu»nun genel güvence sağlayışıyla sınırlı bir **özel** faşist anlayış sözkonusudur. Irk-devlet çerçevesinin «düzen»li bir yaşama imkânı verdiği yolunda uyandırılan kanı, orta mülk sahipleri için bu açıdan çok önemlidir. Yani büyük sermayenin artık terkedebildiği ırk-millet-millî devlet ideolojileri, tedirgin orta sınıfların kendi özel-tarihî sorunlarına yatıştırıcı cevaplar verir biçimde sunulduğunda veya böyle anlaşıldığında, geçmiştekinden daha canlı olarak bu sınıflarca benimsenir. Oysa büyük sermayenin mülkiyetindeki temel üretim kombinaları, **gerçek güç** kaynaklarıdır. Kuvvetin, güç'ün belirlediği bir alan içinde bunların varlığı temeldir. Ayrıca, bu anlayışın biçimlendirdiği ırkçı veya millî devletin, dünya üzerindeki yerini koyuşunu gerçekleştirebilmesi için bu **güçlere** zorunlu bir bağlılığı vardır.

Bu açıklamalardan çıkan ilk sonuçlardan biri şu oluyor: Faşizm, çeşitli üretim biçimlerinde teşekkül etmiş ve o dönemde kendi özel evrimlerinin belli anında bulunan tüm sınıfları, özel toplumsal rasyonellerinin gereklerinden alarak, doğal **kavganın** yasalarınca belirlenen bir düzene yerleştirme eylemidir. Bu düzende mülkiyetle ölçülen güç, hiyerarşiyi sağlar.

Bu durumda **«toplumsal bir sistem»**in savunulmasından söz edilemez artık. Tarihte birbirleriyle çatışmış ve nesnel olarak farklı, çelişik çıkarları temsil eden sınıflar ancak kendilerinin ortakça paylaştıkları bir **tehlike**'nin karşısında, böyle bir tarihî anda bir araya toplaşırlar. «Doğa yasası» ortak payda olur. Çünkü sistemin ötesinde varlıklarının özüdür artık önemli olan. Yaşama güdüsü, sınıf güdüsü olur, sınıf güdüsü, toplumsal sınıfın rasyonellerini **bir kenara** atar.

Ancak bu **güdü**'nün bile, -nasıl kabul edilmiş, değerlendirilmiş olursa olsun- **toplum**da yerleştirilmesi için bir kurumsal yapısı olmalıdır. İşte **böylesine bir yapı için tutarlı** anlayış, tüm «güdü»lerin ortamında, yani **doğa**da, doğal-organik yaşamın özel yasalarının yorumunda bulunabilir. **Çünkü orada, organizmalar arasında, değişmez, organizmaların kendileri tarafından değiştirilmez, güce dayalı, kuvvetle oluşan** (bu kuvvetli olma önceden belirlenmiştir, **içsel**dir) **«düzen»li bir hiyerarşi vardır.** Orada, şimdi güçlü olanın sonra da güçlü olacağı kesin bir **doğal yasadır.** Şimdiki konumun -yani şimdiki sınıfsal düzenin- bu doğal işleyiş yasalarını benimsemekle sürdürülebileceği «fikri»; toplumsal yaşamı, doğal yaşamın bir aynı özden unsuru olarak alan anlayışı besler. Bu **anlayışın** siyasal yansıması da Faşizm'i doğurur.

Faşizmin değirmenlerini döndüren çirkef suları, sınıflı toplumların ecel terlerinden oluşur. **Can çekişme** denilen olayla bağıntısı **budur.**

Bu çizilen tarihî çerçeve içinde bir tanım yapmak mümkündür:

Aşağıdaki tanım, Faşizm'in ortaya çıktığı dönemin birtakım özel oluşumlarını gözönüne almamış gibidir. Örneğin 1914-1932 yılları arasında ardarda gelen kapitalist buhranların sıkıntıları, savaş sonu Avrupa'sını çizen andlaşmaların doğurduğu patlamaya gebe sınır ve sömürge düzenlemelerinin yol açtığı gergin politik atmosfer v.b. Ancak bu özel oluşumlar faşist hareketin, iktidarı niçin şu ülkede değil de bu ülkede ele geçirdiğini açıklar. Yine tanımımız içinde yeralmayan, ülke ve toplumların özel tarihî koşulları; faşizmin niçin o ülkede kolayca geliştiğini veya güdük kaldığını, faşizmin ülkelerdeki özel biçimlerini (ulusal motifleri) açıklar. Yapısal değildir bu oluşumlar.

Faşizm, proletarya devrimleri çağında, başta finans-burjuvazi olmak üzere sınıflı toplum içinde yer alan tüm mülk sahibi sınıf ve bağlı zümrelerin varlıklarını sürdürme güdüsünden kaynaklanan kompleks bir anti-komünizmdir.

II. FAŞIST «DOKTRİN»

Yirminci yüzyılın bütün teknik hünerlerini taşıdıkları halde
Ortaçağ aletlerine benziyorlardı
Bir şeyler vardı biçimlerinde filan
İlm-i simyayla, büyüyle filan ilgiliymişler gibi
(N. Hikmet. *İnsan Manzaraları* s. 481)

Faşist ideoloji ve pratiğin, tüm mülk sahibi sınıfların ve özel olarak da kapitalizmin, kendini doğa planında koymasını, kurumlarını bu alanın yasalarınca düzenlemek zorunda kalmasını temsil ettiği yolundaki tanımımızı açmak için faşizmin ideolojik ve pratik belirli çizgilerini göstermek yararlı olacaktır.

«İtalyan Faşizmi», «Alman Nazizmi»nin bir önceki evresidir. Kısa bir tarihî hatırlamayı yeterli görüyoruz: Hitler'in 1924 «Birahane Darbesi»yle amaçladığı «Berlin'e yürüyüş», «Roma'ya yürüyüş»ün kopyasıydı. 1925'lerden sonra Hitler'in «Kavga»sı daha değişik ve üst biçimde sürdü. **Kavgam,** bu iki ayrı ama birbirine bağlı, uyumlu sürecin sentezidir.

Kavgam faşizmin özürü vermesi açısından en önemli bir belge. Şüphesiz bu kitap «Faşizmin (Nazizmin) felsefesi»ni yapmak için yazılmamıştır. **Nazi Doktrininin** açıklanması amacını güder. Bu doktrinin iç mantığını göstermek ve «kendisini doğa yasaları içinde koyup bu yasalarda meşruluğunu bulmak isteyen bir anlayış»ı sergilemek için seçildi örnekler.*

Öncelikle «toplumsal hayat»ın, doğal-organik hayattan farklı oluşunu reddeder :

> İnsan hiçbir zaman tabiatın hakimi olmak gayesine gerçekten eriştiğine inanmak gibi bir hata işlememelidir. Yarım öğretimin verdiği gurur böyle bir hata işlemeyo fırsat hazırlar. Tam aksine tabiatın hakimiyetinin gereğini ve zaruretini idrak etmek ve kendi hayatının, yükselmek için icap eden, o ebedî kavga ve gayret kanunlarına ne kadar ters düştüğünü anlayıp, bilmelidir. İşte o zaman,... , kuvvetin her tarafta ve tek başına zayıfı ezerek hakim olduğu ve zayıfı kendi hizmetini gördürmeye zorladığı veya parçalayıp dağıttığı bir dünyada insanın özel kanunlara bağlı olmayacağını hissedecektir. İnsan da bu en büyük akıl ve hikmetin sonsuz prensiplerinin hakimiyeti altındadır. İnsan bunları anlamağa teşebbüs edebilir, fakat bunlardan kurtulmaya hiçbir zaman muvaffak olamayacaktır.» **(Kavgam,** s. 248-49)

Tabiatın «aristokratik prensibi», «ilâhi, değişmez ilkeleri» olarak sunulan doğa yasasını şöyle açıklar :

> «**Daha kuvvetli olanın rolü hükmetmektir, daha zayıf olanla kaynaşmak değildir.** Eğer böyle davranmazsa kendi büyüklüğünü feda etmiş olur. Bu kanunu, sadece doğuşları itibariyle zayıf olan yaratıklar zalimane bulabilirler. Fakat bu husus da, onun zayıf ve sınırlı bir kimse oluşundan ileri gelir. Çünkü bu kanun onun vücudunu ortadan kaldırmasa idi, bütün canlıların gelişmesi akla sığmaz bir şey olurdu.» **(a.g.e** s. 294)

Böylece artık hangi ortamda, ne yapmak gerektiği formüle edilebilir :

> «Dünyada hayatın ölümsüz kanunlarına başeğmek lazımdı. Bu kanunlar hayatı bir KAVGA, yani sonu kesilmeyen bir KAVGA kabul ederler.» **(a.g.e.** s. 691)

«KAVGA» kime karşı yapılacaktır? sorusuna bütün mülk sahibi sınıflar adına Hitler hemen şu cevabı verir :

> «...millî bir hükümetin başta gelen görevi MARKSçılığa karşı bir yoketme savaşı açmaya karar vermiş insanları aramak ve bulmak ve daha sonra onlara meydanı ser-

* Aşağıdaki alıntılar yalnızca «faşizmin mantığı»nı sergilemiyor, aynı zamanda Marksist bir dünya görüşünün tam zıddını da açıklıyor. Bazı sözlerde var zannedilen aynılık son derece yanıltıcıdır. Örneğin Marksizm'deki «mücadele, sınıf mücadelesi» gibi kavramlarla, burada geçen «kavga, mücadele» kelimeleri içerikçe kesin bir zıtlığı temsil ederler. Marksizm'de «mücadele» diyalektik bir süreci anlatır. Bu süreç, mutlak bir olumsuzlama, ortadan kaldırma değildir Bir sentezle sonuçlanan, çok yönlü bir gelişmeyi, aşamayı ifade eder. Her aşama doğayı daha fazla değiştirme ve etkilemenin yanında doğa yasalarından da kerteli bir kopuşu anlatır. Oysa özellikle organik dünyanın tek yanlı bir yorumuna dayanan bu anlayışta da «kavga» ile kastedilen, zaman dışı mutlak oluşların ardarda gelişleridir. Bir değişmez yasanın somutlanışıdır. Aynı zamanda ilke olan öz-neden (yani kuvvet-güç) kendi içsel devrini yaşar. Hitler'in sık sık sözünü ettiği özel «idealizmi» zaten anti-Marksizm olan temelinden ötürü, aynı adlı kavramlara zıt içerikler vermekle kurulabilirdi.

best bırakmaktı. Bu hükümet sosyal, sulh, sükûn ve asayiş gibi manasız bir prensibin alçakane taraftarı olmamalıydı.» **(a.g.e.** s. 691)

(Burada okur, niçin **devlet kuvvetleri** değil de **aranıp bulunacak insanlar**'a bu **görevin** verildiğini düşünmelidir. Yine bu **adamlara meydanı serbest bırakma**'nın bütün toplumsal değer ve ölçüleri reddetmek anlamına geldiğini unutmayalım.)

Bu anlayışa çeşitli örnekler de verir :

«Fakat hiçbir zaman tabiî bir istidat sevkiyle, kazlara karşı 'iyi kalple' hareket edecek bir tilkiye veya sıçanlara karşı merhamet besleyen kediye tesadüf edilemez.» **(a.g.e.** s. 294)

Ve yine :

«İnsan tabiatının aman vermeyen matığına karşı isyan etmeye kalkışmakla, kendi sıfatıyla varolmasına saygı duyacağı prensiplerle mücadeleye girişmiş olur. İşte tabiatın isteğine aykırı hareket etmekle, kendinin mahvını böyle hazırlar. Gerçi burada bilhassa İbranî olan, aynı zamanda ahmakça bir itiraz, modern barışçılığın itirazı lâfa karışır: 'İnsan tabiata galip gelmelidir!'» **(a.g.e.** s. 296)

Nazizmin ırkçılığı da aynı «anlayış»dan ötürüdür :

«**Irkçılık, dünyayı idare eden ebedî iradeye uyularak, en iyinin ve en kuvvetlinin zaferini kolaylaştırmak, fena ve zayıf olanların boyun eğmesini istemek mecburiyetiyle tahmil edilmiştir.** Böylece tabiatın aristokratik prensiplerine hürmet gösterir. Irkçılık, yalnız milletlerin aralarındaki farkları görmez, aynı zamanda şahısların kıymet farklarını da tesbit eder.» **(a.g.e.** s. 399)*

İnsanî alışkanlıklara karşı oluşunu da aynı mantık içinde açıklar :

«... topluluk üzerinde fikrî* bir baskıya başvurulmalıdır. Topluluk insanî alışkanlıklarını kullanmamalıdır. Bu baskı topluluk tarafından pek farkedilmez. Böylece topluluk doktrinin hatalarını da görmez ve sezmez olur.* Topluluk dış görünüş itibariyle kuvvet ve baskının neticeleriyle karşılaşır ve ona tam olarak bağlanır.» **(a.g.e.** s. 38)

İşçi sınıfı ve genel olarak emekçi sınıflar bu doğacı mantık içinde önüne bir parça ekmek verildiğinde susan basit yaratıklardır :

«Halbuki işçinin arzularına kısmen cevap verilmek suretiyle onların kavga kudretini zayıflatmak cihetine gidilebilirdi. **Çünkü, halk arzusu bir kere tatmin edildi mi kendini idare edenlere körü körüne** bağlanır ve kavga kuvveti olmaktan çıkar.» **(a.g.e.** s. 44)

Tarihi seçkinlerin yaptığı yolundaki o bilinen burjuva tarih görüşü her şeye rağmen aşağıdaki biçimi alamazdı. Çünkü burjuva tarih anlayışının bu kesimi için seçkin kişilik olaylar içinde kendini gerçekleştirir ve ancak başarıyla yürürken sıfatını korur. «Tabiatın ilâhi yasaları» ile gelen bu «yasa»yı temsil eden bir «üstün insan» değildir. Anlaşılabilir, eleştirilebilir **insanî** yetenekleriyle öne geçer, toplulukları yönlendirir.

Oysa Hitler'in seçkini «misyonu» başından belirli, eleştirilemez, kitleler üstü bir mihraktır. Burada burjuva bireyciliği o her insana ait genel içeriğinden alınıp bir tek kişiye özgü hale getirilir ve idealizmin, dinin, metafiziğin, ilkel insan dünyasının gizeminin artık atılmış süslerinden karma bir traji-komik tören elbisesine büründürülür ve bunu «doğal hal» olarak sunar. Bu «haliyle» burjuva bireyciliği «şahsiyet»e çevrilir.

«Meydana getiren kuvvet, topluluk değildir, teşkilât kuran da ekseriyet değildir, daima her yerde, tek başına

* Altı çizilmemiş bölümün son cümlesi, sınıf tahakkümünü «tesbit» ve «tahmil» ediyor. «Kıymet»in yerine asıl ismini «sınıf»ı koyun, Hitler'i daha iyi anlarsınız.

* Nasıl bir «fikir» olduğunu yukarıda gördük.

* İşte, o mahut «fikrî baskı»nın, doğal güdüleri ön plana çıkararak, topluluğun «görüp sezmesi» olarak belirtilen «zihnî-aklî çaba»yı dumura uğratmaya çalışan bir «doktrin», kendini böylesine açıkça sergiliyor.

ferttir.»(a.g.e. s. 457 - Kitapta bu satırlar büyük harflerle yazılmıştır.)

«Tabiatın aristokratik prensibi» yine temel dayanaktır :

> «Eğer, ekseriyetlerin iktidarı yolundaki parlamento prensibi, tek bir adamın otoritesi prensibine üstün çıkar ve şefin yerine sayı ve kütle hakim olursa, bu tabiatın aristokratik prensibine aykırıdır.» (a.g.e. s. 81)

Bu, «seçkin şef»ler elbette ki bu «aristokratik prensip»den dolayı kitleleri hiçe saymak hakkına haizdirler :

> «Bu ölümlü dünyada, büyük bir deha tarafından yapılan bir icraat halkın ataletine karşı hücumu andıran bir hareket değil midir?» (a.g.e. s. 80)

Çünkü :

> «Halk topluluğu seçkin dehalara sevki tabiîsi ile düşmandır.» (a.g.e. s. 89)*

Bu «seçkin deha» nasıl ortaya çıkıyor :

> «İKTİDARLI KAFA aranması, daha önce de söylediğimiz gibi hayat mücadelesinin haşin seleksiyonu ile meydana gelir.» (a.g.e. s. 458)

O, bazan «volk»a, millete karşı duyulduğu sanılan coşkulu duygular, iyi iş gören aracına karşı küçük zanaatkarın duyduğu, kendi varlık içgüdüsüyle karışık ilginin, benimsemenin eşidir. Bir araç nekadar onu kullananla özdeşse, o kadar özdeştir halkla «seçkin». Silâhşörün tabancasına, köylünün toprağına karşı duyduğu ilkel, içgüdüsel bir korkuyla karışık sevgidir bu. Faşist doktrinde millet bu küçümseme, korku karışımı güdüyle «sevilir».

> «Büyük halk topluluklarını gerçekte olduklarından daha budala sanmaktan kaçınılmalıdır.» (a.g.e. s. 175)

Gelişme, ilerleme düşüncesi ve olgusuna karşı kesin bir karşı oluş vardır. «Kuvvetlenme» espirisi içinde görülür yukarıdaki olgunun somut biçimleri. Yani yine «kavga»nın gerekleri için araç. Ama iktisadî gelişmenin bir **hedef** olmasına karşı bay Hitler, ve şu çarpıcı gelen sözleri ediyor :

> «...iktisadî gelişme daha çok devletin çökmesinin yakın olduğuna işaret eder.» (a.g.e. s. 153)*

Bu kadar gerici olmasına rağmen kendisine «ihtilâlci» sıfatını niçin taktığını da şöyle açıklıyor :

> «Bir inkılap hareketi gerçekte ne kadar az bir değer taşırsa, o inkılap hareketi eski şekillere o kadar çok kin besler.» (a.g.e. s. 267)

İşte faşist «devrim» espirisi bu; ne kadar eski şekillere hasret duyarsanız o kadar «devrimci»siniz. Ve gayet tabiî ki bu «devrim» en yüksek şeklini, o en eski insanların vahşet dünyasının özel yasalarının geçerli olduğu bir dünyada buluyorsa şaşırmamak gerekir.

Hitler'in «mülk sahibi sınıfların» savaş sonrasında ve proletarya devrimi dalgası altındaki varlıklarını koruma ihtiyaçlarını, arayışlarını anlattığı bölüm, onun ayaklarını neye dayadığını, ne adına ne amaçla iş gördüğünü çok iyi bildiğini gösteriyor :

> «1918 yılında millet siyaset bakımından iki parçaya bölünmüş durumdaydı. **Sayıca çok olan birinci parça el ile çalışan meslek sahipleri hariç olmak üzere milletin aydın tabakalarını** teşkil ediyordu. **Bunlar** sathi manada **millî idiler.** Yani bunlar, devlet menfaatleri denilen, fakat daha çok hanedan menfaatleri ile aynı şey haline gelen çıkarları önemli şekilde temsil ediyorlardı. Bu kısma dahil olanlar, rakiplerinin baskı ve şiddetleri dolayısıyla, tesirleri sathi ve henüz gelişmemiş olan manevî silâhlarla ideallerinin fiile çıkarmaya, hedeflerine ulaşmaya çalışıyorlardı. Daha bir süre önce idareci durumunda olan bu sınıf şiddetli ve tek bir darbe ile boylu boyunca yere se-

* Halkın Hitler gibi «dehalara» düşman olmasının aklı ile karar vermesi olduğunu birkaç kez isbat edildi. Özellikle halk ile kasdedilen işçi sınıfı olduğu belliyken.

* Aptalca gibi geliyor bu. Fakat iktisadî gelişmenin, gelişmiş bir toplumsal düzeni de zorunlu kıldığını yaşayan, ama kabul etmek istemeyen bir sınıfın çaresiz öfkesini itiraf etmesidir bu.

rildi. **Korkudan titreye titreye,** insafsız galibin bütün kötülüklerine boyun eğdi.

Bu sınıfın karşısında el ile çalışan işçiler yeraldı. (a.g.e. s. 350)

Ve Hitler buna karşı neyi öne sürerek karşı çıkılması gerektiğini de söylüyor :

«Alman **milleti** hürriyetini sağlamak imkânını bulamamışsa bunun sebebi koskoca bir **milletin beka sevki tabiîsinden ve yaşama iradesinden mahrum oluşu idi.**» (a.g.e. s. 351)

Bu alıntılarda Hitler'in «milletin aydın tabakaları» olarak tanımladıklarının, Prusya Monarşisinin kalıntıları, büyük burjuvazi ve orta burjuvaziyi içine alan geniş bir mülk sahibi sınıflar koalisyonu olduğu hemen anlaşılmakta. «Devlet menfaatleri» olarak üstü kapalı geçiştirilen şeyin «kutsal mülkiyet hakkı» olduğu, «şiddetli ve tek bir darbe»nin proletarya devrimi anlamına geldiği, «tesirleri sathi ve henüz gelişmemiş olan manevî silâhlar»ın bu bunalım anındaki mülk sahibi sınıfların aradığı «doktrin» olduğu ve «beka sevki tabiîsi» ve «yaşama iradesi»nin «doktrin»in kaynaklandığı «tabiatın ölümsüz yasası»nı formüle ettiği ve «hürriyeti sağlama imkânı»nın faşizmin siyasal örgütlenişi, iktidarı ele geçirişi demek olduğunu görüruz.

Faşist uygulamalar konusunda örnek vermeyi gereksiz görmekteyiz. Çünkü faşizmin 20 yıllık uygulaması açıklama gerektirmeyecek kadar **ibret** vericidir.

III. ÇÖKEN BİR EGEMEN SINIFIN (BURJUVAZİNİN) İDEOLOJİSİ OLARAK FAŞİZM

1920'lerin tüm mülk sahibi sınıfları içine alan ekonomik-politik bunalımı içinde burjuvazi, ayrıca **egemen yönetici sınıf olarak vardığı yeni aşamasının** özel bunalımını da yaşamaktadır.

Çökme dönemine girmiş bir sistemin egemen sınıfının ideolojik çırpınışını 18. ve 19. yüzyılların aristokrasisinde açıkça gözleyebiliriz.

Burjuvazi feodaliteye karşı siyasal iktidar talebiyle çıktığında gerekçesi toplumsal gelişmenin nesnel yasalarıydı. Bunun karşısında feodalite, parça parça edilmiş dinî - ilâhi yasaları umutsuzla ileri sürerken, temelde doğa yasalarına, onun gereklerine daha umutla sarılmıştı. Tarihçi okul, aristokrasiye, toplumun organizmacı yorumunu, doğal seçmenin ebedi ve evrensel bir yasa olduğu görüşlerini sunuyordu. Aristokrasinin kendi varlığını sürdürmek için doğaya sığınması raslantı değildi.

Nitekim, kapitalizmin belli bir uğrağında burjuvazi, faşist hareketin «doktrininde, kendi varlığını sürdürebilmesinin biricik olanağı olarak sunulan doğa yasası»na tutunmaya çalıştı.

Böylece, çöküş anlarında tüm egemen sınıfların kendilerine doğal-organik hayatın yasalarında gerekçe aramalarının genel tarihî bir olgu olduğunu görüyoruz.

Bu benzerlik, çöküş anlarına özgü değildir. Üretim biçimlerinin doğuş-yükseliş, olgunluk ve çöküş dönemleri diye ayırabileceğimiz evrelerinde, **egemen sınıfların topluma kabul ettirmek istedikleri ideolojileri, hep egemen-yönetici konumlarını korumaya yönelik olmasına rağmen, aynı temel varsayımlardan kaynaklanmaz.** Yani, egemen sınıf ideolojisinin toplumsal sorunu koyduğu alan, her evrede aynı değildir. Bu alanlar, doğuş-yükseliş anında: çağının somut, pratik bilgi düzeyi (ki materyalist felsefelerde ifadesini bulur); olgunluk evresinde: ilâhi (dinî) veya evrensel akıl, ruh gibi **değişmez ilkeler** düzeyi (dinler ve felsefî sistemlerde ifade edilir) çöküş evresinde: organizma veya doğa düzeyidir (organik toplum kuramları, **doğa yasasından** kaynaklanan toplum anlayışları ile ifade edilir).

Bu vargımızı örneklerle biraz daha açalım :

Bir sınıf, ait olduğu üretim biçiminin nesnel gelişiminde zorunlu bir fonksiyonu yerine getirdiği ilk evrede (üretimin devamının gerekli bir ögesi olarak) ideolojisi, çağının bilgi düzeyinin dolaysız bir yansımasıdır. (Örneğin kölelerle efendilerinin, serfle derebeyinin çağlarının geçerli ideolojilerini nüans, yorum farklarıyla kabul etmeleri, burjuvazinin o dönemdeki en ileri bilimsel anlayışa sahip çıkması gibi). Sınıf, egemen-yönetici sınıf haline geldiğinde ve üretimin devamında dolaylı bir kontrol ögesi veya üretimin dış koşulları için bir öge haline geldiğinde bu durumunu açıklayabilecek bir ideolojiyi benimser. (Örneğin doğanın ve toplumun ilâhi, değişmez bir düzen içinde yönetildiğini ileri süren teolojik sistemlerin feodal sınıflar için, «idea»nın, «aklın» en üst biçimde dışlaşması olarak çağının devlet - toplum yapısını gösteren idealist felsefe sistemlerinin burjuvazi için geçerli ideolojiler olması. Ayrıca kapitalizm çağında çeşitli adlar altında ileri sürülen birçok özünde idealist sistemler de aynı iş içindir.)

Egemen sınıfın üretiminin devamında gerekli bir öge olmaktan çıktığı, hattâ engelleyici, durdurucu özelliğinin açığa çıktığı evrede çoküş halindeki egemen sınıf, toplumsal hayatın tarihî gereklerinde bulamadığı dayanağı doğada bulmaya çalışır. Aynı anlarda yeni bir toplumsal sınıf, çağının o ana kadar nicelik ve nitelikçe gelişen bilgi düzeyi ile uyumlu bir dünya görüşünü oluşturmakta, siyasal iktidar yolunda köklü atılımlarda bulunmaktadır. Bilimsel gelişmenin şafağında parça parça edilmiş kutsal metinlerin veya ebedî ilkelerin egemen sınıfa ayakta kalma umudu vermesi artık düşünülemez. Hâlâ elinde tutabildiği örgütlü zor gücü (devlet) toplumsal düzey ile belli ölçüde sınırlı olduğu için, ya bu doğa yasalarına göre yeniden biçimlendirilecek veya bu «yasa»ya göre örgütlenmiş gerekçesiz bir zorbalığın yardımcı unsuru haline getirilecektir. (Feodalite döneminde Makyavel'in teorisini yaptığı, engizisyonun uygulamaya çalıştığı, «tanrının sevgili kralı» yerine «güneş kral» olmayı yeğleyen monark'ların dile getirdiği ihtiyaç bu zorunluluktan doğar. Burjuvazi için faşizmin ifade ettiği şey de bundan dolayıdır.)

Yukarıda özet olarak verdiğimiz açıklama, faşizmi tarihî bir çerçeve içinde ele almamıza imkân vermektedir. Böylece istisnaî bir olay değil, sınıflı toplumların egemen sınıflarının yapısal özelliklerinden doğan bir olgu olduğunu saptayabiliriz. Özel olarak, faşizmin, niçin üretimin temel toplumsal yapısını -sınıf ilişkilerini- zorba bir özenle korumasına karşılık, üstyapı kurumlarında «doğa yasaları»na uygun bir dizi değişikliği gerçekleştirmeye koyulduğunu açıklamak mümkün olur.

1920'lerde faşist uygulamalarda çözümünü arayan **bunalımın bu ikili yapısı** (hem tüm mülk sahibi sınıfların, hem de bu bütün içindekilerle ayrı ayrı çelişkileri olan burjuvazinin özel buhranının içiçe oluşu) Faşist hareketin tarihinde hemen göze çarpar. Mülk sahibi sınıflar «hareket»e adetâ sırayla katılırlar. Önce **tehlikeyi** en yakınında ve iki yönlü hisseden orta ve küçük mülk sahipleri, sonra aristokrasinin alt ve orta tabakaları, orta köylülük, büyük sermayenin bir bölümü ve sonuçta mülk sahibi sınıfların tümüne yakın bir «cephe». **İktidarı oynama büyük sermayenin ciddî katılması başlar başlamaz hız kazanır.**

İktidara geçen faşizmin ilk işi, **ortak tehlikeyi** bertaraf etmek olur. «Genel olarak mülkiyet kurumu» kurtarılır. Sosyalist hareketin örgütlü kadrolarının katli «mülkiyet cephesi»*'nin baş hedefidir.

Fakat asıl sorun da bu ilk evreden sonra başlar. İttifak «tarihî» görev ve amacını yerine getirmiştir. «Mülk sahibi sınıfların **tarihî** ihtiyacı olan faşizm» yerini «egemen burjuvazinin **yapısal** bir ihtiyacı olan faşizm»e bırakmaya başlar. Alman deneyinde, SA'nın, G. Strasser ve E. Roehm kanatlarının imhası bu geçişi simgeler. (İtalya'da aynı nitelikli fakat daha az kanlı bir «geçiş» oldu) «Hareket»in başlangıcında egemen olan orta sınıf özellikleri, iktidar döneminin katı

* Bunu, faşist partinin odağında ve belirleyici olduğu bir «milliyetçi cephe» olarak da okuyabilirsiniz.

kurumsal kalıplarının oldukça gizlediği daha «seçkince» özellikler yanında etkisini yitirir. Bu «geçiş» Almanya'da fazlaca tepki uyandırmadan sağlanmışsa, nedeni Nazi Programı ve Doktrininin orta sınıflara ülke dışında «güvenlik»* vaadeden ve bunu derhal uygulamaya koyarak «iştah»ları canlı tutan özel içeriğidir.

* Bu terimin, «yaşama, varlığını devam ettirme hat'â alanını genişletme imkânı» yerine kullanıldığını belirtelim. «Alman hayat alanı»nın gerekçesi buydu. Aynı zamanda kıtada yeterli bir metropol alanın düzenlenmesini isteyen Alman büyük sermayesince de cazip bulunuyordu.

IV. GÜNÜMÜZDE VE ULUSLARARASI DÜZEYDE FAŞIZM

Günümüzde uluslararası kapitalist-emperyalist sistemde bir faşizm eğiliminden, oraya doğru bir gidişten bahsedilebilir mi?

Bu soruya verilen «evet» karşılığı, genellikle düz bir mantığın ürünü olarak veriliyor. Şöyle ki: emperyalizm dünya ölçüsünde geriliyor. Sistem, alan olarak küçülüyor. Son «parasal» bunalımlar ve sürekli enflasyon, kapitalizmi nefes nefese bıraktı. Sistemin kendini diktatörlükten başka bir yolla savunması imkânı kalmamakta giderek.

Bu değerlendirmeden kalkılarak verilen cevap, faşizmi şiddet dozu fazla bir diktatörlük olarak kabul eden anlayışların doğal ürünüdür.

Buraya kadar yaptığımız çözümlemelerde faşizmin, tüm sınıflı toplumların sonuna gelindiğini gösteren son derece **tarihî bir döneme tepkinin** yanında özel olarak kapitalist sınıfın egemen sınıf olarak vardığı belli bir aşamanın doğal eğiliminden de kaynaklandığını açıklamaya çalıştık. Yani faşizmin bir mekanik karşı koyma, sistemin kendi rasyonelleri içinde bir savunma olayı olmadığını vurgulamak istedik.

1920'ler dünyasının kapitalist sistemi ve o anın mülk sahibi sınıfları, ilk kez somut bir tehditle yüzyüze kaldığında, o anın aşamasının özgül biçimleriyle uyumlu bir tepki doğdu. Bu tepkinin özel yapısı, o anın yürürlükteki «millî kapitalizm»*iyle uyumlu idi. Böylece «millî devlet», «milliyetçilik», «ırk—seçkin ırk» mitoslarının, ideolojisinde başlıca temeli oluşturduğu siyasî-toplumsal akımlar doğdu. Bu ideolojik bakışta, «millî devlet» ve «üstün ırk»ın **kendi geleneksel alanının** ayrıcalıklı durumuna göre ayarlanan bir **dünya düzeni** kabul ediliyordu. Çünkü kapitalizmin doğuş çağlarının, burjuvazinin yükseliş döneminin «millî» nitelikleri, 1920'lerde hâlâ dünya kapitalist sınıfları için ayırıcı bir ölçü idi. Alman kapitalizmi, Fransız kapitalizmi ayrımı yapılabiliyordu.

* Başka bir tanım bulamadığımız için, bu tabiri aşağıdaki kısa açıklama ışığında ele alan okur, doğacak yetersizliği anlayışla karşılayabilir: «1920'lerin millî kapitalizmi» ile şunu anlatmak istiyoruz: Klasik metropol-sömürge ilişkisi içinde, metropolde üslenmiş emperyalist ülke burjuvazisi, tüm üretim mekanizmasını metropole yerleştirir. Kapitalizme özgü temel kurumsal yapı da buradadır. Sömürgeyle kurulan ilişki çoğunlukla, hattâ tümüyle iktisat dışı zor —işgâl vs. ile— kullanarak gerçekleştirilir. Sömürge ancak hammaddenin yeterli ve düzenli getirilmesine yetecek ve ülkeye sokulan malları satın alanlecek kadar «geliştirilir.» Yani metropol ile sömürge arasında hem fonksiyonel hem de yapısal bir farkın özenle korunduğu bir tarihsel dönemdeki metropolü tanımlamak için bu tabiri kullandık. Günümüz emperyalizminde bu fark fonksiyonel-dir. Gerek metropol gerekse bağlı ülkede yapısal benzerlikler egemendir genellikle.

1945'ler sonrası dünya, son 30 yılın hızlanan gelişimi, artık «millî»likten uzaklaşan «uluslararası kapitalizm» ve bunun somut kurumları «uluslararası şirketler, tekeller» döneminin başlayıp sürdüğünü açıkça gösteriyor. Dünya kapitalizminin bu dönemdeki buhranlarının ancak uluslararası tedbirlerle önlenmeye çalışıldığını biliyoruz. Bir dizi uluslararası-devletlerarası kalıcı kuruluşlar (Para Fonu, GATT, Dünya Bankası)* hem kapitalizmin haldeki gelişim düzeyine uyabilen zorunlu örgütlenmeler olduğu için, hem de bu buhranları mümkün olduğu kadar dizginleyebilmenin gerektirdiği kurumlar oldukları için gereklidirler.

* Aynı şey, sistemin savunması için kurulan (askerî-siyasî) örgütlenmeler (NATO - SEATO - CENTO - RCD - ANZUS gibi) ve ekonomik bütünliğe gitme girişimleri (ortak pazarlar gibi) için de sözkonusudur.

Bu uluslararası kapitalizmin kozmopolit kapitalistleri için «millî» önyargılar, kaygılar artık sözkonusu değildir. Bir avuç **seçkin**dir onlar. Aralarında sistemin özünden gelen çelişkiler, anlaşmazlıklar elbette vardır. Ama **dışa** karşı belli anlamda birleşmeleri de doğaldır.*

* «Kapitalistler (emperyalistler) arası çelişki» üretim biçiminin yapısal bir gerçeği, özelliğidir. Fakat kapitalist (emperyalist) ülkeler arası çelişki tarihsel bir gerçek bir özelliktir. Yapısal olan, birimler arası çelişki olduğuna göre, değişebilir bir tarihsel alan kategorisi olan ülke veya yine tarihsel bir kategori olan birimlerin özel bir toplamı ulusun limit bütünlükler olarak konması yanıltıcıdır. Tarihsel kategoriler değişebilir yani ülke ve ulus daha değişik boyutlar kazanabilir, başka ülke ve uluslarla birleşebilir ama, o an-

Bu «seçkinler» ırk, millet vs. ölçülerinin ötesinde kendi **seçkin**liklerinin özel ideolojisini benimseyebilirler, hattâ bu ideolojileri oluşturulmuştur bile.*

Çağdaş kapitalist birimler (büyük uluslararası tekeller)in yönetim mekanizmasında görülen yeni biçimlenişler de ilginçtir. Artık «sermaye sahibi»nin yerini «sermayeyi kontrol edenler» alıyor. Klasik patronların yönetim, karar fonksiyonları «şirket adamları» denilen, çekirdekten yetişme «yönetici-tekel bürokratları» tarafından

yerine getirilmektedir geniş ölçüde. Ford, Krupp, Rockfeller, Onasis'ler devri kapanmak üzere. Bu saydıklarımız kalıntılar gibi adetâ. Örneğin bugünün en güçlü tekellerini yönetenlerin o tekellerin en büyük hissedarları olmadığı olgusu.

«Millî devlet» artık eskimiştir, bir ayak bağıdır artık. Uluslararası tekellere uluslararası yönetim aygıtları gerekiyor. Öyle bir aygıt olmalı ki bu uluslararası tekellerin **çalışmalarına** elverişli olsun.

Bir «seçkin yönetici» azınlığı doğmuştur. Bu seçkinler, aynı zamanda varolan «millî devlet»lerin de içlerinde, bu «devletin» etkili karar organlarında da hatırı sayılır sayıda yer almaktadır. Üstelik devlet mekanizmalarının çağdaş imkânlar sonucu değişen yapısında, kendi içinde uyumlu, organize bir azınlığın karar süreçlerini tam denetim altına alabildiklerini de görüyoruz.

Çağdaş kapitalizmin uluslararası niteliği, bu uluslararası bir seçkinler «sınıfı» ideolojisine temel olabilir. Yukarıda bu «seçkin»lerin kapitalist sistem içinde kendi özel yetenek ve çabalarıyla konumlarını elde ettiklerini gördük. Bu süreç «seçme»ye, «ayıklanmaya» tâbi bir süreçtir. Seçme, ayıklanma anlayışının geleneksel-doğal kaynağı organik hayatın kendinde varsayılır.

Böylece faşizm ideolojisinin kaynaklandığı yerle karşılaşıyoruz: Doğa. Neo-faşist eğilim, seçkinliğin çağdaş süsleriyle bezenmiş olarak selefiyle kucaklaşır.

«Seçkin»lerin, ancak kapitalist sistemin haldeki kuralları ve yapısı sonucu elde ettikleri yeri korumak istemeleri «doğal»dır. Bu istek, özellikle son yıllarda ardarda gelen kurtuluş savaşlarının zaferlerine bir de sistemin kendi iç buhranı eklenince tedirgin, aceleci bir arayışla kendini duyuruyor.

Millet, ırk mitoslarını aşan bir kozmopolit «seçkin»ler ideolojisinin humuslu toprağı olmaya aday yer ABD'dir. Yeni faşist eğilim kesinlikle ABD kökenli olacaktır. Bu ülkenin özel tarihi-etnik nitelikleri, yeni-faşist ideolojinin popülarize edilmesine son derece elverişlidir. Ayrıntılı bir açıklamayı daha sonraya bırakarak şu sonucu şimdiden söyleyebiliriz: ABD toplumu içinde, güçlü bir neo-faşist hareket geliştirilebilir ve tüm kapitalist-emperyalist sistemin başlıca tekellerinin anavatanında, dünya kapitalizminin **seçkin** zümresini de yanına çekecek **üst seçkin**lerin yönlendirdiği akım egemen olabilir.

Şüphesiz bu sonuç için **şu anda somut** bir gelişme yoktur. Ancak bir eğilim ve bir imkân arayışının ilk izlerini böylesi bir çabanın içinde yürütüleceği ekonomik-politik ortamı açıklıkla görebiliyoruz.

Birçok şey, 1975'lerin ABD'si ile 1920'ler Almanya'sının benzer durumda olduğunu gösteriyor.

Faşizmin bir üretim biçimi olmadığı kesin. Fakat kapitalizmin, mülkiyete dayalı toplum biçimlerinin buhrana düştükleri ve aynı anda güçlü bir karşı alternatifle yüz yüze geldiklerinde hızla gelişen bir doğal kendini koruma hareketi olduğunu da gördük. Buraya kadar **bir sistemin, bir toplumsal sistemin kendisini koruması ile o sistemin egemen sınıfının kendini koruması** arasında ayırdedici farkı da vurgulamaya çalıştık.

1950'lerin «Mc Carthy»ciliği unutulmaması gereken bir olay. II. Dünya Savaşında ABD halkı içinde oldukça yaygınlaşan SSCB'ne karşı sempati, hattâ hayranlık, soğuk savaş politikalarına gerek duyan tekellerin körüklediği «anti-komünizm» kampanyalarında hızla söndürüldü. Bu işin bu denli amansız yürütülmesi için «Sovyet atom bombası»nın varlığına dayalı, ABD orta sınıfının içgüdülerine yönelik propaganda yeterli oldu.

Şimdi 1950'nin propaganda kampanyalarında olmayan, ABD'nin bizzat rol oynadığı somut olayların yankıları en sarsıcı sonuçlarıyla ABD'de duyuluyor. Güneydoğu Asya'daki kesin yenilgi, Ortadoğu'daki ikilem, NATO'daki buhran üstüste biniyor. ABD yayılması, tarihinde ilk defa bu denli geniş bir çekilişe zorlanıyor. Tıpkı 50 yıl süren Alman gelişmesinin 1918'deki büyük yenilgisi gibi.

daki sistemin tarihsel olarak **birimi** olan küçük özel işletme, şirket, tröst, kartel, grup veya uluslararası şirketler arasında çelişki devam eder.

* Yüzyılın başlangıcından beri geliştirilen ve son yıllarda emperyalist sistemin sosyolog-tarihçi vs.lerince hız verilen «uygarlık» üzerine teoriler ilginçtir. Batı uygarlığının yaşama ve gelişmesi için harcanan bu «bilimsel» çabaların birisine (A. Toynbee'ninkine) kısa bir bakış, bu «teori»lerin neye yarayabileceğini gösterir. A. Toynbee'nin kendine özgü «Seçkinler (yaratıcı azınlık), İç Proletarya, Dış Proletarya» ve «Meydan okuma-karşı koyma» gibi temel kavramlarının uyandırdığı ilk düşüncenin bile yeterli bir kanıt olduğunu sanıyoruz

«Seçkinler» ideolojisinin popülarize edilmesine aktüel bir örneği, —sex, şiddet, karate karması filmlerin dolaylı bağı dışında— «dünyamıza inen tanrılar» temalı kitaplarda bulabiliriz. Bunlarda, aramızda dolaşan «tanrı»larımızdan, ayrıca kendi aralarında sıkı bir bağ bulunan son derece üstün niteliklere sahip «seçkin bir çevre»den bahsedilir. Dünyayı yöneten, güçlü, çokbilmiş kişilerdir bunlar. Ve üstelik çok eski çağlardan beri bu böyle sürüp gitmektedir. O halde bundan sonra da —varlıklarının farkında olarak «güven» içinde— sorunlarımızı bu beylerin «üstün akıl»larına bırakarak «yaşamaya» devam edebiliriz. Bu «üstün akıllı»ların bugüne dek insanlara etmediğini bırakmadıklarını «akıl» gösterse bile.

ABD, bir dizi kapitalist ülkenin en güçlüsü olarak bugüne dek yürüttüğü «dünya ölçüsündeki **taahhütleri**»ni yerine getiremiyor artık. Şüphesiz bundan en çok üzüntü duyan ABD'de üslenmiş tekellerdir. Ve aynı zamanda buna, varolan uluslararası yapısı ile uyumlu tedbirlerle kısa zamanda çare bulmak isteyecekler de onlardır. Üzüntü öfkeyle yer değiştirebilir.

Tekelci kapitalizm yol ayrımındadır. Önümüzdeki sayılı yıllar içinde tarihî anların yaşanacağını söylemek kehanet olmasa gerek.

Kapitalist sistemin zaafının yenilgisiyle ortaya çıktığı anların, devrime olduğu kadar faşizme dönük karşı-devrime de yataklık edeceğini, ettiğini hiç unutmamak gerekir. Hele ABD gibi sosyalist hareketin kısır kaldığı bir ülke için bu hatırlatmanın özel bir önemi vardır.

Bu genel çerçeve içinde, faşist ideolojinin kurumlaşmasının, «devletin faşıstleşmesi» olayı çerçevesinde gelişebileceği daha fazla imkân dahilindedir. Neo-faşizmin ABD'deki gelişme şansına dikkati çektiğimiz için özellikle ABD'nin **yürütme-yönetim** aygıtlarının son 30 yıllık deneylerinde belirginleşen tutumlarının bu imkâna oldukça açık olduğunu belirtelim. ABD yürütme-yönetim mekanizmasının en önemli ögeleri, Beyaz Saray, danışmanları, Pentagon, CIA ve FBI'ın son zamanlarda ortaya çıkan hünerlerindeki ortak eğilim, bazı ipuçları veriyor.

Büyük tekellerin varlığını sürdürmek güdüsünün acilen çözümü gerektirdiği şu anda, bunu sağlamak için kitleye yaygınlaştırılması işi, gazeteden radyoya, televizyona varıncaya dek tüm kitle etkileme araçlarının tekeller denetiminde olduğu ABD'de fazla zorluğa uğramadan yapılabilir.

Belki bu propaganda aygıtları istenen kitle desteğini (bu, faşizmde kitlenin denetim altına alınması demektir aynı zamanda) sağlamayabilir. O zaman bu «denetilen destek» gelişkin kitle kontrol araçlarıyla «sağlanmaya» çalışılır. Tarihte faşist partilerin tüm sınıfların içinde «örgütler» kurarak becerdikleri denetimin araçlarla yapılabileceği «fikri» denemeye değer bulunabilir. Tüm bu usullerin «ölüme çare» olamayacağını Marksistler başından bilirler ama «ölüme çare» aramanın çırpınışını yaşayan sınıfın -deneyebilirse- sonunda bile anlayamama gibi trajik bir «kader»i vardır.

(Yazının «faşist diktatörlük», «Türkiyde faşizm», «Faşizme karşı mücadele» bölümleri gelecek sayımızda yayımlanacaktır.)

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Üzerine

Doktor Hıkmet Kıvılcımlı, Türkiye sosyalizmi tarihinde mutlaka eleştirilmesi gereken bir kişidir; *karalamak* üzere değil, öneminin anlaşılması için. Çünkü sosyalizm tarihinin önemli bir kısmında hayattadır ve etkindir. Sosyalizmin Türkiye'de gelişmesi tarihi içinde yoğrulmuştur; bu bakımdan, sözkonusu gelişme biçiminin bir çeşit göstergesi gibidir. Öte yandan, sosyalizmin gelişmesine onun da katkıları vardır. Bunların da ayrıca anlaşılması, değerlendirilmesi gerekir.

Kıvılcımlı'yı eleştirirken özellikle nesnel bir tavır takınmanın gerekliliğine inanıyorum. Yani, herhangi bir politik hedefin kaygılarına kapılmadan ,doğrudan doğruya Kıvılcımlı'nın kendisinin ne olduğunu, neleri, niçin temsil ettiğini anlamak, başlı başına bir zorunluluktur. Böylesi, kanımca, Kıvılcımlı'nın şu ya da bu özelliğini bazı polemikler için abartmaktan daha yararlı bir çaba olur Türkiye'de sosyalizmin geçmişini anlamak için.

Bir eleştiri, ister istemez, eleştiri nesnesi olan kişinin, akımın, olayın, v.b. olumsuz yanlarını ön plana çıkarır. Ama bu, olumlu yanların inkârı demek değildir elbette. Kıvılcımlı'yı eleştirirken bazı noktaları abartmak, haksızlık etmek beni fazla ürkütmüyor, çünkü bunlar karşı-eleştirilerle onarılır, düzeltilir; ama Kıvılcımlı gibi hayatını davaya adamış bir devrimcinin *bu yanına* ufak bir saygısızlık göstermekten gerçekten çekiniyorum. Şüphesiz yalnız Kıvılcımlı için değil, sosyalizme emeği geçen herkes için böyledir bu. Türkiye gibi, suçlamalarda ölçünün çok çabuk kaçtığı ve en ağır saldırıların sorumsuzca yöneltilebildiği bir ülkede, dilimizi bu gibi küfürbaz alışkanlıklardan arıtmak için gerçekten zorlu bir çaba göstermeliyiz.

Hikmet Kıvılcımlı'nın eserlerinde bazan ikici (dualist) gibi görünen özellikler, onun neredeyse iki ayrı teorik kimliği olduğu yorumuna yol açmıştır. Ben bu görüşe tamamen katılmıyorum. Çünkü her ne kadar çeşitli düzeylerde ikici olsa da, aslında, bütün teorisi, o ikiciliği bir teorik tekçiliğe (monizme) indirgeme çabasıdır.

Kıvılcımlı'nın eserlerini ikici bir yapı içinde ele alanlar, daha çok onun bir yanını benimsemek isteyip, öbür yanını kabul edemeyenlerdir. (tabii, *görünürde* varolan «yan»lar bunlar). Kıvılcımlı'yı herhangi bir eleştiriden geçirmeden kabul etmeye eğilimli olanlar ise, eserinin *bütünlüğünü* vurguluyorlar. Ben de bu eserin bir bütün olduğunu düşünmekle birlikte, yanlışlığının kanıtlanması durumunda Kıvılcımlı'dan geriye *hiçbir şey* kalmayacağı kanısında değilim. Çünkü, söylediği *her* şeyin yanlış olduğuna inansak bile, enerjisi, uğraşı, çalışkanlığı, teorik ve pratik cesareti, geride gene saygıdeğer bir sosyalist imgesi bırakmaya yeter.

Kıvılcımlı'nın eserinin «ikici» yorumları, politik yazıları ile «tarih tezi» arasında, devrimde proletarya partisiyle «vurucu güç»e verdiği roller arasında, Türkiye'nin sınıflar analiziyle, bulduğu çözüm arasında bazı uyuşmazlıklar bulunduğu inancına dayanıyor. Kıvılcımlı'nın kullandığı dilin özellikleriyle bu ikiciliğin analizine başlıyabiliriz.

ÖZEL DİL-ÖZEL TERMİNOLOJİ

Hikmet Kıvılcımlı denince herkesin aklına gelen *ilk* özellik, genellikle, özel bir dildir. Kıvılcımlı'nın dilini hiç beğenmeyenler de var, o dili taklide özenenler de. Değerlendirilmesi nasıl olursa olsun, *özel* bir dilin varlığı, kesin bir olgudur. Her özel dil gibi bu da, anlaşılmayı önemli ölçüde güçleştiren bir faktördür. Ama Kıvılcımlı'nın bu dili yanlız kadrolarla konuşurken kullandığı da söylenemez. Hazırladığı parti programlarında, daha geniş kitlelere hitap eden yazılarında da, aynı özel dili görürüz. Öyle ki, bu dili benimsemek neredeyse Kıvılcımlı'nın düşüncelerini benimsemenin ön-koşuludur.

Böyle bir dille konuşmak, Kıvılcımlı'ya zaman zaman yöneltilen «bireycilik» suçlamasının inandırıcı bir kanıtı olabilir. Çünkü gerçekten *bireysel* bir dildir. Kendisini kabul edenlerce yeniden üretilmesi de, en sonunda bir grup jargonu olmaktan ileriye gitmemektedir. İlginç bir nokta, Kıvılcımlı'nın, halkın kullandığı dile aykırı olduğu gerekçesiyle, «öz Türkçe»ye karşı çıkması. Ama o, bu haklı itirazını öne sürerken bile, «arı dil *uydurcası*» diye bir kelime uydurmaktan geri kalmaz. Kendisi de, hiçbir zaman bir çoğunluk dili olmayacak özel sözlüğünde ısrar eder.

Kıvılcımlı bu dili kullanarak yer yer hoş nükteler yapıyor olabilir. Ama çoğu zaman, «*Geberen*» kapitalizm ya da «zortlama» gibi duygusal aşırılıklara düşer. Dilin «bilimsel» kullanımından uzaklaşarak, özel çağrışımlarla, kişisel duygularla yüklü, son analizde dünyaya açılacağı yerde kendi içine kapanan, dış gerçekliğin nesnel ilişkilerini kendi öznel sistemi içinde daraltan ideolojik bir dille konuşur.

Kıvılcımlı'yı savunanlar, kullandığı özel deyimlerin Marx'da, Engels'de yeri olduğunu söylerler. Bu, kısmî bir doğrudur. Örneğin Marx ya da Engels, bir yerde, bir nükte yapmak için, kapita-

listlerin belirli bir kesimini «vahşi» sıfatıyla nitelemiş olabilir. Ama onların bu nüktesi, sıra dışı kullanımı, Kıvılcımlı'da terimleşir, kavramlaşır. Sonuç olarak ortaya Marksizm'in «Doktorca»sı çıkar.

Bundan daha önemli olan, benim burada asıl değinmek istediğim nokta, Kıvılcımlı'nın özel di...n, «özel terminoloji» haline gelmiş kısmı. «Vahşi kapitalist» gibi bir terim, ne de olsa, sosyalist terminolojinin bir kategorisinin değişik bir adla anılması demek oluyor. Böylece, o terimle anlatılanı, yeniden klasik Marksist terminolojiye *tercüme* ettiğimizde, oldukça somut bir içerik elde ediyoruz. Ne var ki, Kıvılcımlı'nın eserinde asıl önemli belirleyici rolü oynayan terimler, başka hiçbir Marksist metinde rastlamadıklarımızdır. Örneğin, «tarihsel devrim-sosyal devrim» ayrımı, tamamen Kıvılcımlı'ya özgüdür ve bir dilsel kullanımın ötesinde, bir *bakış farklılığı* da getirmektedir. Buna benzer bir başka önemli teorik kavram ve ayrım: «Coğrafya ve Teknik Üretici Güçleri, İnsan Üretici Güçleri, Gelenek-Görenek ve Kollektif Aksiyon»dur. Kıvılcımlı'nın «ilkel sosyalizm» terimini de bunların arasında saymak gerekir. Çünkü bu terimin kelimelerinde yaptığı değişiklik, temelde, sözkonusu kategoriyi Marksizm'in bilinen «ilkel komün» ya da «komünal toplum» kategorisinden farklı bir içerikle yansıtmaktadır.

Bunların yanı sıra, bazen Marksistlerin de belli bir olguya işaret etmek için kullandıkları, ama hiçbir zaman terimleştirmedikleri, tarih biliminin kategorileri, kavramları haline getirmedikleri, «Medeniyet», «Rönesans», «Restorasyon» ya da «Barbarlık» gibi kelimeler, Kıvılcımlı'nın tarih tezinin, geçiş teorisinin aslî ögeleri olmuştur. Örneğin «Barbar aşısı» dediği olay, başka herhangi bir Marksist'de rastlamadığımız melez bir kavram olarak, Kıvılcımlı'nın tezinin başlıca belirleyici ve açıklayıcıları arasındadır.

«Barbar» ve «uygarlık» kelimeleri bizi Kıvılcımlı'nın özel *terminolojisi*'nin üçüncü kategorisine getiriyor. Bir Marksist olmayan Morgan'ın eserinden gelen bu terimler, Engels *Ailenin... Kökeni* adlı kitabında, antik tarihin açıklanmasında Morgan uygulamasının bir gereği olarak kullanır. Böylece, Marksist metinlere belirli koşullarda giren, ama Marksizm'in aslî ögeleri olmayan bazı terimler, Kıvılcımlı'da terfi ederler.

Kıvılcımlı'nın özel terminolojisi, yalnızca burada *varolan* terimlerle açıklanamaz. *Olmayan* bazı terimler de, *yokluklarıyla*, bu terminolojinin doğrultusunu belirlerler. Örneğin, «konjonktür», «eşitsiz gelişme» gibi terimlerin *yokluğu*, «tarihsel devrim-sosyal devrim» gibi terimlerin *varlığı* kadar önemlidir.

Bütün bunlar, şöyle bir hipotezi oluşturabilecek güçtedir: Kıvılcımlı, söylemek istediğini anlatmak üzere, Marksizm'in bilinen terminolojisi ve kavramları dışında özel terimler ve kavramlar türettiğine göre, söylemek istediği şey de Marksizm'in söylediklerinden farklı olabilir. Bunun böyle olup olmadığını görmek için, Kıvılcımlı'nın tarih tezine önce genel çizgileriyle bakmamız gerekiyor.

TARİH TEZİNİN TEMEL İLKELERİ

Bu bölümde, Kıvılcımlı'nın uygarlıklar, yıkılışları, rönesansları, v.b. üstüne söylediklerine değil, ona göre bütün bu oluşumların yasaları olan, onları belirleyen temel tarih ilkelerine bakacağız. Bunların başında «Tarihsel Devrim-Sosyal Devrim» ayrımı gelir. Çünkü bu, Marksizm'in *genel* «geçiş» sorununun, Kıvılcımlı'da aldığı özel biçimi yansıtmaktadır.

Ayrımın anlamını kabaca şu şekilde özetleyebiliriz: Modern çağa gelinceye kadar gerçek anlamda bir «devrim» olmamıştır; bir «üretim tarzı değişikliği» olmamıştır. İlkel Komünden sonraki bütün dünya tarihi bir «medeniyetler» tarihidir. Bunlar yıkılır, yeniden kurulur, bazan «orjinal» medeniyetler yaratılır, bazan eski «medeniyet bir RÖNESANS'a uğramış olur», ama eski egemen sınıf tamamen yıkılıp yerine yeni bir «sosyal» sınıf geçemez. Bu bakımdan tarih «tekerrür eder gibi görünür.» Ancak kapitalizmle birlikte «sosyal devrimler» tarihi başlar. Çünkü kapitalizmden sonra «yeni bir sosyal sınıf, eski gerici sosyal sınıfı devirip medeniyeti kurtaracak durumda kollektif aksiyon gücü» sağlayabilir. [1]

Bu doğruysa, antik tarihte görülen toplumsal değişimler gerçek «geçiş» değildirler. Dünyada sadece üç geçiş vardır. 1) Kömünden sınıflı topluma; 2) Sınıflı toplumdan kapitalizme; 3) Kapitalizmden sosyalizme.

Tarihî maddeciliğin toplumsal aşamalarının bu şekilde sıralanması, Marksizm'in kabul edilmiş olgularına aykırıdır. Stalin'in ünlü şematik sıralamasını bozmasına bir diyeceğim yok; çünkü o sıralamanın şematizmiyle dünya gerçekliğinin açıklanamayacağına inanıyorum ben de. Ama Kıvılcımlı'nın bu sıralaması, Marx'ın, Engels'in bildiğimiz sıralamalarına da aykırı. Sınıflı topluma geçişteki ayrımları hesaba katmıyor. Germanik, Slavonik, Asyalı, ayrı ayrı üretim tarzları olduğuna değinmiyor. Köleci üretim tarzının ötekilere göre özgüllüğüne değinmiyor. Feodalizmden söz etmekle birlikte, bir üretim tarzı olarak özelliklerini hiçbir yerde ayırmıyor. Kömünle kapitalizm arasını, Marksizm'den farklı olarak, bir «medeniyet-barbarlık» kutupsallığı olarak ele alıyor. Bunlar, Kıvılcımlı'nın teziyle Marksizm'in kabul edilmiş görüşü arasında gerçekten bir ayrım olduğunu yeterince kanıtlıyor. Bu ayrımın *nedenlerini* sonradan incelemek üzere, şimdi bir de «üretici güçler» ayrımına bakalım.

Bilinen şeyler olduğu halde, sırf karşıtlığı vurgulamak için tekrarlayalım: Marksizm'e göre bir «üretim tarzı»nın ikili bir eklemleniş biçimi vardır: üretici güçler ve üretim ilişkileri. Bunlar üç ögeyi içerir: çalışan, çalışma aracı (yani «çalışma nesnesi» olan genel ham madde ve çalışma aleti olan çeşitli avadanlık), bir de çalışmayan, yani emeği sömüren. Üretici güçlerde tek-

noloji, üretim ilişkilerinde mülkiyet, temel belirleyicilerdir.

Oysa Hikmet Kıvılcımlı üretici güçler derken bambaşka ayrımlar yapar. Bir kere «maddî» ve «mânevî» üretici güçler şeklinde bir ayrım yapar. Böylece, klasik Marksist tanımın ancak çalışma nesneleri olarak kısmen üretici güçler arasına aldığı veriyi adamakıllı genişleterek, «coğrafya üretici güçleri» diye adlandırdığı kategori haline sokar. *Maddî* dediği üretici güçlerin biri budur. Öbürü ise tekniktir. Bu, gene klasik Marksist tanımda çalışma âletleri ve nesneleri dışında bir faktördür. Ama Kıvılcımlı bu kategoriyi hep «âlet» kelimesiyle eşdeğer sayılabilecek bir şekilde kullanır (örneklerini göreceğiz).

Mânevî olarak nitelediği üretici güçler ise «tarih üretici güçleri» ile «sosyal üretici güçleri»dir (bunlara «insan üretici güçleri» de der). Tarih üretici güçleri «gelenek ve görenek»tir.

Bu, klasik Marksizm'in, «üstyapı» kurumu diyerek üretici güçler ve üretim ilişkileri analizinin dışında tuttuğu birtakım kurumların biraz soyut bir ifadesidir. Yani, klasik Marksizm'de hiçbir zaman *üretici güçler* arasında sayılmayacak bir şeydir. «Sosyal üretici güçleri» dediği şeyi ise ayrıca «kollektif aksiyon gücü» diye tanımlar. Buna Marksizm'de herhangi bir şekilde rastlayamayız. Çünkü ortaklaşa eylem diye bir şey vardır, ama bu doğrudan doğruya bir üretici güç olmadıktan başka, değişmez bir kategori bile değildir. Zaten Kıvılcımlı bunu genel olarak «barbarlar» ve «ilkel sosyalizm»den söz ederken kullanır. Aradaki dönemlerde «kollektif aksiyon» kalmamış gibidir.

«İNSAN-TEKNOLOJİ» AYRIMI

Bütün bunların klasik Marksist analizin ögelerinden çok farklı olduğunu anlamak güç bir şey değil. Ama niçin böyle? Bütün tarihî analizlerin dayanmak zorunda olduğu altyapı ilişkilerini, üretici güçler kavramını bu şekilde formülleme kle nereye varmak istiyor Kıvılcımlı? Çünkü analizin ögeleri bunlar olunca, analizin uygulanmasıyla elde edilecek sonuçlar da farklı olacaktır.

Sorunun cevabı oldukça belirgindir sanıyorum. İlk aşamada amaç, «insan» ve «teknik» ögelerini birbirinden ayırmak. Koyuş biçiminin dolaysız sonucu zaten bu oluyor. Kıvılcımlı bu konuyu sık sık vurgular. Antik tarihte, uygarlıkların karşı karşıya gelişlerinde, teknik gücün eşit olduğunu, «coğrafya + kollektif aksiyon» güçlerinin farklı olduğunu ve bunları iyi kullananın galip çıktığını söyler.[2] Her Marksist gibi ekonominin belirleyiciliğini kabul eder, ama «ekonomik» içinde tekniğin belirleyiciliğine yanaşmaz. Teknikle insan arasında yaptığı ayrım bütün eserleri içinde en çok *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme*'de belirginleşir. Kıvılcımlı'ya göre kapitalizmin ilkin İngiltere'de doğması «coğrafya» ve «teknik» üretici güçlerle açıklanamaz. «Demek, teknik Teolojinin tanrısı haline çevrilmemelidir: Her şeyi teknik yarattı denildi mi, tekniği kimin yarattığı ortaya çıkıyor.»[3] Kapitalizmin doğuşu sorununda, teknoloji bir yana, ekonomi bile belirleyici değildir Kıvılcımlı'ya göre: «Hayır. Ortaya *'ekonomik determinizm'* gibi tekerlek bir söz atmak hiç yetmez. Çünkü Roma ve Karolinjiyen Fransasında gördük; 'ekonomi' gelişimi hemen hemen aynıdır; ekonomice daha ileri görünen Roma'da bu gelişme *köle* yaratmıştır, daha geri olan Galya'da *serf* yaratmıştır.»[4] Ya da şöyle bir yargı: *«Hürriyet te ne* kelime, denecek, hürriyet ekonomik gelişmeyi, tekniği yaratır mı? Evet yarattı. İnsanı robot yapan medeniyet kulluğu, her türlü büyük keşifleri öldürmüş, çünkü zekâyı da köleleştirmişti... Zekâ *teknikten* önce kanatlanmış, uçuyordu. Tesadüf değildi.»[5] Yani, Kıvılcımlı, zekânın tekniken önce varolduğunu söylüyor.

Kıvılcımlı bilindiği gibi bu kitabında kapitalizmi de, sosyalizmi de «barbar»lara kurdurur. Yalnız sonunda, sanki Marksizm'le yeniden uzlaşmayı ister gibi bazı sözler söyler: «Bütün tarihi barbarlıkla izah etmedik: tümüyle unutulmuş bir Tarih zembereğinin üzerine bastık. Ekonomik determinizmi, mekanik anlayışlardan kurtarmak için, biraz tecritli de olsa, İlkel Sosyalizmin rolünü kabartılandırmak gerekliydi.»[6]

Marksizm'de genel olarak bildiğimiz şey, özellikle uzun-vadeli analizlerde, altyapının daha fazla önem kazandığıdır. Kıvılcımlı ise «kapitalizme geçiş» gibi büyük boyutlu bir olayı, ağırlığı tamamen üstyapıya kaydıran bir analiz içinde kavrıyor. Sonradan «zemberek» üstüne söyledikleri de, kitabın bütününde şiddetle ve hiddetle savunulmuş bir tezi yumuşatmıyor.

Aslında, insanla tekniği birbirinden ayırmak, bunlardan birine zamansal bir öncelik vermek, soyut ve özünde idealist olan bir çabadır. Çünkü tarihî maddeciliğin bütün iddiası, bu ikisinin ayrılmazlığının en doğru açıklamasını yapmış olmaktır. Ne var ki Kıvılcımlı, teknolojiden çok sınırlı bir şeyi anlamaktadır. Yukarıda değindiğim gibi teknoloji, onun sözlüğünde, aşağı yukarı «âlet»le eşdeğer bir şeydir. Çünkü tekniğin insandan sonra geldiğini söylediği her yerde, kanıt olarak, modern çağa gelinceye kadar tekniğin pek az ilerlediğini, pek az değiştiğini öne sürer. Olabilir; ama *teknik ilerleme* başka, *teknolojinin belirleyiciliği* başka şeydir. Teknoloji, özünde ,insan aklının üretim amacıyla doğaya uygulanış biçimidir. Ama kendi diyalektiği içinde, insan aklını da, hattâ insan elini, gözünü, kısacası, insanın mânevî özelliklerinin yanı sıra biyolojisini bile belirler. Bu bakımdan teknoloji bir bakımdan gelenektir; hattâ, insanın verili dünyasının maddî koşullarıdır. Çocuk ve oyuncak ilişkisini düşünün. Çocuğun oynayarak hayatı öğrendiği oyuncağın, dönemin genel teknolojik koşullarından ayrılmasına imkân var mıdır? Bir dönemin kilden yapılma, tahtadan, bezden yapılma oyuncakları, bunların çocuğun dünyasını belirleyişi, v.b. Sonra, bugünün oyuncakları. Örneğin silâhlar ya da oto-

mobiller, trenler, v.b. Yani çağdaş çocuğun karşısına, kapitalist dünyanın makinaları olarak çıkan, çocuğu eski oyuncakların yaratıcılığına karşılık mekanikliğe, düğmelere basarak hayatı yönetmeye alıştıran oyuncaklar.

Teknoloji işte böyle, hayatın her diliminde ağırlığını duyurarak insanları belirler. Engels, *Doğanın Diyalektiği*'nde teknolojinin insan elini nasıl geliştirdiğini, böylece gelişen bu elin nasıl Raphael'in resimlerini Paganini'nin musikisini yarattığını anlatır.[2] Evet, Paganini'nin musikisi, ancak kemanın yayını öyle çekebilen ve telini öyle titretebilen bir elle mümkündü. Bir insan elinin yayı öyle çekmesi için, birçok insan ellerinin fabrikada şöyle işlemesi, çatalı şu türlü tutması, v.b. gerekiyordu. Dolayısıyla Paganini'nin musikisi, ancak o belirli teknolojik koşullarda mümkün olurdu. Ya da, bağlamanın telleri gelişip değiştikçe, çalış biçimi de değişir. Bunun sonucunda türkü tarzı da değişir. Teknik ilerleme ağır yürüyüş olabilir. Ama teknoloji her zaman insanları belirleyen başlıca faktörlerden biri olmuştur.

Yukarıda, Kıvılcımlı'da «konjonktür» kavramının yokluğuna, «eşitsiz gelişme» kavramının yokluğuna değinmiştim. Böyle olunca, ona göre tarihi hep belli sabit güçler yönetiyor, bunların içinden biri de, ötekilerden soyutlanarak, her şeyi belirliyor. *İngiltere* kitabında Kıvılcımlı, insanın rolünü yüceltmek için nehir ağızlarının rolüne değindikten sonra, Amazon'da da estüer vardı, niye kapitalizm orda doğmadı? diye sorar. Aynı soruyu değişik biçimde formülleyip, «Amazon'da da *insan* vardı, niye kapitalizm orada doğmadı?» diye kendisine yöneltmek mümkün. Tarih hiçbir zaman tek bir etmenle açıklanamayacağı gibi, örneğin «insan» gibi bir kavram da, hiçbir zaman teknolojiden, üretim koşullarından. v.b. soyutlanarak *basit* etmen haline getirilemez. İnsan, içinde varolduğu koşullarla birlikte tanımlanır.

HÜMANİST YAKLAŞIM: SOYUT İNSAN

Bundan önceki bölümün başında, Kıvılcımlı'nın niçin üretici güçleri Marksizm'in klasik açıklaması dışında formüllere vurduğu sorusunu sormuştuk. Bölümün sonunda kısa-vadeli bir cevaba ulaştık: «İnsan»la «teknoloji» arasında bir ayrım yapma ihtiyacıydı buna yol açan. Ama bu da, sorumuzu yeterince cevaplandırmıyor. Bu ayrım niye gerekliydi? Önceki bölümde yaptığımız gibi burada da ayrımın sonuçlarını gözden geçirelim; o zaman cevaba bir adım daha yaklaşmış oluruz.

Her üretim tarzının belirli bir teknoloji oluşturduğu, Kıvılcımlı'nın da yer yer belirttiği (genel konularda söz ederken) bir doğrudur. Bazan bir üretim tarzı içinde değişik teknolojik aşamalar bulunabilir (kapitalizmde manifaktür, makina, elektronik aşamaları gibi); ama genellikle her üretim tarzına tekabül eden en az bir teknolojik yapı vardır. Teknoloji, insanın nesnelerini biçimlendirdiğine, nesneler de diyalektik ilişkiler içinde kendilerini yapan insanları belirledıklerine göre, her üretim tarzı ve onun içindeki her teknolojik yapı, aşağı yukarı ayrı bir insan tipine tekabül eder.

Marx, *Grundrisse*'de, her çağda üretimin ortak karakteristikleri olduğunu, ama bütün üretimin *genel önkoşulları* denen şeyin bazı soyut uğraklardan (moment) ibaret kaldığını söyleyerek şöyle devam eder:

> Açlık, açlıktır, ama çatal bıçakla yenen pişmiş etle doyurulan açlık, elle, diş ve tırnakla çiğ eti yutan açlıktan farklı bir açlıktır. Böylece üretim yalnız nesneyi değil, tüketim tarzını da, yalnız nesnel olarak değil, öznel olarak da üretir. Üretim böylece tüketiciyi üretir: (1) maddesini yaratarak (yani, istek yaratmak, M.B.); (2) tüketiminin tarzını belirleyerek; ve (3) ...ürünleri yaratarak.[3]

Marx'ın bu metni, üretimin ve teknolojinin belirleyiciliğini çok iyi anlatıyor. Biyolojik bir kategori olarak «açlık», var; ama her üretim tarzı kendi özgül «açlık» biçimini yaratıyor.

Bu sözlerin, maddeci bakış açısı ve yöntem için hayati önemi, bize, tarihin akışı içinde ayrı dönemlerde ve aynı zaman dilimi içinde farklı toplumsal yapılarda, biyolojik dışında, tek bir «evrensel insan özü» bulunamayacağını göstermesidir.

«Hümanizm», burada verdiğimiz anlamıyla, insan sevgisi falan değil, teorik yaklaşım yöntemi olarak, böyle bir ortak insan özünün varlığını öncül kabul eden düşünce tarzıdır. Bu çeşitten bir «insan özü» inancı, içinde yer aldığı yapılardan soyutlamayı öngerektirir. Kıvılcımlı'nın tarihe yaklaşımı da bu anlamda «hümanist»tir. «İnsan» ile «teknoloji»yi birbirinden ayırması, teknolojinin kapsamını daraltarak basit anlamda bir «teknik ilerleme» sorununa indirgemesi ve belirleyiciliğini görmezlikten gelmesi, bu «hümanist» yaklaşımı için zorunlu bir temeldir. Çünkü aşağıdaki bölümde göreceğimiz gibi, Kıvılcımlı'nın tarihî belirleyicisi, neredeyse evrensel boyutlara ulaşan bir «insanî öz»dür.

AHLÂKİ TARİH VE BARBARLAR

Hikmet Kıvılcımlı'nın tarih tezini işleyen kitapları okununca, «barbarlık» kavramına büyük bir önem verdiği görülür. Barbarlık, aslında, belli bir kültürü yaratan belli bir toplumsal aşamaya verilen addır. Bu aşama geçildikten sonra, barbarlık dediğimiz özellikler belki bir süre daha üstyapı kalıntısı olarak devam ederler. Ama zamanla bunlar da silinir. Yeni toplumsal belirlemeler egemen olur. Antik çağda, barbarlar her zaman yıktıkları uygarlıklar içinde özümlenmişlerdir.

Hikmet Kıvılcımlı ise barbarlığı 1) ahlâki özellikler bütünlüğü olarak görür; 2) bu özelliklerin, barbarlık denilen toplumsal aşamanın geçilme-

sinden çok sonralara kadar devam ettiğine inanır.

Kıvılcımlı'nın «barbar» dediği toplulukların sayдığı ahlâkî özelliklere gerçekten sahip olup olmadıkları ayrı bir sorun. Ama bilimsel sosyalizm, analizlerinde, özellikle uzun-vadeleri ele alan analizlerinde, görece üstyapısal bir kurum olan ahlâk üstünde durmaz. İki toplum biçimini karşılaştırmanın ölçütü hangisinin daha ahlâklı olduğu değil, üretici güçleri ve üretim ilişkilerinin biçimlenişidir. Örneğin, çağdaş dünyada «kapitalizmden sosyalizme geçiş» diye bir sorun varsa, bunun temel nedeni birinin öbüründen daha «ahlâklı» bir toplum olması değildir. «Ahlâk» ikincil bir özellik ya da ajitatif bir öge olarak sonradan gelir. Temel neden, üretim ilişkileriyle üretici güçler arasındaki çelişkidir.

Bir üretim tarzının öbürüne göre «ileri» ya da «geri» oluşunun ölçütü, dağılımda eşitlik değildir. Öyle olsaydı, ilkel komünden daha ileri bir toplum biçimi olmazdı. «İleriliği», üretici güçlerin vardığı üretkenlik aşaması belirler. Ama Kıvılcımlı, dağılım eşitliğini temel ölçüt saydığından, barbarları da uygarlıktan ileri görebilmektedir.

Kıvılcımlı barbarları uygarlarla ahlâk açısından karşılaştırıp üstünlüklerini överken, ahlâkı birincil etmen gibi ele alan bütün düşünürler gibi «idealist» bir tutuma girer. Ona göre barbar yalan söylemez, soydaşına karşı hoşgörülüdür, eşitlikçidir, v.b. Böylece «dürüstlük», «hoşgörü», v.b. mutlak kategoriler gibi ele alınır. Oysa bütün bu çeşitten kategoriler gibi bunlar da «koşulsal»dır; içinde belirdikleri toplumsal bütüne göre işlev kazanırlar. Örneğin islâm fatihleri fethettikleri yerlerin Hıristiyan halkına karşı hoşgörülüydüler. Ama bu, tek başına ele alınacak bir özellik değildi, çünkü böylece daha rahat vergi alıyorlardı. Dolayısıyla «hoşgörü» dediğimiz şey en azından bağımlı bir tavırdı, başka etmenlerle belirleniyordu.

Marx, Engels, her dönemin egemen sınıflarının iki yüzlülüğünü açığa çıkarmak için ahlâktan söz ederler. Egemen ideolojilerin aslında ne türlü sömürü ilişkilerini gizlediğini söylerler. Ama hiçbir zaman tarihi ahlâkî kategoriler arasında bir çatışma gibi görmezler (öyle görseler, Marksist olmazlardı). Kıvılcımlı'da ise ahlâk sorunu her şeye egemen görünür. Osman Gazi'nin pazar yerinden vergi alma konusunda tavrı veya Dündar'ı öldürtmesi [9]. İskender'in adamlarına Asyalı kadınlarla evlenmelerini öğütlemesi[10]. Yavuz Selim'in Çaldıran yolunda Yeniçerilere söyledikleri[11], Osmanlıların gazâ ruhu ya da bezirgânların, tekfurların, papazların ahlâksızlığı, tarihi yapan kategorilerdir.

Ahlâkî kategorileri tarihin dayanakları haline getirince, olguları da bu kategorilere uyacak biçimde çarpıtmaya başlar: ilk ülkücü, sapına kadar müslüman geziler aşındıkça, dirlik düzeni de yıprandı. Yıldırım Bayezit, dirlik düzeninin *derebeyleşmesi* yüzünden Timur'a yenildi. Fatih Mehmet, dirlik düzeninde rönesans yapabildiği için İstanbul'u fethedip, imparatorluğu cihangir etti.»[12] Kıvılcımlı'da dirlik düzeni «ilkel sosyalizm'den gelme barbar Türklerin ahlâkî üstünlüğünü temsil eden bir kurum olduğu için, burada anlatılan tarih, bir çeşit ilâhî adaletin tecellisidir. Oysa ne Bayezit ilk feodalleşen sultandı, ne Timur çok daha ileri bir düzen vaad ediyordu, ne de Fatih dirlik düzeninde rönesans yapmıştı. O zaman Fatih, kendisine oranla eski göçebe-barbar geleneklerini çok daha iyi temsil eden Akkoyunlu Uzun Hasan'ı niçin yendi? Birkaç neden sayılabilir, ama en önemlisi, yerleşik devletin göçebe çeşitine göre teknik silâh üstünlüğüydü.

Tarihten rasgele birkaç olayı, kendi bütünlüklerinden soyutlayarak ele alırsak, bunları istediğimiz kalıplara uydurabiliriz. Sorun, aynı bakış açısının her şeyi açıklamaya yetip yetmeyeceğidir. Ama buna şimdilik girmeden Kıvılcımlı'nın ahlâkî yaklaşımını biraz daha izleyelim.

Barbarlar, medenîlerden üstündür; çünkü taze, temiz, ahlâklıdırlar ;çünkü kollektif aksiyon güçleri vardır; çünkü barbar «fazla mala göz dikmez» (!); çünkü barbar hem bayındırlık, hem de dış ticareti «toplum yararına» yapabilir. Bunlar, terimleri birbirini açıklayan, ideolojik önermeler. Barbar, fazla mala göz dikmez, niçin? Çünkü barbardır. Barbarlık, zaten, fazla mala göz dikmemek demektir. Ve her şey, «ilkel sosyalizm»in üstyapısının *olağanüstü* kalıcılığına bağlanıyor.

Kıvılcımlı'nın kapitalizme geçişi açıkladığı kitabında bu kalıcılık gerçekten «olağanüstü» boyutlara varır: «Barbarlık, yalnız Avrupa Ortaçağını izah etmek kalmaz. O çağın kapanışı, yahut modern çağın açılışı anlamına gelen... Haçlılar seferini de, ondan sonrasını da olağanüstü açıklar. Bütün ondan önceki medeniyet Tarihini açıkladığı gibi...» [13]

Haçlı Seferlerini yaratan ahlâkî diyalektik şöyledir: «1 — Tarih öncesinden henüz çıkmak üzere bulunan coşkun, *idealist* barbar yığınları; 2 — Batmış Roma medeniyetinin, tefeci-bezirgân 'Ruh'u habis'ini yaşatan kurnaz ve hesabî Hıristiyan Kilisesi.»[14] Tarihi barbarlarla bezirgânların yarattığına karar verilince, buna göre özel bir terminoloji yaratılır: yerine göre medeniyet dış barbarları «elaltından çağırır», yerine göre «teşkilâtlandırıp güder». Bütün olaylar bu sınırlar içinde dönenir.

Ortaçağ döneminde Kıvılcımlı'nın barbarlarının serüvenleri biraz daha garipleşir. Çünkü bunlar artık, *bizim* bildiğimiz feodal lordlar haline gelmişlerdir. Ama barbarlık hiç ölmeyen bir ruh olduğu için, bu feodal beyler hâlâ olumlu, ahlâklı kişilerdir: «Öne atılan *kıt servetli* (sans avoite) şövalye, bizim iplyle kuşağından başka şeysi bulunmayan... züğürt ilblerimizin ta kendisidir.»[15] Doğu'da «derebeyleşme»ye şövüp sayar, ama Batı'da «küçük barbar şefler, Dük, Kont, Baron ve Vigueler'ler Doğu krallıklarında olduğu kadar kişiliklerini yitirmemişlerdi.»[16] Köylü isyanlarındaki küçük aristokrasisinin davranışı gene aynı formüle vurulur: «Engels'in anlattığı küçük asiller,

o kişiliklerini yitirmemiş, kan teşkilâtının gelenek ve göreneklerini az çok yaşıyan, halk yığınları ile kaynaşmayı bilen Kan şefleridirler.»[17] Feodallerin halk yığınları ile kaynaşmasını anlatan, Kıvılcımlı'dan başka hiçbir Marksist yoktur benim bildiğim. Aynı tabaka üstüne Engels şöyle konuşur: «Soyluların ne kadar kolaylıkla Sickingen'i kaderine bırakıp tarihî rolleri olan saray uşaklığına döndüklerini görmek...» Ya da «Bence.... soyluların büyük çoğunluğu köylülerle anlaşmayı düşünmüyordu... Ama soyluların ulusal başkaldırması ancak kentler ve köylülerle, özellikle köylülerle birleşilirse başarılabilirdi... soyluların politikasının, bundan ötürü, zorunlukla hafif kalacağı, ulusal hareketin önderliğini ele geçirdiği anda, ulusun büyük kısmının, köylülerin, bu önderliği protesto edeceği...»[18] Bu sözlere bakılırsa, Engels Kıvılcımlı ile pek aynı fikirde görünmüyor.

A — BARBARLIK ÜSTÜNE MARX VE ENGELS'İN SÖYLEDİKLERİ

Kıvılcımlı'nın barbarlık üstüne sözlerine daha değineceğiz. Ama isterseniz şimdi onun ele aldığı dönemler ve olaylar üstüne Marx ile Engels'ın neler söylediğine kısaca bir göz atalım.

Kıvılcımlı, kapitalizmin niçin İngiltere'de ve Batı'da doğduğunu, Doğu'da oluşamadığını, kendi barbarlık-medenîlik kategorileri içinde şöyle açıklar: «Çünkü, ekonomik sebeplerden başka Doğu'da ilkel sosyalizm köklerinden kazındığı halde, Batı'da bir türlü kazınamadı, ve kapitalizm doğabilmek için, o ilkel sosyalizm geleneklerine tutunmak zorunda kaldı.»[19] Buna benzer birçok alıntı verilebilir, biz yalnız özellikle ilginç bir tanesine bakalım: «Doğu'da iki kişinin bir araya gelmediği, gelse ilk işleri birbirlerini kazıklamak olduğu bir sırada, Batı'da insanların sermayelerini birleştirme cesaretleri, ilkin aile ölçüsünde de olsa, gene Tarihöncesi sosyal gelenek ve göreneklerinin orada henüz diri kalabildiğini gösterdi.»[20] Kapitalizmin, on beşinci yüzyıla kadar türlü farklı toplumsal koşullanma ve belirlenmeler içinde her nasılsa muhafaza edebildikleri «ilkel sosyalizm» gelenek ve göreneklerine sahip birtakım kişilerin —bunların hangi sınıfsal kökenden geldikleri de söylenmiyor; çünkü tüccar olamazlar, tüccarlar «ahlâksız»dı; barbarlık feodallerde daha çok yaşıyordu. Ama kapitalizme ilk geçişi sağlayanların feodal olmadıkları da açıktır. Bu nedenlerle, sınıfsal köken konusu sessiz geçiyor— birbirlerine güvenip şirket kurmalarıyla açıklanması, gene hiçbir Marksist'de rastanamayacak bir açıklama tarzıdır. Biz buna daha sonra dönmek üzere, şimdi, barbarların Batı'ya getirdiği söylenen bu «ilkel sosyalist» alışkanlıklar konusunda Engels'i dinleyelim: «Batı Avrupa'nın Germenler tarafından işgali, daha önce benzeri görülmemiş derecede karmaşık toplumsal ve politik hiyerarşi kurarak, yüzyıllarca süre her türlü eşitlik fikrini yok etti.»[21]

Kıvılcımlı'nın, barbarların yıktıkları medeniyeti (kendileri «yukarı barbarlık konağından» geliyorlarsa) daha ileri bir üretim düzeyine getirdiklerini söylediğini görmüştük. Engels bu fikri de pek paylaşmıyor gibi: «Daha barbar olan halkların başardığı her fetih iktısadî gelişmenin akışını bozar ve çok sayıda üretici güçleri yok eder. Ama fethin kalıcı olduğu durumların çoğunda, daha barbar olan fatih, fetihten ortaya çıkan daha ileri 'iktisadî durum'a kendini uydurmak zorunda kalır; yenilenler tarafından özümlenir, çoğu zaman onların dilini bile benimsemesi gerekir.»[22] Burada özellikle iki nokta var: fetihten sonra *daha ileri* bir «iktısadî durum» ortaya çıkabiliyor, ama bu yalnız barbarın getirdiği, barbarlığından ötürü getirdiği bir şey değil, barbar buna *«kendini uydurmak* zorunda kalıyor». İkinci, daha önemli nokta, barbar, aslında daha ileri bir toplumsal aşama olan uygarlığın içinde *«özümlenir»*, erir. Dolayısıyla ebediyen barbar nitelikleriyle yaşaması sözkonusu olamaz.

Kıvılcımlı, «ilkel sosyalizm» dediği şeyden *«geçiş»i* şöyle anlatır: Kent kurulduktan sonra sosyal farklılaşma başladı. Sivrilenler tuttukları zorbalarla üst duruma geçtiler. Çünkü klanın kendi kendine karşı savunacak silâhı yoktu. Böylece zorbalar ilk devleti kurdular.[23]

«İlkel sosyalizm yapısının ilk çatlakları, Topınak yapısı kent surları içinde yükselmeden çok önce, toplumda Totemlerin kutsallığından yararlanılarak, yahut Totemler (Özel Kişi) yararına kötüye yöneltilerek ortaya çıkarılan *TABU*'larla başlamıştır. İlkel sosyalizm yapısındaki ilk olmayan, hısım akraba, eş dost kayırma sistemiyle toplum zenginliklerini 'özel girişkin kişi hürriyeti' adına birkaç imtiyazlı tekeline sızdırılma çatlağı bir yol açıldı mı, artık onun önlenemiyeceği, çorap söküğü gibi gideceği bellidir.»[24]

Engels ise ilkel komünal toplumun parçalanışını şöyle anlatır: «Özel mülkiyet her zaman üretim ve mübadele ilişkilerinin değişmesinin sonucu olarak görüldü ve üretimin artmasına, karşılıklı ilişkilerin gelişmesine yol açtı —yani iktisadî nedenlerin sonucuydu. Bütün bunlarda zorun hiçbir önemi olmadı.»[25]

İki koyuş biçimi arasında dağlar kadar fark olduğu yeterince açıktır sanıyorum. Engels'inki altyapısal, bilimsel; Kıvılcımlı'nınki üstyapısal, ahlâkî.

Kıvılcımlı, barbar ruhlu, yüksek ahlâklı gazi Türklerin, Anadolu'da özel mülkiyeti kaldırıp adaletçi bir düzen kurduklarını tekrar tekrar söyler: «Dirlik düzeninin *Maddesi:* toprak meselesini çalışan halk yararına çözmekle özetlenir. Dirlik düzeni toprak düzeninde sınıfları lafta değil, fillen kaldırmıştır. Çünkü mirî toprağın *mülkiyetine* kimse sahip değildir.»[26]

Engels'in bu konuda da *biraz* farklı bir görüşü vardır: «Doğu'da fethettikleri ülkelere toprağın bir çeşit feodal mülkiyetini getirenler, Türkler'di.»[27]

«İlkel sosyalizm» gelenekleriyle mücehhez barbarların her yere eşitlik, demokrasi yaydığını tekrar tekrar vurgular Kıvılcımlı. Marx ise onun

«ilkel sosyalizmi» ile anlatmak istediği «klan» için şunları söylüyor: Köle sistemine en kolay klan'da geçilir, çünkü bir klan öbürünü tutsak edince, otomatikman kölelik kurumu ortaya çıkar: «Böylece kölelik ve serflik klan sistemine dayanan mülkiyet biçiminin biraz daha gelişmesinden ibarettirler. Zorunlu olarak, klan sisteminin bütün biçimlerini de değiştirirler.»[28] Bu kadar farklı bir koyuş biçimi daha düşünülemezdi herhalde. Gene aynı sayfada, Kıvılcımlı'nın Osmanlı dirlik düzeni modelini zaman zaman yaklaştırdığı Asya üretim tarzı modelinde serflik ve köleliğin bulunmamasını, savaşın eksikliğiyle açıkladıktan sonra, serflik ve kölelik yok diye özgürlük var sanılmaması için, burada *bireyin kendisinin mülk olduğunu* söyler: «kendisi de temelde, komünün birliğinin kişiliğinde varolduğu kimsenin mülkü, kölesidir. Onun için burada kölelik ne çalışma koşullarını askıya alır, ne de özel ilişkiyi değiştirir.»

Burada, biraz konu dışına çıkarak şunu ekleyelim: Marx'ın bu sözleri yalnız Kıvılcımlı'nın tezi için değil, Kemal Tahir ve ondan kaynaklanan çeşitli görüşler için de geçerlidir.

Kıvılcımlı, antik tarih incelemelerinde, köleciliğe karşı çıksa da, onca medeniyetin asıl belâsı «bezirgân»lıktır. Yani, kapitalizm-öncesi tüccar sermayesidir. Ağırlığı buraya aktarmasında, Engels'in insanî-ahlâkî gerekçelerle köleciliğe karşı çıkmanın teorik yanlışlığına karşı açık uyarısı rol oynamış olabilir. Sonuç olarak, antik tarihte felâket, bu «önsermaye»dir.

Bu konuda da Marx'ın söyledikleri bizi farklı sonuçlara vardıracaktır: «Mübadeleyi ilk, yapıcı öge olarak komünal toplumun merkezine koymak düpedüz yanlıştır. Bu, aynı topluluğun değişik üyeleri arasındaki ilişkilerde değil, daha çok, değişik toplulukların birbirleriyle bağlantılarında ortaya çıkar. Üstelik, para her yerde çok eskiden beri rol oynadığı halde, antik tarihte, yalnız belirli tek-yanlı gelişmiş ulusların, tüccar ulusların sınırları içinde egemen bir ögedir. Antik dünyanın en ileri kısımlarında, Yunanlılar ve Romalılar arasında bile, modern burjuva toplumunun bir önkoşulu olan paranın tam gelişmesi, ancak toplumun çözülme döneminde ortaya çıkar. Şu halde bu çok basit kategori ancak toplumun en gelişkin koşullarında tarihî çıkışını tam olarak yapar. Hiçbir şekilde, bütün iktisadî ilişkilere bulaşmış değildir... (Burada Marx, Roma'da para sisteminin yalnız orduda, Kıvılcımlı'nın barbarlarının devşirilmiş olduğu yerde geliştiğini söylüyor)... ayrıca, hiçbir zaman emeğin bütününe egemen olmamıştır.»[29]

Demek ki «ticaret», büyük ölçüde, Kıvılcımlı'nın «medeniyet» dediği toplumların kıyısında kalıyor, marjinal bir rol oynuyor. Şu halde medeniyeti yıkan da o değil. Yıkılırken ortaya çıkması, daha bir egemen olması, yıkanın o olduğu anlamına gelmez; tersine, egemen yapının yıkılırken yarattığı boşluğu dolduracak şekilde güçlenir.

Bütün bu örnekler, Kıvılcımlı'nın iddialarının Marx ve Engels'in söylediklerıyle tamamen çeliştiğini gösteriyor. **Ama bu da açıklanması güç bir olgu.** Çünkü Kıvılcımlı'nın bunu bilinçli bir şekilde yapmayacağı şüphe götürmez. Üstelik, okumamış bir kişi de değildi, bunun sözü bile edilmez. Şu halde, bu çelişkilerin nedeni nedir?

Bu soru bizi Kıvılcımlı'nın kaynaklarının ne olduğu sorusuna getiriyor.

B — HİKMET KIVILCIMLI'NIN GÖRÜNEN VE GÖRÜNMEYEN KAYNAKLARI

Kıvılcımlı'nın tarih tezini oluştururken yararlandığı kaynakların bazıları görünen kaynaklardır. Bunların başında Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı kitabı gelir. Engels'in bu kitabına kaynak olan Amerikalı antropolog Morgan da bu görünür kaynaklar arasında sayılabilir.

Tarih tezinin ana metni olan *Tarih, Devrim, Sosyalizm* Engels'in kitabından kaynaklanılarak yazılmış, Marx'ın *Grundrisse*'sinde kapitalizm-öncesi toplum biçimleriyle ilgili bölümü Kıvılcımlı bundan sonra görebilmiştir. «Tarih tezi»nin, değişik alanları işleyen kitapları arasında en tutarlısı olan *Toplum Biçimlerinin Gelişmesi* bunu gördükten, okuduktan sonra yazılmıştır. Bu kitapta Kıvılcımlı'nın daha önce yazdıklarını Marx'ın söylediklerine yaklaştırma çabasında olduğu farkedilir. Ama ortaya iki farklı sistematik çıkmıştır artık. *Grundrisse*'deki bölüm de, Kıvılcımlı'nın zihnindeki Marx-dışı ögeleri temizlemeye yetmez.

Tarih tezinin görünmeyen kaynakları ise Toynbee, bir ölçüde Gordon Childe ve yöntemsel düzeyde, Hegel'dir. Şimdi bunlara kısaca bakalım.

Önemli konu Engels. Engels'le Marx'ın ilişkilerini doğru koymak, yalnız Kıvılcımlı konusunda değil, başka birçok konu için de önemli bir sorun. Bilindiği gibi teorisyen Marx'dır. Yeni bilimi bulan, yöntemini, bilgi teorisini kuran odur. Engels, Marx'ın bulduklarını, dünyanın, hayatın çeşitli alanlarına uygular. Bu anlamda, sanki Marx, elde balta, ideolojinin ormanlarını yararak yol açar ve geçer; Engels de onun ardından, onun açtığı yolları temizleyerek gelir, başkalarının da o yollardan daha kolay geçmesi için hazırlık yapar. Ne var ki, Engels'in uygulamaları her zaman Marx'ın buluşlarının keskinliğine sahip olamamıştır. Giriştiği işin muazzamlığı yüzünden, zaman zaman yanılabilmiştir.

Bu, Batı'da, yani Türkiye dışında çok tartışılan bir konudur bugün. Türkiye'de ise böyle bir konunun olduğu bile pek bilinmiyor. Onun için şimdi söylenmesini bazı kişiler yadırgayabilir. Sorun, Engels'in yazdıklarında, olağanüstü bir görüş keskinliğinin, ancak Marx gibi birinin yanında «ikinci derecede» kalacak bir teorik formasyon üstünlüğünün, inanılmayacak kadar zengin bir bilginin yanında, yer yer, ampirizmden, Hegel'den yeterince arınmamış kısımlara da ras-

lanması, zaman zaman, Marx'ın söylediklerıyle Engels'in söyledikleri arasında uzlaşmazlıklar görülmesidir. Engels'in Marksist teoriyi bilinen *bütün* dünyaya uygulamak için giriştiği muazzam, insanüstü çaba gözönünde tutulursa, zaman zaman böyle aksaklıkların ortaya çıkması kolayca anlaşılır. Ve tabiî, *yanılmayan*, bilim değil, dindir. Bilim yanılarak ve yanlışını düzelterek ilerler.

Marx ve Engels'in kendi düşüncelerine ufak da olsa katkıda bulunanlara ya da burjuva ideolojisini yarabilen düşünürlere nasıl saygı duydukları bilinir. Morgan'ın eserleri karşısına Engels gene böyle bir heyecana kapılmıştı. Yaşadığı çağda antropoloji bilimi yeni kuruluyordu. Morgan, çeşitli yavan bilgiçler arasında gerçek bir öncüydü. Engels onu tuttu; Morgan'ı eleştirecek veya düzeltecek bilgiler yoktu elinde, çünkü zaten bilginin en ilerisi o çağda Morgan'daydı. Morgan'ı Marx da beğendi. Engels bunun üstüne, Morgan'ın verilerine dayanarak, Marksizm'i tarihöncesine uyguladı. Bunun sonucunda, kitabında çeşitli parlak gözlem ve analizler görülür, ama acele denebilecek yargılar da vardır. Marx, Engels'in kitabını ancak şöyle bir okuyacak vakit buldu.

Morgan'da bugün bile yararlı olacak yaklaşımlar vardır.[30] Darwin'i tutmakla birlikte olaylara bakışında devrimcilik, evrimciliğe ağır basar. Altyapının belirleyiciliğini değişik terimlerle kabul eder. Geçim araçları, aile, hükümet ve mülkiyet biçimlerinin gelişmelerini bir arada düşünür. Hattâ, eşitsiz gelişme ilkesini de örtük olarak benimsediği söylenebilir.

Gene de, tarihöncesi topluluklara Marksistçe kavramlaştırılmış bir «üretim tarzları» çerçevesinde bakmadığı, bazı genel teknolojik koşullara göre sınıflamalar yaptığı için, sıralamasını «vahşet», «barbarlık» ve «uygarlık» şeklinde koyar. Bu sıralama, Morgan'dan Engels'e, Engels'den de Kıvılcımlı'ya geçmiştir. Tabiî ne Morgan, ne de Engels, Kıvılcımlı'nın bunlarla vardığı sonuçları akıllarından pek geçirmemişlerdi.

Bu arada Marx *Kapital*'le uğraşıyordu. Ona bir giriş olarak hazırladığı *Grundrisse*'de kapitalizm-öncesi üretim tarzlarına şöyle bir bakmaya ancak vakit bulabildi. Ama bu kısa bölümler, bize, Marksizm'in bu konuları nasıl ele alması gerektiğinin ana çizgilerini vermeye yeter. Burada ne «vahşet», ne «barbarlık» ne de «uygarlık» görülür. İlkel komün, Doğulu üretim, Germanik, Slavonik üretim tarzları ,kent, köleci toplum vardır. Temel, mülkiyet ilişkisidir. İnsanın doğayı «temellükü» ,bir temellük biçiminden ötekine geçişler, topluluk ve bireyin ilişkileri, v.b. Bu konularda Marx'ı okur okumaz, barbarlığın, uygarlığın anlaşılmaz, soyut, üstyapısal kategorileri dağılır, bilimin yalın, açık seçik, aydınlık dünyasına gireriz.

Kıvılcımlı'nın *Grundrisse*'yi sonradan okuyabildiğini kendi ağzından öğreniyoruz. Okuduktan sonra yazdığı kitapta dili çok değişmiştir. Ne yazık ki, herhalde iddialı bir teorisyen olduğu için, eski tezini değiştirmeye yanaşmadı; tersine, kendi tezinin de zaten bunları açıkladığını ileri sürdü. Oysa artık sorun belirli olguların değişik biçimde yorumlanması değil, yorumlama yönteminin kendisiydi. Kıvılcımlı'nın tarih tezi, Marx'dan tamamen ayrı bir dilde konuşur.

Grundrisse'yi okumadıysa bile, *Kapital*'i okumamasına imkân yok. Kapitalizmin doğuşu burada en ince ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Artık-değer'in nasıl mübadeleden çıkmayacağı, ticaret sermayesinin bu işteki rolü, keşiflerin rolü ve ilk birikimin nasıl sağlandığı, tarım kesimindeki gelişmeler, kapitalizmin doğuşunun önkoşullarının sermaye ile işgücünü satışa çıkaran serbest işçinin pazarda karşılaşmaları oluşu ve benzerleri. Terimler bunlarken, Kıvılcımlı'nın nasıl olup da, yukarıda gördüğümüz düzeyde sözlerle, ilkel komün geleneğini şöyle böyle iki bin yıldır gizli bir yerlerinde yaşatmış kişilerin, sermayelerini birleştirme cesareti gösterip şirket kurduklarını ileri sürdüğü gerçekten anlaşılır şey değil.

Marksist antropolojinin, Kıvılcımlı'nın tezini oluşturduğu dönemde hiç gelişmemiş olması da onun hesabına bir kayıptır belki. Stalin'in şematizmine karşı çıkmış, ama o modelli yadsıyınca yerine koyacak model için sağlam kaynaklar bulamamıştır.

Bu durumda o, Marksist-olmayan kaynaklara gitmiştir. Bunların başında Toynbee gelir. Toynbee'nin uzun dünya tarihinin tek ciltteki özetini kendim şu sırada çevirdiğim için paralellikleri izleyebiliyorum. Kitap yayınlanınca herkes de görecektir.

Toynbee tarih anlatımını, «medeniyet- barbarlar» ayrımı üstüne oturtur. Yalnız o, medeniyete değer verir. Ama barbarları o da, Kıvılcımlı'nın ahlâkî kategorileriyle betimler. Kıvılcımlı'nın Doğu ve Batı arasındaki karşıtlığa bakış biçimi, Engels'de değil ama Toynbee'de paralelini bulur. Çünkü Doğu ve Batı Hıristiyanlığı aynı anda ve aynı koşullarda doğduğu halde niçin birinin yaşayıp ötekinin yıkıldığı Toynbee'nin de sorusudur. Toynbee de, «Batı'da çöken imparatorluk boşluğunu (395'den sonra) arazi sahipleriyle barbarlar doldurdu.» der.[31] Toynbee'ye göre Doğu, eski ve yoz «medeniyet» düzenini sürdürdüğü için yıkılmaya mahkûmdu. Örneğin Leo, barbar ücretli askerleri kovmuştu. Oysa barbarların bazılarının ruhunda... uygarlaştırıcı bir ahlâkın sönmeye yüz tutmuş alevi yeniden canlanabilmişti. Barbarlarda, «Hıristiyanlık-öncesi kollektif insan gücüne tapınma» vardır. Kıvılcımlı da benimser bu görüşü, hattâ buna dayanarak, her şeyin büyüye dayandığı ilkel komün için, «ilkel sosyalizmde din yoktur» der.

Toynbee barbarları «dış proletarya» sayar. İç proletaryaya, yani kölelere, toprakbentlere, v.b., tarihin akışında yıkıcı bir güç tanımaz. Medeniyeti iç çelişkiler zayıflatır, dış proletarya olan barbarlar yıkar. Bunlar, Kıvılcımlı'nın da

görüşleridir. Gene Toynbee'ye göre, barbarlar askerî tekniği uygarlıklardan kolayca kapabilirler. Uygarlıkla barbarlık arasındaki karşılaşmalarda, teknik, bu yüzden önemli değildir. Kıvılcımlı da teknolojiye verdiği anlam yüzünden, bu yorumu aynen benimser. «Aylıklı barbar asker, Medeniyet kölesini *içinden* yıkmaya başlar. O zaman teknik üretici güçler, dolambaçlı yoldan, *dışarıdan* rol oynarlar.»[32] Bütün bu paralellikler dışında, «Rönesans» ya da «Restorasyon» gibi terimlerin de kökü Toynbee'dedir. Ortaçağ'da öncekilere benzemeyen feodal örgütlenişi ikinci plana atmak da Kıvılcımlı'nın Toynbee ile paylaştığı bir özellik.

Kıvılcımlı'nın Toynbee'ye aşırı öfkesi de herhalde bu düşünce yakınlığından doğuyor. Toynbee, açıkça idealist bir tarihçidir. Daha idealisti olamaz. Oysa Kıvılcımlı onu önce sosyalist gibi görür, vardığı sonuçlar farklı olduğu için de, sosyalist görünmeye çalışıp sosyalizmi saptıran bir «*ajan*» olduğuna hükmeder. Ama Toynbee'nin ne sosyalizmle bir ilgisi vardır, ne de Kıvılcımlı'nın sandığı gibi, «Intelligence Service» emrinde tarih tezi yaratacak bir kişiliği.

AHLÂKÎ TARİHİN SONU

Kıvılcımlı'nın kaynaklarına göz attık. Ama kaynağı olan Engels'in de, önemli konularda, bambaşka şeyler söylediğini gördük. Bu, şu bakımdan önemliydi: Engels'in tarihöncesi üstüne kitabı, bugünün bilgileriyle, zaten yeterli bir kaynak olamazdı. Ama bunun ötesinde, Kıvılcımlı'nın tezi, böyle bir kaynakla da hiçbir şekilde açıklanamayacak yerlere varıyor.

Antik tarih, Türkiye'de ve dünyada çok iyi bilinen bir konu olmadığı için, Kıvılcımlı'nın bu tarih üstüne söylediklerinin fantastik şeyler olduğu pek anlaşılamadı, hattâ bu tezler pek çok kişiye fazlasıyla parlak da göründü. Ama, özellikle «barbar»lara, modern tarihte yaptırdıkları, sanırım olanca fantastikliğiyle görülebilir.

Kapitalizmin kuruluşunda, «barbarlık» diye bir kategoriden yola çıkmanın yanlışlığına yukarıda değinmiştik. Bu, yalnız İngiltere'de değil Japonya'da da böyle olmuş. «10. yüzyılda Japonyayı kapitalizme geçiren Samuraylar da öyle idiler. Problemin anahtarı budur.»[33]

Aslında, Tokugawa Şogunate döneminde Samuraylığın bastırılmasına başlanmıştı. Bu iş, Meiji zamanında tamamlandı. Oysa Samuraylar, feodal sistemi kendi lehlerine değiştirmek için Tokugawa'ya karşı harekete katılmış ve restorasyonu desteklemişlerdi. Ama kapitalizmin gelişmesi önce onları tasfiye etti. Samuraylar, kapitalizmi kurmak şöyle dursun, bu sürece karşı bir güç olarak hareket ettiler.

Japonya'nın kapitalistleşmesinde ele alınacak ögeler de, barbarlık filan değil, emekle sermayenin akrabalık yoluyla olacağı yerde pazarda mübadelesi, paranın ve metaların kullanımının yaygınlaşması, kırsal emek arzındaki azalma sonucu küçük aile çiftliklerinin gelişmesi, büyük toprak sahiplerinin küçük üreticilere gittikçe daha fazla toprak vermeye zorlanmaları, zenaatın ilerlemesiyle özel emek biçimlerinin doğması, hepsinin ötesinde, Meiji rejiminin köylülüğü kapitalist birikim kaynağı olarak bilinçli bir şekilde kullanmasıydı.

Bütün bunlarda barbarlığın herhangi bir rolü olacağı düşünülemez. Üstelik, samuraylığın olumlu katkısı, ancak gerici özlemleri olan bir tepkinin, genel ihtilâl hareketine katılışı sınırları içinde düşünülebilir. Kapitalizm kurulurken samuraylık ortadan kalkmış, kof bir şeref ünvanına dönüşmüştü.

Ama Hikmet Kıvılcımlı tarihi her yerde barbarlıkla açıklamaya kararlı olduğu için, barbarlar savaşçı, samuraylar da gene savaşçı olduğu için, Japon kapitalizmini kurma görevini samuraylara vermiştir. Bu, olguların tarihi değil, Kıvılcımlı'nın ahlâkî kategorilerinin tarihidir.

Kıvılcımlı bununla da yetinmez. Barbarlığın tarihî misyonu henüz tamamlanmamıştır. İngiltere'nin barbar gelenekleri, *on dokuzuncu yüzyılda* ütopik sosyalizmi de yaratacaktır.[34] Barbarlık burada da kalmayacak, 1917 Sovyet Devrimini de başaracaktır: «Rusya'nın yeryüzünde Antika-Tefeci-Bezirgân medeniyete *zaman* ve *mekânca* en az bulaşık kalışının, yani en çok barbar kalabilmiş *yığınlar* halindeki *Tarih* ve *İnsan* üretici güçleriyle işçi sınıfına *ihtiyat kuvveti* oluşunun 1917 devriminde hiç mi etkisi yoktur?»[35]

Böylece Kıvılcımlı'nın barbarlığı, bir ekspres treni gibi, bizi ilkel komünden alıp sosyalist devrime kadar kazâsız belâsız getirir.

Marksist metinleri okuyan, kendini ve sosyalizmi hiç şüphesiz ciddiye alan bir düşünür bütün bunları nasıl, niçin söyleyebilir?

Tarih konusundaki yazımda, geçmişe bakışımızı bugünün belirlediğini söylemiştim.[36] Kıvılcımlı da, bütün tarihi bu şekilde yorumlarken, Türkiye'nin aktüel sorunları için düşündüğü çözümlerin elbette etkisindeydi. Şu halde, Türkiye için söylediklerine bakarak bu soruyu cevaplandırabiliriz. Kıvılcımlı'yı kısmen kabul edenler, «tarih tezi» karşısında kesin tavır almazken, onun Türkiye analizlerine daha çok değer veriyorlar. Şimdi, Türkiye analizleriyle genel tarih tezi arasındaki ilişkileri gözden geçirelim.

KIVILCIMLI VE TÜRKİYE TARİHİ

Bundan önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, Kıvılcımlı Osmanlı toplumunu da antik tarihin başka toplumlarına uyguladığı ölçütlerle analiz eder. Buna göre: «Türk, bir *Ordu-Ulus* olarak, sellerin karaları sardığı gibi ülkelere yayılmıştır. Ordu-Ulus, *Korku-Yalan* bilmeyen, *eşit* ve *hür* kankardeşleri örgütü örneğidir.»[37] Osmanlılar, önce ordu olmuş, sonradan devletleşmiştir. Devletin, toplumun yozlaşması Kanuni'nin mukataayı («Kesim düzeni» der buna) kanunlaştırmasıyla başlar.

Bu konular üstünde fazla durmayacağız. Yoksa ayrıntılar arasında boğulup gideriz. Ancak, «devlet» ve «ordu» konuları, Kıvılcımlı tezinin en hassas noktalarıdır. Osmanlı devletinin iyilikçisi («Kerim devlet») ondan başkalarının da ana tezi. Bunlara biz katılmıyoruz (ama bunun nedenlerinin ayrıntılı açıklaması başka bir yazının konusu olacak).

Kıvılcımlı, Osmanlı devletinde ordunun çeşitli apayrı evrelerden geçtiğini görür. Önce Türk asıllı «gaziler», sonra kapıkulu askerleri, sonra da yeni «Asker Ocağı» vardır. Ama bütün bu değişik evrelere karşın, ordunun temel özellikleri değişmez. İlk gaziler, adalet aşkıyla yanıp tutuşan barbar savaşçılardır. Kapıkulu Yeniçeriler ilk «proletarya»mızdır. Sonrasına gelince: «Ordu sanayii, eski Tarihsel özünü daha modern yeni şekillere kavuşturdu. Dört yüz yıllık sosyal gelenek-göreneklerde çok büyük değişiklikler olmadı, denilebilir. Türkiyede Ordu, her modernleşme hareketine motor ve öncü kesildi. Bu özellik, ekonomik ve sosyal Tarihimizin maddesine uygun, derin, köklü ve anlamlı ulusal geleneklerimizdendir. Ve geleneğin temelinde dorebeği *kabuklu* gündelikçi işçi sınıfının çağdaş uygarlığa el sallıyan *özü* yatmaktadır.»[38]

İşçi sınıfının meyva soyar gibi yaratılamayacağına daha sonra değineceğiz. Ancak, devlet yozlaşır, toplum batarken bir kurumun yüzyıllarca tertemiz dayanması kolay anlaşılacak şey değildir. Belli ki Kıvılcımlı, «ilkel sosyalizm» gelenekli barbarlığı orduya, yoz «antika-tefeci-bezirgân» medeniyeti özelliklerini de toplumun geri kalan kısmına vermiştir.

Bu noktaya gelince, Kıvılcımlı'nın tarih tezinin hayatî düğümleri atılmaya başlanır. Şimdiye kadar izlediğimiz mantığa göre, kapitalizme kadarki dünya tarihi, medeniyetleri yıkan ve yeniden kuran barbarların «tarihcil devrimler»inin tarihiydi. Bu «tarihcil devrimler»-egemenleri alaşağı ediyor, ama toplumun sınıf yapısını değiştiremiyorlardı. Şimdi, Türkiye'de de ordu, ilk akıncılardan modern orduya kadar, toplumda «ilkel sosyalist» barbar geleneğini sürdürebilen tek zümre olduğuna göre, bundan sonra da «tarihcil devrim» yapabilirler. Üstelik onlar, «her modernleşme hareketine motor ve öncü» olurlar.

Bu modernleşme hareketlerinden biri de Hareket Ordusu'nunkidir. 1908 hareketidir. Böylece İttihat ve Terakki iktidara geçmiş, burjuva düzenini kurmuştur. Bu, kapitalizme, İngiltere'dekinden farklı bir geçiştir. Çünkü orada barbarlar, kendileri kapitalizmi kurmuşlardı. Burada, artık modern çağda olduğumuz için, ordunun yaptığı «tarihcil devrim» bir modern sınıfın iktidara gelmesine yol açıyor. Bu sınıf, *o seferinde*, burjuvazidir. Böylece ordu hareketi yapar, sonra meydanı burjuvaziye bırakır (bir sefer bunu yapan, başka sefer başkasına da bırakabilir elbet). Burjuvazinin yaptıklarını bilseler, subaylar çok kızacaklardır. Talât Paşa anılarında Birinci Dünya Savaşında tarımda çalışanların azalması ve Subayların suistimallerinin halkı aç bıraktığını söylüyor. Kıvılcımlı buna karşı çıkıyor. Bunu, «harp zenginliği» yapmış. «Belki bir avuç ordu ilgilisi de, o ara müteahhit ve tefeci bezirgân güruhu ile kaynaşarak işverenleşiyordu... Aslında, temiz Türk subayı bütün o dalaverelerden habersizdi. Koçlar gibi dövüştüğü savaş cephelerinde mâsûm kanını oluk oluk akıtmasaydı ve onları bilse/di, vurgunculuklar o kerte rahatça kol gezemezdi.»[39]

Bunlardan anlaşılan şu ki, ordu bir «tarihcil devrim» yapınca, hazır olan burjuvazi, Abdülhamit engelinden kurtulup iktidara geçmiş. Hareketi yapan ordu, iktisadî iktidara ortak olmamış. O hızla cephelere koşmuş. Bir daha da bu işlere karışmamış.

Daha sonra, Kurtuluş Savaşı'nın kahramanı Mustafa Kemal de elbette bu gelenek içinde ele alınmalıdır. Ama burjuva düzenine düştüğü için üzüntüsünden neredeyse bilinçli bir şekilde intihara gider: «Sosyal sınıf eğilimleri önünde tek kişinin trajedisiydi bu. Ne kadar ULU olursa olsun, ergeç, kişinin rolü sosyal sınıfların etkisiyle yöneltiliyor. Yahut eziliyordu.»[40] Şu halde kapitalizmden başka bir sistemi özlüyordu Mustafa Kemal. Ama toplumsal determinizm bunu önledi. Atatürk'ün bu trajedisi ,onu seven subaylara da bazı şeyler düşündürtmelidir. Üstelik «Türkiye kurtuluş hareketi, Sosyalizme 'karşı', değil 'Müttefik' olmuştur.»[41]

Bunu, 27 Mayıs'ı yapan subaylar vaktinde öğrenemediler. Kıvılcımlı sonradan mektupla anlatmak istediyse de olmadı. 27 Mayıs, halkın katılmadığı, «Ama genç ordu güçlerinin *kollektif aksiyonu*» ile başarılmış bir «Demokratik devrim»-dir; «Türk Ordusunun Horasan erleri çağından kalma 'Tarihcil Devrim' gelenek ve göreneklerı»-nin ürünüdür.[42] İlginç olan, Kıvılcımlı'nın o dönemde, Türkeş'in başını çektiği 14'leri daha radikal bulmasıydı - barbar gelenekleri daha ağır basıyordu bunlarda.

Bütün bunların sonucu, gene aynı kitapta şöyle özetlenir: «Her kezinde, Sosyal Sınıf eğilimleri, Devlet sınıflarının *vurucu gücü* ile kendilerine yol açıyordu. Bu vurucu gücün göze çarpan elemanları: eskiden *seyfiye* ile *ilmiye*, sonraları: *Ordu* ile *Bilim* diyebileceğimiz kurumlar oldu.

«Bu, kimsenin üstünden atlıyamıyacağı bir gerçektir. Bu gerçeklik olumlu tarihcil güçleri birinci planda kollektif aksiyona götürür... Ortada, geri ülkelerin Ekonomik ve Sosyal gidişinde çıkmaza girmiş Sınıf İlişki - Çelişkilerini çıkmazdan kurtarıp, zenbereğinden boşandıran bir gerçek *Vurucu Güç* vardır.

«Bu vurucu güç, Türkiye'nin *Modern* yakın tarihinde, olumlu modern *gelişim* yönünde etkili oldu ve oluyor.»[43] Böylece, buraya kadar gördüğümüz bütün kategoriler, ilkler ,dirlikçiler, barbarlar, kollektif aksiyonlar birleşiyor ve Türkiye'nin «vurucu güc»ünü meydana getiriyor.

«Vurucu güç, gerici iktidarı, sırası gelince, bir gecede vurup düşürebiliyor. Ondan sonrası,

öne geçen *öz-güç*'ün niteliğine kalıyor.» Şu halde, güçlü proletarya varsa, «tarihcil devrim», sosyalist devrime dönüştürülebilir; yoksa, boşuna harcanır. Ancak, «tarihcil devrim»i yapacak vurucu güç: Proletaryanın kendi yapısı içinde öncü örgüt değildir.»[44]

Bütün tarih tezi gelip bu «Vurucu güç» stratejisine dayanınca, belli bir mantık kazanıyor. Ya da, tersinden, önce «vurucu güç» stratejisi tesbit olununca, buna tarihî bir gerekçe hazırlama gereği, mümkün olan başka tarih yorumları arasında Kıvılcımlı'nın «tarih tezine» de belli bir geçerlilik veriyor.

Ancak, bu noktada, Kıvılcımlı'nın, yazının başında sözkonusu ettiğimiz «ikici» tavrına yeniden eğilmek gerekir. *Halk Savaşının Planları*, bu ikicilikle son bulur. Burada çizilmiş devrimci stratejinin iki ayağı vardır. Bunlar eşit derecede önemlidir, biri öbüründen bağımsız olmamalıdır. İkisinin rolleri, görevleri ayrı ayrı tespit edilmiştir. Biri, öbürünün yapacağı işi üstlenmemelidir. «Vurucu güç» ve «öz-güç» yapı olarak da birbirlerinden tamamen farklıdırlar. Tarih tezinin özel terminolojisinin temel kavramları olan «tarihsel devrim-sosyal devrim kavramları, stratejinin bu ikili yapısına tekabül ederler.

Şimdi, bu ikici tutum neyin sonucunda oluşmuştur? Hikmet Kıvılcımlı, başka bir çok kişinin çok daha *pragmatik* gerekçelere, akıl yürütmelere dayanarak çizdiği bir stratejiyi, özünde önemli bir farklılık göstermeden tekrarlayan önerisi için, neden bu kadar ayrıntılı, kapsamlı bir tarih tezi geliştirmek gereğini duymuştur?

Bu sorunun cevabının bir kısmı, sanırım, Kıvılcımlı'nın hayatı boyunca içinde yer aldığı bir politik bağlamın, Türkiyedeki sosyalist teori ve pratiğin özel bir belirleniş biçiminin etkileridir. Kısacası, onun getirdiği bu «çözüm önerisi» solun Türkiye'deki geleneği içinde özel bir tavır alışın sonucudur. İkincisi ise, Kıvılcımlı'nın kendisinin, «tutarlı ve kapsamlı» olma çabasıdır.

Konuya böyle bir açıdan baktığımızda (gerek geçmiste, gerekse *Halk Savaşı* kitabının yayımlandığı ortamın politik yönsemleri arasında), Kıvılcımlı'nın, kendi «ikici» tezinde, vurucu güçü proletarya partisine empoze etmeye çalışmaktan çok, proletarya partisini vuruca güce empoze etmeye çalıştığı görülür.

Değindiğimiz konu, başlı başına uzun bir inceleme alanı, üstelik, verileri yeterince bilinmeyen bir alandır. Daha ilerde, belki, bu konuyu işlemeye çalışacağız. Ancak şimdi, daha çok bir «hipotez» olarak şunu söyleyebiliriz ki, Türkiye solunun geleneği, çeşitli nedenlerle, «vurucu güç» ecrisine daha yakın bir biçimde düşünmüş ve davranmıştır. Hattâ o «vurucu güç»ü harekete geçirmek için, yanına proletarya partisini de değil dünedüz «acenciği» kovmak isteyen görüşler hâkimdir. Kıvılcımlı, bu güçü, proletaryanın «kitle örgütü» niteliğindeki partisiyle, denoelemek gereğini duymuştur. Gelenek içinde çoğu zaman ayrı kalışının nedeni *tamamen* bu olmayabilir; ama her halde *bir nedeni* budur.

Kıvılcımlı'nın son kitaplarını yayımladığı politik ortamda, proletarya partisinin vurgulanması, olumlu bir hareketti. Vurgulamanın olumluluğu ötesinde, Kıvılcımlı'nın bu konuya getirdiği somut çözüm yollarının (Lâleli'de adres göstererek «derleniş»e çağırmak gibi) isabeti ve ciddiyeti ayrıca tartışılabilir. Proletarya partisi sözkonusu olduğunda, somutta var olan bütün gelişme ve eğilimleri görmezlikten gelerek dogmatik bir biçimde yalnız kendi «Vatan Partisi» deneyini öne sürmesi de tartışılabilir, tartışılmalıdır. Ama, en azından «partisiz yaklanma»nın ciddi tehlikelerini görmüştü.

Bunu, yalnız o dönemde değil, çok daha önceleri de görmüştü. Modern Türkiye'nin sınıfsal yapısına bakışının, bu görüşte payı olsa gerektir.

Bu yazıda Kıvılcımlı'nın teorilerinin çeşitli yanlarına yönelttiğimiz eleştiri, onun modern Türkiye'de sınıflar analizi karşısında daha değişik bir ton takınmak durumundadır. Çünkü bu analizde Kıvılcımlı bütün teorik çalışmalarının en doğru ürünlerini vermiştir. Bir kere, Türkiye'de «işçi sınıfı»nın varlığını kabul etmiştir. Yani, bağımsız partisi olacak kadar, nitelik ve nicelikçe gelişkin bir işçi sınıfı. Türkiye ile emperyalizmin ilişkisini, «eski sol» içersinde en tutarlı biçimde koyan odur. «Komprador» edebiyatına girmemiştir. Tekelci kapitalizmle kapitalizm-öncesi kesimin bütünleşmesine işaret etmiş, orta burjuvaziyi bundan ayrı bir kategori olarak görmüştür. Şüphesiz, bunun yanı sıra, ordu değerlendirmesine katılmak mümkün değildir. Devrimin güçlerini ayırması, iki ayrı görevi iki ayrı yapıya vermesi, kabul edilebilecek bir şey olamaz.

«Finans kapital» üzerinde ısrarı, yeterince bilimsel sayılamaz. «Oligarşi» kavramı ve bunun getirdiği cephe, genişliği gereği mutlaka tartışılması gereken bir konudur. Yaşadığı dönemin üzerine empoze ettiği politik yükümlülükler, vardığı doğruları da saçmasız gelistireceği yerde çarpıcak niteliktedir. Kemalizm'i desteklemek Kıvılcımlı'nın kosullarında sosyalizmin genel verisiydi O da bütün formüllerini bu etkeni hesaba katarak geliştirdi.

Şu halde Kıvılcımlı'nın «ikiciliği» onun kendi düşüncesinden önce politik-ideolojik ortamında vardı. Kıvılcımlı'nın teorik çabası ise, *bu ikiciliği teoride yok etme çabasıydı*. Somut gerçeklik düzeyinde birleşmesi mümkün olmayan öğeler, ancak *«eklektik»* bir teoride uzlaştırılabilirdi. Başka bir söyleyişle, Marksist yöntem bu çatışık öğeleri birleştiremezdi. Zorlanınca yöntem eklektikleştirildi, öğeler böylece birleştirildi. Bu durum, bizi yöntem konusuna ayıracağım son bölüme getiriyor.

KIVILCIMLI'DA YÖNTEM

Hikmet Kıvılcımlı'nın, tarih sorununu, değişik, kendine özgü bir terminoloji içinde açıkladığını gördük. Şüphesiz, bunun yanı sıra, Marksist teorinin bilinen kavram ve terimleri, bilinen anlamla-

rıyla kullanılır. Gelgelelim, bunların bütününü kapsayan bir yöntem vardır ki, asıl bunun ele alınması gerekiyor.

Barbarlığı, bir toplumsal örgütlenişin sonucu olarak ele almayıp, insanlığın başlangıçtan sona kadar süregelen bir «özü» olarak görmesi Kıvılcımlı'yı bir yandan hümanizme, bir yandan evrimciliğe, bir yandan da Hegel tarzında bir idealist diyalektiğe bağlar. Şüphesiz bütün bunlar yalnızca bir «barbarlık» sorunundan ötürü böyle olmuyor. Başka bir yığın nedeni ve örneği de var. Ama «barbarlık» sorunu bunların arasında en çarpıcı olanı sayılabilir.

Kıvılcımlı'nın tarih tezinin sonucunda şöyle bir diyalektik üçlü ortaya çıkar: İlkel sosyalizm-sınıflı toplum (medeniyet); sınıflı toplum-kapitalizm; kapitalizm-sosyalizm. Böylece, başlangıçtaki sosyalizm, sonda, daha üst düzeyde yeniden kurulur.

Gerçekte tarihe baktığımızda bunun böyle olmadığını, arada başka bir çok üretim tarzı ve toplumsal sistem olduğunu görüyoruz. Ama Kıvılcımlı'nın diyalektiği, bu farklılıkların üzerinden bir silindir gibi geçip hepsini, düşüncede yaratılmış bir kalıba uyduruyor. Bu, tabii idealizmin evrensel bir özelliğidir. Kıvılcımlı'nın burada uyguladığı akıl yürütme de, daha çok, idealizmin Hegel'ce formüllendirilmiş şeklidir.

Hegel diyalektiğinde sentez, tezin bir üst düzeyde yenilenmesi olduğuna göre, iki uğrağı birbirine bağlayacak bir ortak öz gerekir. Hegel'ın mutlak idealizminde bu öz bellidir: Mutlak İdea. Çünkü bu İdea, gelişmesinin her aşamasında kendi kendisiyle *özdeş*'tir. Tabii, Hegel idealizminin kendi sınırları içinde tutarlıdır bu koyuş biçimi (nesnel gerçeklikle hiçbir ilgisi olmasa da).

Kıvılcımlı ise, ortak özü, «barbarlık» ögesinde bulur. Bu nedenle, tarih, ilkel komünal toplumdan sosyalist devrime kadar, «barbarlık» ekspresine binerek geliyor. Ama bu, materyalist bir malzemeyi yorumlama çabasının ürünü olduğu için, Hegel'deki «öz birliği» gibi tutarlı olamıyor. Amaç ve malzeme materyalist, yöntem ise idealist kalıyor. Bundan doğan bazı çelişik sonuçlara bakalım şimdi.

Hegel, bütün mantığıyla tutarlı olarak, «teleolojik» bir bütünlük kurar. Teleoloji, amacın, kendisine yol açan olayları belirlemesi demektir (Yeni Türkçe'de buna «ereksellik» deniyor; eski adı «gaiyetçilik»tir). Buna göre, Hegel'in tezi ve antitezi sentez tarafından *önceden* belirlenmiştir. Yalnız bu öncelik, zamana göre değil, *mantıkî* bir önceliktir. Hegel, bu nedenle, zaman içinde bir takım olayların başka olaylara yol açması demek olan *nedenselliği* kabul etmez. «Neden sonuç» ilişkisi (cause-effect) yerine, sonun başlangıcı belirlemesi demek olan «sebep-amaç» (reason-end) ilişkisini koyar.

Bu, genel idealizmin bir kategorisi olarak bilindiği için, Kıvılcımlı, diyalektik üstüne *konuşurken*, teleolojiyi yadsır (ama sisteminde onu kullandığını göreceğiz), bunun yerine nedenselliği getirir. «Bizim mezhebimiz gayeci değil, sebepçidir. Çünkü doğru yol odur. Gayecilik, sapıklık ve hayalperestliktir.»[45] Bundan sonra, bilinen «nedensellik» ilkesini klasik şekliyle anlatır ve doğru ilke olarak koyar.[46]

Gelgelelim. Bukharin de bunu, hem de çok daha ayrıntılı açıklamalara ve geniş bilgilere dayanarak yapmıştı, Marksizm üstüne el kitaplarında. Ama önce Lenin sonra da Gramsci, bu açıklama yöntemi yüzünden onu «mekanik» olmakla suçlamışlardı. Doğrudur böyle olması. Çünkü nedensellik ampirik burjuva biliminin bir ilkesidir. Bugünün biliminde tamamen aşılmıştır. Newton'ların ideolojik dünyasının bir felsefî-bilimsel kategorisidir «nedensellik».

Marksizmin bildiği nedensellik, «yapısal nedensellik»tir. Yani, karmaşık bütün içinde hiyerarşik olarak eklemlenmiş yapıların (Marx'ın mecazî deyimiyle «Darstellung», yani bir çeşit mizansen) birbirlerini karşılıklı olarak belirlediği ve daha önemlisi, bütünün parçaları belirlediği karmaşık, yapısal bir nedenselliktir. Lenin'in *Ampirio-Kritisizm*'inin ya da *Felsefe Defterleri*'nin özünü meydana getiren bu karmaşık nedensellik Kıvılcımlı'da yoktur. Dolayısıyla o, diyalektiği mekanik nedensellik içinde düşünmeye çalıştıkça, idealist teleolojiye gelip takılır. Sonuçta, iki ilke birbirinden ayrılmaz hale gelir. Tıpkı, Hegel'de sisteme aynı ilkelerle ister başından, ister sonundan başlayabileceğimiz gibi.

Böyle bir çerçeve içinde uygulanmış bir diyalektik, sanki bir «paralel açıklama»dır. Olayların akışının dışında, sanki ona fetva çıkaran bir yüksek organdır. Yani, tarih şu veya bu olaylarla şu veya bu şekilde akmıştır, şu veya bu sonuca varmıştır (nedenselliği ağır basan bir açıklama yöntemi); ama aynı zamanda da, diyalektiğin tez-antitez- sentezi böyle buyurduğu için böyle akmış ve bu sonuca varmıştır (bu da teleolojisi ağır basan bir açıklama yöntemi). Zaten, sonucun başlangıcı belirlemesi, yani idealist teleoloji de burada yatmaktadır.

Bu, Marx'ın Hegel'den yararlanmasına karşılık söylediği övücü sözlerin, bazı Marksistler'ce yerine oturtulmadan kabul edilmesiyle, Hegelci diyalektiğin eklektik bir biçimde uygulanmasının yarattığı sonuçlardan biridir. Ne var ki, Hegelcilik, her zaman, Marksizm'in bilinen doğrultusu dışında bir takım hedeflerin haklı gösterilmesi gerektiği zamanlarda yöntemine başvurulan bir düşüncedir. Çünkü böyle bir boyağı-diyalektik uygulayan herkes, karmaşık olgular yığını içinden işine gelen üç tanesini alıp «tez-antitez - sentez» ilişkisi biçimine sokabilir. Kıvılcımlı'da buna çok rastlanır. Maddeci diyalektikle yeterince alış verişi olmayan birçok iyi niyetli kişi de, onun bu tavrını, büyük bir «diyalektik ustalığı» sanabilmektedir.

Kıvılcımlı'da, tarihin üretim tarzlarıyla dönemleşmesi süreci, insanın içsel özüyle yürür. İnsanlar, «ilkel sosyalizm»in eşitlikçi düzenini nedense bir türlü untamazlar. Ama hangi insanla-

rın bunu unuttuğu, hangi insanların hatırladığı da belirsizdir. Sanki insanlar, başlangıçtan, cennetlikler ve cehennemlikler gibi, barbarlar ve medeniler olarak ikiye ayrılmıştır. Medeniler ilkel sosyalizmi unutmuştur. Barbarlar ise hep bunu hatırlar ve oraya dönmeye çalışırlar. Bunun niçin böyle olduğu belli değildir. «Medeniler»in, maddi hayat koşullarından ötürü ilkel sosyalizmi unuttuklarını, Marksizm'in bir genel ilkesini düşünerek varsayalım. Ama barbarlar, «barbarlık» diye kabul ettiğimiz toplum biçimi bütün konumlarıyla tarihe karıştıktan yüzlerce yıl sonra nasıl oluyor da aynı özlemle yaşayabiliyor. Herhalde barbarlar, toplum tarafından belirlenme zorunluluğuna karşı her nasılsa bağışıklık kazanmış olmalılar.

«Medenî» ve «barbar» kategorileri, Marksizm'in *sınıf* kategorisinden tamamen ayrıdır. «Sınıf» üretimdeki rolüne ve içinde yer aldığı toplumsal bütüne göre belirlenir. Kıvılcımlı'nın barbarları ise üretimden, mülkiyetten, v.b. tamamen kopuk, «ilkel sosyalizm» anısıyla ve ahlâkî özelliklerliyle (doğru sözlü, tok gözlü, adaletçi v. b.) belirleniyorlar. Bir dönemde barbarlar şirket kurup kapitalizmi yaratıyor, başka bir dönemde devrim yapıp sosyalizmi kuruyorlar - barbarlar kendileri değil belki, bundan daha da metafizik bir kategori olan barbarlık «özü» yapıyor bu işleri. Ve ayrım bugün bile devam ediyor: «Medeniyet bugün *üstün* düzendir. Alt barbar düzenini tümüyle yok edebilmiş midir? Hayır. Hemen her kapitalist ülkenin ŞEHİR'leri *Medeni* ise KÖY'leri *Barbar* durumundan kurtulamamıştır.»[47]

Görüldüğü gibi, iyice karman çorman bir yığın çıkıyor ortaya. Bir yanda bildiğimiz sınıflar, bir yanda medeniler ve barbarlar, üstüste ve içiçe. Bu barbarlık, bazan orduda beliriyor, bazan köylerde. Ya işçi sınıfı? Orası karanlık. Ama Kıvılcımlı, Tarih Tezi'nde bugün Avrupa ülkelerinde çalışan az gelişmiş ülke işçilerini de «barbar» diye niteler.

Türkiye'de sınıf yaklaşımı henüz belirli çizgiler kazanmadığı, zengin- fakir ayrımına dayanan popülist yaklaşımlar ya da hattâ bayağı «servet düşmanlığı» zamanında sosyalizm sanılabildiği için, «halk çocuğu/aydın» ayrımları, «Anadolulu/İstanbullu» ayrımları hâlâ geçerli olabildiği için, bu muğlak «barbar/medenî» kutuplaşması hazır ideolojik kalıplarda kolay nüfuz etme imkânları bulabilmiştir.

İşin felsefî yanına dönecek olursak, bütün farklı üretim tarzlarına ve bunların özgül belirlemelerine, özgül sınıfsal yapılarına karşı belli bir bağışıklığı olan herhangi bir «insanî öz» kavramının, Marksizm'e «evrimci» bir yorum getirdiğini görürüz. Çünkü böyle bir değişmez öz, ilkin «devrim» kavramıyla çelişir.

En genel anlamıyla devrim, bir karmaşık bütünün dışsal koşulların belirlemesiyle geçirdiği nitelik değişimidir. İnsanın ellerini kullanması gibi bir olayı ele alalım. Bu olay upuzun, karmaşık bir tarihin ürünüdür. Hominoid denen insanın atası, iklim koşulları yüzünden ormanların tropiklere çekilmesiyle, ağaçtan yere inmiştir. Yerde hareket etmenin yüzyıllarda getirdiği koşullanmalarla giderek ayağa kalkmıştır. Bu sayede el serbest kalmıştır ki, bu olay türlü yeni gelişmelere yol açmıştır. El kullanılır hale gelince ağızda taşımaya gerek kalmamış, böylece ağız küçülüp konuşmak için daha elverişli olmuş, daha önemlisi, el alet kullanmaya yatkınlaşmıştır, v.b. Kıvılcımlı ise bu olayı şöyle açıklar «Bu yaratık doğayla ilişkisinde gittikçe taş, labut gibi bazı aletleri kullanmaya başlıyor. O zaman vücutta sırf alet kullanmaya özgü bir çift uzuv hasıl oluyor: Eller... Elleri iyice kullanmak için insan iki ayak üstünde yürümeye başlıyor.»[48] Burada bir olgu yanlışı var, iki ayak aşamasına gelmeden alet kullanımını genelleştirmesi. Ama daha önemlisi, bir de yöntem yanlışı var: *«Elleri iyice kullanmak için...»* insan ayağa kalkmamıştır. İşte bu, teleolojidir; Kıvılcımlı'nın «şapıklık» dediği, olayları vardıkları yere göre açıklama yanılgısı. İnsan *başka nedenlerle* iki ayak üstünde yürüme alışkanlığını kazandıktan sonra eller serbest kalmıştır. Ancak bundan sonra, eller alet kullanmaya alışmıştır.

Şimdi gelelim, devrim dediğimiz olayın sonrasına. Devrimin nitelik değişimi bir kere gerçekleşti mi, artık yeni bir bütünsellik söz konusudur. Bu yeni bütünün içsel ilişkileri de, dışsal ilişkileri de eskisinden farklıdır. Marx'ın yukarıdaki «açlık» benzetmesiyle anlattığı budur. İki ayrı toplumsal aşamada, biyolojik bir kategori bile artık aynı olamaz.

Marx şöyle diyor *Grundrisse*'de

> «Bütün toplum biçimlerinde belirli bir üretim ve onun ilişkileri, başka her üretimin ve onun ilişkilerinin derecesini ve etkisini belirler. Bu bir genel ışıktır ve öteki bütün renkler bunun içine atılır, özel tonlarını da gene o ışık değiştirir. İçinde doğan her varoluşun özgül ağırlığını tanımlayan özel bir eterdir.»[49]

Şu halde nitelik değişimiyle varılan her yeni aşamada, bütün, parçaları yeni bir biçimde belirler. Marx'ın burada koyduğu mantığa göre, örneğin, ilbler, yeniçeriler ve modern ordunun, içinde yer aldıkları toplumsal bütünlerde, aynı şekilde davranmaları mümkün değildir. Çünkü zaten, bütün bu ayrı kategorilerin *aynı özü* sürdürmeleri mümkün değildir.

Yukarıda, Kıvılcımlı'nın «feodal kabuklu yeniçeri gündelikçi işçi»nin modern proletaryaya dönüşmesini söylediğini görmüştük. Şu halde, işçi sınıfının, ancak serbest kalmış emekçinin pazarda sermayeyle karşılaşınca doğduğunu ve basit koşulda bütün bir dünya tarihinin yattığını söyleyen Marx hayal görüyor. İşçi sınıfı hep vardı, yalnız kabukluydu. Tarih, bu kabukların soyulmasıyla meydana geldi. Yani, her şey içeriden belirlendi. Her şey zaten kendisiydi. Tarih de, her şeyin *kendiliğini* daha iyi göstermek için aktı. Bunlar Aristoteles'den Hegel'e kadar idealiz-

min düşünce biçimleridir. Ama Marksizm'le ilgisi yoktur.

Marksizm'de her varlık, ille bir «öz» bulacaksak, bir çeşit değişme potansiyeli taşır. Çünkü Marksizm'de tek mutlak, «koşulsallık»tır. Maymun, maymunluk kabuğunu atarak insan olmadı. Belirli koşullar, onun belirli yanlarını geliştirerek insanlığa itti. Başka koşullarda başka türlü de gelişirdi. Ağzımızla konuşuyoruz. Ama ağız konuşmak için yapılmamıştı. Başka nedenlerle, belli bir tarzda gelişti. Bir dönemde, toplumsal olarak yaşayan insanların iletişim ihtiyaçları, bir haberleşme sistemini zorunlu kılınca, o anda en yatkın organ ağız olduğu, ve sesin işarete karşı, karanlıkta da işlerliği gibi bir avantajı olduğu için, ağız konuşma aracı haline geldi. İnsanlar soyut bir diyalektik, sınıfsız toplumdan başlayıp sınıfsız toplumla bitmeyi gerektirdiği için sosyalist olmazlar. Çeşitli koşullar sonucu işçi sınıfı olduğu için, bireysel mülkiyet-kollektif emek çelişkisini, yani üretim güçleriyle üretim ilişkileri çelişkisini, bu dönemde en iyi işçi sınıfı nesnel olarak çözebildiği için sosyalist olurlar. İşçi sınıfı bu gücü tarihin bilmem neresindeki barbarlıktan almaz, kapitalizmin içinde bulduğu somut nesnel koşullardan alır. Bunlar, sosyalizme, işçi sınıfına yeterlidir.

SONUÇ

Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye'de sosyalizmin kendi toplumsal gerçeklerini el yordamıyla aradığı bir dönemde yetişmişti. Gerek iç yetersizlikler, gerekse dış zorlamalar, bu dönemin sosyalistlerini «millî» burjuvaziyi desteklemeye itiyordu. Bu, sonrası için de kökleşen bir «kuyrukçuluk» geleneği kurdu. Devrimi, Türkiye proletaryası için, bir başkasının yapması beklendi. Kıvılcımlı, bu çeşit bir stratejiyi olduğu gibi kabul edemediği için *parti*'nin zorunluluğu üstünde durdu. (Ne var ki, 12 Mart'ı bir parti olmadığı halde «Ordu Kılıcını Attı» diye karşılaması kendi teziyle de çelişiyordu).

Bütün kitaplarından anlaşıldığı gibi Kıvılcımlı teorisyen yapısı olan bir kişiydi. Belki çevresinde kendisi kadar okuyan ve anlaştığı az insan bulduğu için teorileri oldukça bireysel bir doğrultuda gelişti. Yaşadığı dönemde, ele aldığı kavramlar için dünyada da zengin bir literatür bulmak zordu. Üstelik, inatçıydı da Kıvılcımlı.

Türkiye'de çeşitli vurucu güçleri salık veren baskalarının pragmatik gerekçelerinin aksine, Kıvılcımlı, «global» bir teoriden aşağısına razı olamazdı. Böylece, temelde çelişen verilerini bir teori içinde bütünleştirmeye çalıştı. Verilerini eleştirmek aklına gelmediği için, bu çelişik öğeleri ancak kendisi çelişiklesen bir teoride birleştirebildi. Türkiye'yi Batı'nın ileri ülkeleri ile dünyanın geri ülkeleri arasında bir yerde düşündüğü için, kendi kurduğu devrim modelinde, Batı için önerilen geniş parti modeliyle az gelişmiş ülkeler için önerilen vurucu güç modelini karıştırdı. Bu karışımı haklı gösterecek bir tarih tezi hazırladı.

Bu tarih tezi, Batı'nın «yabancılaşma» teorisinin bir başka türüydü (tabiî biraz daha fantastik). İlkel komünün eşitlik anlayışı, bunun özlemi, bütün tarihin anahtarı haline getirilmişti: «Bugünün bilimsel sosyalizmi; ilkel sosyalizmin tek güçlü mirasçısıdır». Bu teleolojik yaklaşım idealizmin çeşitli biçimlerini içeri alıyordu. Kıvılcımlı bir burjuva tarihçisinden şöyle bir alıntı verir (Konu, kapitalizmin kuruluşu):

> 16. Yüzyıldanberi, o siyasi bağımsızlık tiryakisi ruh, yeni bir güç kazandı; *Cermen ırklarında ortak bulunan fertçi direnç fikirlerine*, dini ferdiyet fikirleri de gelip katıldığı vakit, siyasi bağımsızlık ruhu bir çeşit dini kutsallaşma biçimini alarak, bilinç derinliklerine doğru kök saldı.[59]

Bunları söyleyen tarihçiye, ırkçılık yaptığı için, o şiddetli üslûbuyla çatar. Ama sonra «ferdiyetçilik» yerine «kolektivizm», «Cermenlik» yerine «barbarlık» diyerek, kendisi de aynı akıl yürütmeyi tekrarlar. Oysa sorun denklemin sembollerini değil, denklemin kendisini değiştirmektir. Böyle yaptığına göre, belki de Marx'ın Hegel diyalektiğini «ruh» yerine «madde» diyerek ayakları üstüne koyduğunu düşünüyor olmalıdır. Tabiî, burada ve başka yerlerde (örneğin Toynbee'de uygarlıkla barbarlığa verilen değeri değiştirmesi gibi) hep böyle denklemin sembolleriyle uğraştığı için, sistematiğin kendisi raydan çıkar.

Tarihe global bir tarzda bakan, üst düzeyde analizler getiren tarih teorisyeni tavrıyla, mantığa uymayan olguları da çarpıtmaktan çekinmez. Örneğin, *Tarih Tezi*'nde, toplum olaylarıyla Jeolojik olaylar arasında «denk gidişler» üstüne yazdığı bölüm idealizmin doruğundadır. Gene hiç kimsenin aklına gelemeyecek bu paralellik kurarken «hücre» ile «kent»i birbirinin karşılığı şeklinde koyar. Tabiî bitki ve hayvanların bundan sonra üremesi gerekir. Ama, hücre öncesi Jeolojik oluşumlara, medeniyet ve barbarlardan «denk gidiş»ler gösterir. Tabiî bu, o kadar önemli değil. Sorun, bütündeki idealizmde. Bu iki şey arasında «denk gidiş» varsa, psikoloji ile meteoroloji arasında niçin olmasın? Ama Kıvılcımlı bütün bunları inançla, heyecanla savunur. Kötüsü de bu inancıdır zaten. Ve kendine uymayan herkese ateş püskürür; bilip de saklıyorlar kanısındadır. Oysa onun fantastik tarih teorisi başka kimsenin kolay kolay aklına gelmezdi. Her söylediğini büyük bir inançla, büyük bir iddiayla söyler. Karşı çıkana, inanmış azgın boğnazlığıyla, en aşırı suçlamayı yöneltebilir (örneğin, «C.İ.A. ajanı» deyiverir). Kızgınlıklarını unutmaz. Bilmediğimiz nedenlerle öfkeli olduğu Nâzım Hikmet en ilgisiz kitaplarda, en ilgisiz bir zamanda ortaya çıkar. Ölümünden önce sıkıyönetime yazdığı son mektubunda bile vardı Nâzım'a bir sövgü. Bütün bu özellikleriyle, en çok da diliyle, bireycidir. Ama yalınkat değil, zengin bir birey.

Hikmet Kıvılcımlı'nın bundan sonraki sosyalist harekette yararlı olacak bir şeyi kalmamıştır. Tarih tezi ancak yanlış bilinçlenmelere sebep olabilir. Bu, tamamen bilim dışı ,ideolojik bir tez olarak, kendi içinde tutarlıdır. Bu iç-tutarlılık, çok kişiye, nesnel gerçekliğin tutarlılığı gibi görülebilir. Ama Marksizm'in daha iyi kavranılması tezin idealist temelini gittikçe daha çok kişiye gösterecektir. Çağdaş Türkiye için getirdiği sınıf analizi, ilk ortaya atıldığı zaman gerçekten son derece önemliydi. İçinde yanlışlar olması önemli değildi, çünkü her teori belli yanlışlar taşıyabilir. Kapitalizm tesbiti önemliydi, geliştirilebilir, yanlışlardan arınabilirdi. Kıvılcımlı yalnız kaldığı için bu iş o zaman yapılamadı. Şimdi ise, yeni verilerle, bu analizi daha sağlam biçimde yapmak mümkündür ve zaten yapılmaktadır da. Dolayısıyla, ilk çıkışında yepyeni olan bu alandaki analizi de şimdiki ve gelecekteki kuşaklara fazla bir şey getirmeyecektir. Üstelik bu analiz, bütün geçerli yanlarına karşın, içinde barındırdığı «vurucu güç» stratejisi yüzünden sakattır.

Kıvılcımlı'yı olduğu gibi sürdürmek isteyenler, gitgide dengesizleşen bir çizgide, kimbilir daha ne kadar ilerler. Kıvılcımlı'yı bazı yanlarıyla sahip çıkmak istiyenler ise, o yanların çok daha gelişkin olanlarını başka yerde bulurlar örneğin Marx'da, Lenin'de.

O zaman Kıvılcımlı'dan bize kalanlar, inanılmaz mücadele azmidir; tezi değil, ama dogmatizme karşı cesur tavrıdır; teoriye verdiği özel biçim değil, ama papağanlığa karşı tavrıdır; Türkiye'nin «orijinalitesi» diye sunduğu şey değil, ama bir ülkenin özgül koşullarını değerlendirme gereğine uygun çabasıdır; nihayet, bu konuda son söz olarak ileri sürdüğü Vatan Partisi programı değil, ama mücadelenin partili olması gereği konusundaki kesin inancıdır.

[1] Hikmet Kıvılcımlı, **Tarih Tezi**, İstanbul, 1974, s. 50.
[2] **Tarih, Devrim, Sosyalizm** (Bu kitabı, **Toplum Biçimlerinin Gelişimi** ve **İlkel Sosyalizmden Kapitalizme** adlı eserlerini okurken notlar çıkarmıştım. Ancak, sonradan bu kitapları bulamadığım için not ettiğim alıntıların sayfa numaralarına her zaman kesinlikle güvenemiyorum.)
[3] **İlkel Sosyalizmden Kapitalizme**, s. 11.
[4] **Aynı yerde**, s. 24.
[5] **Aynı yerde**, s. 98,
[6] **Aynı yerde**, s. 116.
[7] Marx-Engels, Sanat ve Edebiyat, De Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 20.
[8] Karl Marx, **Grundrisse**, Çeviren Martin Nicolaus, Pelican Books, 1973, s. 92.
[9] **Tarih, Devrim, Sosyalizm**, 166-8.
[10] **Aynı yerde**, s. 170.
[11] **Toplum Biçimlerinin Gelişimi.**
[12] **Tarih, Devrim, Sosyalizm**, s. 186.
[13] **İlkel Sosyalizmden Kapitalizme**, s. 27.
[14] **Aynı yerde**, s. 27.
[15] **Aynı yerde**, s. 35-36.
[16] **Aynı yerde**, s. 44.
[17] **Aynı yerde**, s. 60.
[18] Marx-Engels, **Sanat ve Edebiyat**, s. 59, 60-61.
[19] **İlkel Sosyalizmden Kapitalizme**, s. 63.
[20] E. Engels, **Anti.Dühring**, Progress Publishers, Moskova, 1969, s. 125.
[21] F. Engels, **Anti-Dühring**, Progress Publishers, Moskova, 1969, s. 125.
[22] **Aynı yerde**, s. 219.
[23] **Toplum Biçimlerinin Gelişimi**, s. 96-8.
[24] **Tarih, Devrim, Sosyalizm**, s. 147.
[25] **Anti-Dühring**, s. 94.
[26] **Tarih, Devrim, Sosyalizm**, 185.
[27] **Anti-Dühring**, 211.
[28] **Grundrisse**, 493.
[29] **Aynı yerde**, 103.
[30] Bkz. Emmanuel Terray, **Le Marxisme Devant Les Sociétés «Primitives»**, François Maspero, Paris, 1969.
[31] Arnold Toynbee, **A Study of History**, Oxford University Press ve Thames and Hudson, Londra, 1972, s. 182.
[32] **Tarih Tezi**, s. 50.
[33] **İlkel Sosyalizmden Kapitalizme**, s. 84.
[34] **Aynı yerde**, s. 90.
[35] **Aynı yerde**, s. 115.
[36] Murat Belge, «Teorik (Bilimsel) Bir Tarih Açıklamasının Başlangıç Noktası,» **Birikim**, Mayıs, 1975, s. 5-10.
[37] **Osmanlı Toplumunun Maddesi**, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1974, s. 169.
[38] **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi**, Tarih ve Devrim Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 20.
[39] **Aynı yerde**, s. 139.
[40] **Aynı yerde**, s. 192.
[41] **Aynı yerde**, s. 218.
[42] **Halk Savaşının Planları**, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul (tarihi belli değil), s. 31.
[43] **Aynı yerde**, s. 187.
[44] **Aynı yerde**, s. 194.
[45] **Kısaca Marksizm Düşüncesi**, Tarih ve Devrim Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 10.
[46] **Aynı yerde**, s. 16.
[47] **Tarih Tezi**, s. 85.
[48] **Diyalektik Materyalizm**, Tarih ve Devrim Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 73.
[49] **Grundrisse**, s. 27.
[50] **İlkel Sosyalizmden Kapitalizme**, s. 82-3.

Birikim'de kültür olayları...

Değinmeler / Günün Olayları / Kitaplar Sanat Olayları / Filimler / Dergiler

TİP YENİDEN KURULDU

Türkiye İşçi Partisi, 1 Mayıs 1975'de yeniden kuruldu. Kurulması, uzun süredir bekleniyordu. Dağılmadığı tahmin edilen eski TİP tabanı böylece yeniden parti çatışı altında toplanacaktır. Bu, bizce sevindirici bir olay.

TİP'in kurulmasını olumlu karşılayanların yanı sıra, olumsuz karşılayanların da sayısı az değil. Bunların bir kısmının, artık kemikleşmiş sayılacak görüşleri olduğu, dolayısıyla olumsuz tavırlarının kesin ve sürekli olacağı söylenebilir. Ama bir kısmı da, TİP'in varlığına, genel olarak yapısına değil, izlediği somut politikaya karşı olanlardır. TİP'liler eski yanlışların bu sefer tekrarlanmayacağını söylüyorlar. Bu gerçekleşirse şimdilik TİP'e karşı çekimser tavır takınanların da partiye katılması beklenebilir.

Eski TİP'e, gerek partinin bütünsel yapısı ve işleyişi, gerekse önderlerinin tutumları düzeylerinde çeşitli eleştiriler yöneltilebilir. Bunların bir kısmı şüphesiz gerçekten ciddî eleştirilerdir. Ayrıca, yeniden kuruluşun bazı özellikleri de yeterli bulunmayabilir. Ama bugün böyle tartışmaları ön plana çıkarmak, özellikle de düşmanca tavır almak, çok yanlış bir politika olur. Siyasî mücadelenin aracı siyasî parti olduğuna, Türkiye'nin bugünkü durumu kitlelerin demokrasi, bağımsızlık ve sosyalizm için mücadelesini kitle çerçevesinde yürütecek bir partiyi gerektirdiğine göre, bu çeşit partilerin kuruluşuna karşı çıkmak, bu çeşit mücadeleyi kabul etmeyenlerin ideolojik saldırılarına destek hazırlamak oluyor.

Türkiye'nin en önemli sorunu, parti sorunu. Bu konuda söyleyecek pek çok şey var. Ama elbette belirleyici sözleri, partilerin kendilerinin söylemesi gerek. Biz burada kendimizi sınırlayarak, yalnızca şu yaygın dileği bir kez daha tekrarlamakla yetinelim: *sosyalistlerin birleşmesi sorunu.*

Bilindiği gibi, sosyalist hareket uzun zamandır ciddî bir dağılma süreci içinde. Şu anda dört «sosyalist» parti var. Yakında bir tane daha kurulacağı söylentisi de yaygınlaşıyor. Ayrıca, partilerden fraksiyonlar doğuyor ya da fraksiyonlar parçalanıyor. Belli gruplar, «soldan» muhalefetle, varolan sendikal hareketi de parçalamaya yöneliyor. «Fraksiyonculuk kötüdür» deyince, herkes alkışlıyor, çünkü herkes *kendi dışındakilerini* fraksiyon sayıyor. Bu ,sağlıksız bir gidiştir. Gitgide birleşen sağa karşı, sorumsuzca bir tavırdır.

Bu ortamda, belirli temel ilkelerde birleşen sosyalistlerin örgütsel olarak da birleşmesi, son derece olumlu bir davranış olur. Belirleyici bir davranış, bir dönüm noktası olabilir. Dağılma sürecine böylece «dur» denebilir; sorumlu, sosyalistçe davranışın gecikmiş örneği nihayet verilebilir.

Varolan siyasî partiler içinde Türkiye İşçi Partisi ile Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, bizim değerlendirebildiğimiz bütün nesnel koşul ve ölçütlere göre, *ilk anda birleşebilirler.* Böyle bir birleşme özellikle şu bakımdan yararlı olur. TİP'in önemli bir yaygınlığı, birikimi vardır. TSİP'in ise genç ve çalışkan kadroları, dinamizmi. Her iki parti de Türkiye'nin dinamik yapısından kaynaklanmaktadır. Sloganları, hedefleri, anlayışları, önemli ölçüde benzemektedir. O kadar ki, bir sosyalist işçiye niçin ayrı ayrı iki parti olduklarını anlatmaları güç olacaktır.

Böyle bir birleşme, şu anda çekimser duran birçok kimseyi de harekete çekecektir. Çünkü güçlerin birleştirilmesi, ortak ürünün ciddî bir ürün olmasını sağlar. Daha iyi çalışan parti, çalışmak isteyenleri davet eder. Sosyalist hareketin tabanı dağınıklıktan usanmış, birleşme özlemi içindedir. Bu ortamda parti yöneticilerinin *kişisel* sorunları öne çıkararak ayrıntılar üstünde tartışmaları (ideolojik değil, *kişisel* ayrıntılar) kitlenin özlediği birleşmeyi imkânsızlaştırmaktan başka bir sonuç vermez.

Sosyalist partiler, «demokratik merkeziyetçilik» ilkesine göre çalışırlar. Kelimeleri çok ölçülü seçilmiş bir tamlamadır bu. Ancak ikisi yan yana geldikleri ve gerçekten, hem «demokratik», hem de «merkeziyetçi» olduğu zaman bir sosyalist parti gereği gibi işler.

Her kuruluş ve elbette sosyalist parti, bir görüş birliği ister, yaşamak ve hedefine varmak için buna ihtiyaç duyar. Ama bir sosyalist parti, üyelerini gökten inme dogmalarla güden bir mezhep ya da bir «führer» örgütü değil ,içinde fikrî çalışmanın her an işlediği bir yapıdır. Nitekim, bütün kritik politik

dönemeçlerde, partilerde görüş ayrılıkları belirir. Bunlar bazan «sapma» adını verdiğimiz biçimlerde billurlaşır ve müzminleşir. Partiler, sapmalardan arınarak yürür. Ama hiçbir parti, hiçbir zaman, sapmaya karşı *önceden* tedbir alamaz. Bütün sosyalist partilerde ,devrimleri başarmış partilerde, her zaman farklı çizgiler varolmuştur. Bu çizgiler, «demokratik merkeziyetçilik» ilkesi içinde ortak hareketi yürütür. Ortak karar alınınca, herkes bunu uygulamakla sorunlu olur.

Bilinen şeyler bunlar, dinleyen kadar söyleyeni de sıkacak kadar iyi bilinen şeyler. Ama bilmek her zaman uygulamak olmuyor.

Türkiye'de de politik çizgiler gitgide kesinleşirken, temel ilkelerde birleşenlerin *örgütsel* birliği bir zorunluk oluyor. Bu zorunluğu, «görüş homojenliği» gibi gerekçelerle geri itmek, cidden büyük hayal kırıklığı yaratacaktır. Fraksiyon politikası, her türlü akrobasiyle yürür. Ama gerçek politika için, güç gerekir. Bu güç, birleşmeyle doğacaktır. Türkiye'deki sosyalistler kendilerini politik düzeyde temsil etmek üzere kurulan partilerden öncelikle bunu bekliyorlar. ■

GÜNEYDOĞU ASYA'DA ZAFER VE ABD

Güneydoğu Asya'da Sosyalist hareketin gözkamaştıran zaferi, dünya emperyalist sistemi ve özel olarak ABD emperyalizmi için bir dönemin daha kapandığını gösteriyor.

1950'lerin ünlü *«Domino Teorisi»*, ABD'nin «dünyanın jandarması» olması gerektiğini vurguluyordu. Teori, «eğer bir ülkede komünistler yönetimi ele geçirirlerse, komşu ülkeler de teker teker komünist olur» varsayımına dayanıyordu. Bu teori, emperyalist sistemin, özellikle sömürge ve bağlı ülkelerde ne denli köksüz olduğunun kabul edilmesine dayandırıldığı açısından da ilginçti. Ayrıca tüm bu ülkelerde kurtuluş hareketlerinin, çekirdeğini ve savaşçı kadrolarının çoğunluğunu komünist partileri veya yandaş örgütlerinin oluşturması, bu köksüz yapının doğurduğu endişeleri arttırıyordu. «Domino teorisi», bu yapı ve sistemin genel işleyişi, eğilimleri dikkate alınarak bulunabilecek yegane hal tarzının formüle edilmesiydi.

Uygulama şöyle oldu: Sömürgelere siyasal bağımsızlık tanındı, böylece emperyalizme bağımlı kukla yönetimler kuruldu. Bu yönetimlerin dayanacağı yerli egemen sınıflar, «ekonomik yardımlar» la palazlandırıldı (Truman ve Marshall planları). Sömürgeler: «muhafaza eden» askeri kuvvetler çekildi veya oldukça azaltıldı. Yerlerine kukla yönetimin dış yardımla ayakta tutulan, *yerel halktan oluşan işgâl kuvveti niteliğinde* orduları hizmete başladı. Böylelikle «milliyetçi - antikomünist»ler, Kurtuluş Savaşını sürdüren güçlere karşı harekete geçirildiler. Böylece, hem kurtuluş savaşının bir iç savaş ortamı yarattığı izlenimi verilebilmekte, hem de kiralık ordu başedemez hale geldiğinde ABD'nin «hür dünya» adına «iç tehdit»e karşı «taahhütlerini» yerine getirmesi mümkün olmaktaydı. Bunun ayrıca, daha kârlı, daha ekonomik olmak gibi «Amerikan vergi mükelleflerine» uygun gelen bir yanı da vardı.

Hindiçini halkları ,işte bu «teori»yi adım adım iflas ettirdiler. Tarihin en muhteşem direnişi, «bugüne dek yenilmeyen» ABD'nin ezici yenilgisiyle birlikte, bölgenin kukla yönetimlerinin ardı ardına çöküşünü de sağladı. Kalanların hepsi de yeni duruma hızla ayak uydurabilme telaşı içindeler. Şimdi Güney Kore'den Avustralya'ya, Birmanya'dan Filipinler'e kadar tüm Güneydoğu Asya'da siyasal denge altüst olmuştur. Bunun, yönetimlerin ötesinde, bizzat toplumsal yapı içinde meydana getireceği oluşumların yalnızca bu bölgeyle sınırlı kalmayacağını gösteren belirtiler çoktur. Daha şimdiden «ABD taahhütleri» tartışma konusudur.

SSCB ve ÇHC'ni kuşatmak için kurulan askeri çember de fiilen kırılmıştır. Şimdi artık, *savunmaya ağırlık veren bir düzenleme*nin, uzak Pasifik adalarında kurulmak istenmesi, olayın bir diğer yönüdür.

Aslında ABD, yenilgiyi 1970 başında kabule mecbur olmuştu. O tarihte tüm çabası, sistemi bu denli sarsmayacak bir çekiliş imkânı bulmaya yöneliktl. 1972'de bütün Pasifik donanması ve hava kuvveti ile Kuzey Vietnama, Kamboçya'ya tarihin en yoğun bombardıman seferlerini düzenlemesinin altında bu korku yatıyordu.

Aynı yıllarda «Kıssinger diplomasisi», iflas etmiş domino teorisinin gizlenmeye çalışılan paniği içinde bir nefes alma dönemi sağlamak için uygulanmaya çalışıldı. «Avrupa yılı», «Yeni Atlantik Antlaşması» ve Bay Kissinger'in dünya turları, «domino»nun yerine hangi oyunun oynanabileceğini araştırma çabasıydı.

Ortadoğu'da İsrail'in inisyatifi kaybetmesi, petrol boykotu, Portekiz olayı, Yunan cuntasının sonu, Şili'deki «Pirus zaferi» ve daha yığınla küçük çaplı olay, emperyalist sistemin sürekli enflasyonunun ortasında, son 30 yılın patronu ABD'yi köşeye sıkıştırdı. Vietnam ve Kamboç Kurtuluş Savaşlarının tartışmasız parlaklığı, bu ABD için hayli karanlık manzarayı daha da belirginleştiren bir fener oldu. Bir ABD casus gemisinin Kamboç Ge-

çici Devrim Hükümeti tarafından enterne edilmesine karşı takındığı saldırgan tavır, bu «halet-i ruhiye»yi yansıtmaktadır.

ABD, Dünya emperyalist sistemi yol ayrımındadır.

Gerald Ford, *«ABD artık Dünyanın jandarması olmayacaktır»* diyor. Doğru ama eksik bir söz. Çünkü dünyanın nesi olacağını söylemiyor. Belki bunu G. Ford gibi geçiş döneminin atamalı başkanı tesbit etmeyecek. Ama büyük ihtimal, ABD'nin «dünyanın gizli polisi» olmaya hazırlandığıdır.

Kissinger, ABD'de bir dönüm noktasına gelindiğini ilk anlayan ve bu geçiş döneminin politikasını çizip yürüten adamdır. O, Domino Teorisi'nde var sayılan ABD nin görece üstün askeri-siyasi pozisyonunun artık söz konusu olmadığını görmüştü. Bunu Sosyalist ülkelerin dış politikasını ve savunmasını yönlendirenlerden de önce gördüğünü, hiç değilse daha önce harekete geçtiğini söyleyebiliriz. Bunun içindir ki girişimleri alışılmadık geliyordu. Gerçekle varsayılan arasındaki boşluğu ölçmüş, ABD emperyalizmi için kazasız, gürültüsüz, üstelik sempati bile kazandırabilecek bir örtülü çekilişi uygulamak istemişti. Teklifleri, pazarlıkları; sorunu bu biçimiyle kavramamış olanlarca «harika» bulunuyordu. Kisinger'in parlak dönemi, olaylar onun üzerinde oynadığı zeminin hangi iplere bağlı olduğunu gösterinceye kadar sürdü.

Vietnam ve Kamboçya'daki zaferler, gerçeğin kavranabilmesine en dolaysız kanıtları getirdi. Şimdi ABD'nin yenilgisi, ikileminin tüm boyutlarıyla gözler önündedir.

Kissinger'le temsil edilen geçiş dönemi bitmiştir. Kuşkusuz Kissinger'in rolü de. O artık sahneden çekilmelidir. Nitekim, ABD'de bu amaçla yürütülen kampanya güçlenmiştir. Kissinger «şimdilik olmaz» diyor. Sahneye kimlerin, hangi rolde çıkacağı tesbit edildikten sonra olacak bu.

Vietnam yalnızca olağan üstü bir direnmenin, halkının gözyaşartıcı fedakarlığın yaratıcı örneklerini sunduğu bir mücadelenin zaferini göstermedi. Bu destanın yanısıra koca bir tarihi, emperyalist saldırılar tarihini de tüm çarpıcı, öğretici yanlarıyla 30 yılda yaşadı. Japon militarizmiyle Fransız sömürgeciliğinin ortaklaşa temsil ettikleri II. Dünya Savaşı ve öncesi emperyalist uygulamayı perişan etti. Ardından ABD'nin «yeni» emperyalizminin en modern araç ve silahlarla güç kattığı yeni yöntemlerini önce geçersizleştirdi, sonra darmadağın etti. Kısaca emperyalizmin bu güne kadarki tarihi pratiği, Vietnamlı sosyalistlerin önderlik ettiği Güneydoğu Asya'da, Hindiçini halklarının önünde teker teker iflas etti.

ABD, bu tarih dersini, kendi tarihinin eski fakat hep canlı tutmaya çalıştığı bir sahifesinin yeni yorumuyla hazmetmeğe meyleder gibi. Monreo Doktrininin -ABD'nin geleneksel nüfuz bölgesine çekilip dünyanın geri kalan kısmıyla ilişkisini asgariye indirmesi- yeni uyarlaması, bugün, uluslararası tekellerin ABD'nde mümkün müdür? Mümkünse hangi biçim ve düzenlemelerle, hangi gerekçelerle. Ve hepsinden önemlisi nereye ve ne zamana kadar? Dünyanın kalanıyla varolan yapısal ilişkilerini bir ölçüde de olsa kısmanın artık imkansız olduğu bu kadar açıkken.

Belki de «yeni bir doktrin» köşeye sıkışmış uluslararası tekellerin ABD'ni, *«tehdit»*e cevap vermek adına intihara eş bir çağrıda bulunabilir. «Domino»ları yıkılmış karamsar bir kumarbazdır artık ABD. Şaşkın sükutu içinde bütün bu ihtimallere gebe, düşünmektedir.

ÖMER LAÇİNER

«YÜKSEK ÖĞRENİM VE DEMOKRASİ» KONGRESİ DÜZENLENDİ

Geçtiğimiz ayın dokuzunda, Beyoğlu Yeni Melek Sinemasında oldukça önemli bir kongre düzenlendi. Mühendis ve Mimar Odaları İstanbul Koordinasyon Kurulu, Töb-Der İstanbul Şubesi, Tüm Asistanlar Derneği İstanbul Şubesi ve İstanbul Yüksek Öğrenim ve Kültür Derneği'nin ortaklaşa düzenlediği kongre, gerek içeriği gerekse demokratik kuruluşların ortak çalışmalarına iyi bir örnek olması bakımından önemli idi. Dört demokratik kuruluşun programlarında çakışan bu konuda yapacağı ortak çalışmanın, bu kuruluşların herhangi birinin tek başına yapacağı çalışmadan daha etkin olacağı ilkesi bu kongrede doğrulandı. Kongredeki tartışmaların içeriği, kongrenin disiplini ve kongreye katılanların sayısı umulanın üzerinde iyi idi. Kongreyi sabah 10.00'dan, öğleden sonra 16.30'a kadar yaklaşık 1000 kişi izledi.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in de bir telgrafla başarı dilediği kongreye: Üniversite'den Prof. Ümit Doğanay, Doç. Dr. Rona Serozan, Dr. Bülent Tanör, Dr. Murat Belge; meslek odalarından Y. Mimar Yücel Gürsel ve gençlik temsilcisi olarak İ.Y.Ö.K.D'den Osman Ergin konuşmacı olarak katıldılar.

Doç. Dr. Rona Serozan ve Dr. Bülent Tanör ortak hazırladıkları tebliğde özetle şu görüşlere yer verdiler.

«KAPİTALİST TOPLUMDA BİLİM VE TEKNİK, BİR AVUÇ KAPİTALİSTİN KÂRINI DAHA ÇOK ARTTIRIRKEN, HALKIN EZİCİ ÇOĞUNLUĞUNU MADDİ VE MANEVİ SEFALETE SÜRÜKLER.

Emperyalist aşamada bilim ve teknik, saldırgan militarizmin hizmetine sokulur. Bu düzende sosyal bilimler, sınıf egemenliğini örtbas etmeğe ve kurulu düzeni korumaya hizmet etmektedir. Resmi sosyoloji öğretisi, sınıflı toplumun ilişkilerini kişiler, gruplar ve seçkinler arasındaki ilişkiler şeklinde gösterir. Soyut bir milli dayanışma düşüncesine sırtını dayar.

Resmi iktisat teorisi, sınıflı toplumdaki iktisadi ilişkilerin temelini meydana getiren üretim ilişkileri, sömürü, artı değer kavramlarına yabancı ve hatta düşmandır.

Hukuk bilimine gelince, bu da özel hukuk dalları olarak, sözde «özgür» ve «eşit» kişiler arasında gönül rızası ile kurulan ilişkileri, kamu hukuku dallarında, soyut bir devlet ile soyut yurttaşlar arasındaki ilişkileri kendine konu alır.

ÜNİVERSİTELERİN YAPISI, AYIKLAMA, TÂBİLİK VE HİYERARŞİ ESASI ÜZERİNE KURULUDUR. ÜNİVERSİTENİN UYGULADIĞI DENETİMİN YANISIRA SİYASAL İKTİDARIN DENETİMİ DE SÖZ KONUSUDUR.»

Mühendis ve Mimar Odaları İstanbul Koordinasyon Kurulu adına konuşan mimar Yücel Gürsel'de şunları dedi:
«İçinde yeraldığımız bağımlı kapitalist toplumun eğitim sistemi, tanzimattan bu yana gelişen ekonomik, politik ve ideolojik yapıya oturmaktadır. Tarihi bir süreç içinde oluşan, ekonomideki eşitsiz gelişme ve iktisadi ilişkilerdeki çelişki, kendine uygun eğitim kurumlarını da yaratmıştır.

DÜZEN KENDİSİNİN SEBEP OLDUĞU, EŞİTSİZ GELİŞMENİN SORUNLARINI, POLİSİYE TEDBİRLERLE BASKI ALTINA ALMAK İSTEMEKTE, KENDİ YAPISINDA VAROLAN ÇELİŞKİ VE ANARŞİYİ, DEMOKRATİK MÜCADELEYE VE SOSYAL GELİŞMEYE YÜKLEMEYE ÇALIŞMAKTADIR.

Demokratik mücadele, tarihsel değerlendirmeye oturmalı, ekonomik, politik ve ideolojik mücadeleyi kapsamalıdır. Değişen koşulların doğru bir değerlendirilmesi ve eleştirisi yapılmadan, doğru bir demokratik mücadele verilemez.» dedi.

Daha sonra söz alan Dr. Murat Belge şunları söyledi:

«Bir üretim tarzının çöküşü, şüphesiz, altyapıda, içsel çelişkileri ile başlar. Ama bir süre sonra bu durumun yansımaları ideolojik düzeye vurur. İdeolojik düzeydeki çöküntü ve iflas, iktisadi ve politik düzeylerde olduğundan daha hızlı yürür. Emperyalizm, insanlara olumlu toplumsal değerler verebilme yeteneğini kesinlikle kaybetmiştir. Dolayısiyle bünyesinde, iktisadi ve siyasi buhranların yanısıra, çeşitli ideolojik buhranlarda barındırmaktadır. Varoluşçuluktan hippiliğe kadar bir dizi çağdaş ideolojiler, emperyalist bunalımın çeşitli zaman ve mekanlarda ideolojik düzeyde patlak veren buhranlarının büründüğü biçimlerdir.

Bir ülkenin öğretim kurumlarının yapısı o ülkenin genel politik eğilimlerini ve sınıfsal yapısını yansıtır. Politik hayatta görülen ittifaklar, karşıtlıklar bu kurumlarda da kendini gösterir.

TÜRKİYE'NİN SINIFSAL VE POLİTİK YAPISININ GELENEKSEL BİR ÖZELLİĞİ OLAN ANTİ-DEMOKRATİK TUTUMUN, ÖĞRENİM KURUMLARIMIZA ÇOK KÖKLÜ BİR ŞEKİLDE YERLEŞMİŞ OLDUĞUNU DA GÖRÜYORUZ. BU, YALNIZ SİYASİ ANLAMDA «ANTİ-DEMOKRATİK» BİR TUTUM DEĞİL, İLK VE ORTA ÖĞRENİM BASAMAKLARINDAN BAŞLAYIP YÜKSEK ÖĞRENİME KADAR GELEN PEDEGOJİK ANLAMDA BİR «ANTİ-DEMOKRATİK» TUTUMDUR.

Türkiye'nin egemen sınıflarının ideolojisinin çürüklüğü, eklektizmi ve yalınkatlığı oranında, öğrenim sistemi de anti-demokratiktir.

Bu sistem, aynı zamanda çarpık bir ekonomik yapının uzantısıdır. İçeriği büyük ölçüde ithal malı, biçimi büyük ölçüde çağ dışı bir sistemdir.»

Prof. Dr. Ümit Doğanay ise, yüksek öğrenimde yasal baskılar konusunda özetle şunları dedi.

Yüksek öğrenim kurumları yapısı insan olan kurumlardır. Öğretim üyeleri, öğretim yardımcıları, memurlar ve öğrenciler yapıyı oluşturan unsurlardır. Yüksek öğrenim kurumlarını oluşturan insan topluluğu, bir sınıf değildir. Öğretim üyeleri, öğretim yardımcıları, memurlar bürokrat kesimin bir parçasıdır. Öğrenciler ise geçici bir süre için bir araya gelmiş, çeşitli sınıflara mensup kişilerdir.
Yüksek öğretim kurumlarının, yapısından doğan siyasal hayata karışma durumu, onları siyasal iktidarı elinde bulunduran güçlerle karşı karşıya getirir. İktidara gelen parti veya partiler, yüksek öğretim kurumlarını denetlemek, baskı altında tutmak isterler.

Bu nedenle 1961 Anayasası 120. madesi ile bu kurumların özerkliğini güvence altına almıştır. Ancak 1971 de yapılan Anayasa değişikliği ve bunu takiben de kabul edilen 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ile tekrar hükümetlerin denetimi altına verilmişlerdir.

Demokratik Üniversitenin somut olarak gerçekleşebilmesi ancak Yüksek öğretim kurumları içinde yönetimin demokratik esaslara göre kurulması ile mümkün olabilir.

Yüksek öğrenimde demokratik yönetim, yetkilerin yaygınlaştırılması ve yönetici organlara kurumun yapısal unsurlarının katılması ile gerçekleştirilebilir. Y. Öğretim Kurumlarının yapısal unsuru olan guruplar, yönetime eşit şartlarla katılmalıdır. Özellikle geniş yetkilere sahip kurullara öğretim üyeleri ile birlikte, öğretim yardımcıları, memurlar ve öğrenciler oy hakkına sahip olarak katılmalıdır.

Üniversiteyi baskı altında tutmak amacına uygun olarak 1630 sayılı Dernekler Kanunu öğrencilerin Anayasal dernek kurma haklarını sınırlamış, öğrencilerin siyasetle uğraşmalarını yasaklamıştır. Bu baskı düzeni gençlere oy hakkının verilmemesi ile tamamlanmaktadır. Ayrıca, öğrencilere ilişkin disiplin yönetmelikleri de baskının işleyen araçlarıdır.

Ö.K.D. yöneticilerinin çoğu man Ergin ise özetle şunlademiştir:

Yüksek öğrenim gençliğine yapılan baskılar her geçen gün artmaktadır. Bunun en somut ifadesi, yoğunlaşan planlı saldırılar, sorumluları nedense bulunamıyan cinayetler ve öğrenci derneklerine, dernek yöneticilerine yapılan baskılardır. Bugün İ.Y. İ.K.D. yöneticilerinin çoğu tutuklanmış, haklarında, T. C. K.'nun çeşitli maddelerinden ve özellikle 141 - 142'den dava açılmıştır. Bütün bu baskıların temel hedefi, yüksek öğrenim gençliğini toplumun gerçeklerinden koparmak ve onları birer düzen adamı haline getirmektir.

Ancak, Üniversiteler Kanunu, Dernekler Kanunu, T.C.K'nun çeşitli maddeleri ve çeşitli taktikler, yüksek öğrenim gençliğini, örgütlenmeden ve halkı ile bütünleşmesinden alıkoyamıyacaktır. 1971 sonrası Dernekler Kanunu değişir değişmez, «her Üniversitede bir tek dernek kurulabilir» sınırlamasından yararlanılmak üzere kurulan polis dernekleri, yüksek öğrenim gençliğinin örgütlenmesini engelleyememiştir.

Yapılan kısa değerlendirmeden sonra kongre şu sonuçlarla bitti:

- Yüksek öğrenimde söz konusu olan Demokrasi değil, anti-demokrasidir.
- Bu anti - demokratikleşme, beraberinde elbette demokrasi mücadelesini gerektirir.
- Yüksek öğrenim kurumlarında verilecek demokratik mücadele, yüksek öğrenim gençliğinin somut ihtiyaçlarından kaynaklanmalı, bu süreç içinde öğrenci kitlesinin büyük çoğunluğunun örgütlenmesi sağlanmalıdır.
- Bu örgütlenmeler arasında Ekonomik Araştırma Kulüpleri, Folklor Kulüpleri, Kültür - Edebiyat Dernekleri, yüksek öğrenimdeki ideolojik mücadele için önemli birer araç olacaktır.
- Yüksek öğrenim gençliğinin vereceği demokrasi mücadelesi, Türkiye'deki genel demokratik mücadele ve Türkiye'deki demokratik ortam göz önüne alınarak verilmelidir. Türkiye'nin içinde bulunduğu nesnel koşullar ve genel siyasi durum değerlendirilmeden demokrasi mücadelesinde atılacak her adım, beraberinde önemli sakıncalar getirebilir. ■

TEŞEKKÜR

Dergimizin 1 - 2 - 3 ncü sayılarının dizgi - baskı işlerinin yapılmasında büyük emeği geçen Yelken Basımevi Mürettibi Erdoğan Saygılı'ya BİRİKİM dergisi olarak teşekkür ederiz.

ÖZÜR

Dergimizin 3ncü sayısındaki sayfa düzeninde yapılan hatadan ötürü okurlarımızdan özür dileriz.

Sayfa düzeni şöyle olacaktır :

37 - 39 - 38 - 40

İŞÇİ DAVASI

zonguldak işçilerinin haftalık gazetesi

P.K.68 zonguldak abone 50 tl

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

EKONOMİ POLİTİK EL KİTABI
15 Lira P.SALAMA / J.VALIER

SOSYAL SINIFLAR
(Kriter ve Göstergeler)
30 lira MUZAFFER SENCER

AVRUPA
İŞÇİ HAREKETLERİ TARİHİ
15 lira WOLFGANG ABENDROTH

AZGELİŞMİŞLİK
SÜRECİNDE TÜRKİYE
35 lira Cilt-1 Bizanstan Tanzimata STEFANOS YERASİMOS

İNGİLTERE'DE
EMEKÇİ SINIFLARIN DURUMU
30 lira FRIEDRICH ENGELS

AZGELİŞMİŞLİK
ve EMPERYALİZM
C.Bettelheim, T.Dos Santos, A.Emmanuel,
P.Florian, A.G.Frank, E.Laclau, R.Luxemburg, 15 Lira
H.Magdoff, G.Palling, T.Szentes

10 lira BARBİANA
ÖĞRENCİLERİNDEN MEKTUP

KÜÇÜK KARABALIK
semet behiroğlu

BİR ŞEFTALİ, BİN ŞEFTALİ

MARİO LODI AYDINLIĞA DOĞRU
gerçekçi bir eğitim denemesi

P.K. 966 Karaköy/İSTANBUL

GÖZLEM
YAYINLARI